

หนังสือส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

“อукกัฟพุทธกาล”

ของธรรมทานมูลนิธิ

เรื่อง

เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม

โดย

พุทธทาสภิกขุ

“อติโรจติ ปญญาธ สมมาสมพุทธ สาวโก”

ใคร่ครวญมาก

มีข้อความบางตอน ซึ่งถ้าอ่านซ้ำ ๆ

และตรึงตรองจะแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นหลายเท่า

แจ่มแจ้งมาก

อุทิศนา

ลอยธรรมะมาลัย

แผ่ธรรมะรังษี

มั่นหมายจะเสริมศาสน์

ปลอดภัยพินาศ, คง

หากแล้งพระธรรมญาณ

จะครองโลกเป็นอากร

จะทุกข์ทนทั้งคณวัน

ด้วยเหตุอหังการ

บรรษัทพระพุทธองค์

ตามแนวพระธรรมนำ

เผยแผ่พระธรรมทาน

แปดหมื่นสี่พันนัย

ลงสู่โลกอันเบียดบีบ

ตามพระพุทธทรงประสงค์ ฯ

สถาปน์โลกให้อยู่ยัง

เป็นโลกสุขสถาพร ฯ

อันธพาลกลีบร

ให้เลวเลวผู้เดรัจฉาน ฯ

พิฆาตกันบมีประมาณ

เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ

จึงประสงค์ประกอบกรรม

ให้โลกผ่องแผ้วพ้นภัย ฯ

ให้ไพศาลพิชิตชัย

อุทิศทั่วทั้งปดพิ ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

บุพภาคแห่งการ
ตามรอยพระอรหันต์
ประณมพจน์

พระรัตนตรัย คือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์, ยังอิงอาศัยกันตั้งอยู่เพื่อความสุขของมหาชน, ข้าพเจ้าขอบบชีวิตพร้อมทั้งร่างกายแด่พระรัตนตรัยนั้น เพื่อปราศจากอันตรายทั้งทางกายและทางใจ อันหากจะเกิดมีแก่ข้าพเจ้า ผู้ตั้งใจรวบรวมรอยกรองข้อปฏิบัติ ที่พระผู้เป็นโลกนาถตรัสไว้เป็นรอยทางแห่งพระอรหันต์ทั้งหลาย, จนกว่าจะสำเร็จเรียบร้อยลงด้วยดี. ขอให้ข้าพเจ้าได้กล่าวคำจริงทุกประการโดยไม่มีอุปสรรค. ขอกุศลจิตอันนี้ จงมีวิบากสมดังมโนรถครบถ้วน นับแต่เวลาที่ข้าพเจ้าจะเริ่มรอยกรองเนื้อความในปกรณ์นั้น ตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป เทอญ.

พุทธทาสภิกขุ
๒๘ สิงหาคม ๒๔๗๕

- พุทฺธตํสาหํ นิยุยาเทมิ สรรณุชฺชวตฺถุจโห
- พุทฺธสฺสาหสฺมิ ทาโส พุทฺโฆ เม ตามกิตฺโสโร-อิติ

พุทธทาโส

- ยํ พุทฺธมมอชฺชวตฺถุและรางกายน ถวายแด่พระพุทธเจ้า,
- ยํ ยํ สฺส จาเปจาปนทาตของพระพุทธเจ้า, พระพุทธเจ้าเบบมากมายของข้าพเจ้า
- เพราะเหตุคงวามาน ข้าพเจ้าจงขอว่า “**พุทธทาโส**”

คำปรารภ

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๒๕ เป็นวาระที่ ท่านอาจารย์พุทธ-
หาส มีอายุครบรอบ ๘๐ ปี

เนื่องจากข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือเรื่อง “เกี่ยวกับการปฏิบัติ
ธรรม” ซึ่งเป็นธรรมบรรยายของท่านอาจารย์ คำอธิบายธรรม
ของท่าน ทำให้ข้าพเจ้าเปลี่ยนความคิดจากเดิม เกิดความเชื่อ
มั่นในตัวเองในการปฏิบัติธรรม ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือเล่มนี้
เวลา ๔๐ กว่าปีมาแล้ว ตลอดกาลเวลาที่ผ่านมา ข้าพเจ้าประทับใจ
ในการทำหน้าที่ “พุทธหาส” อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ของท่าน

ด้วยความสำนึกในพระคุณของท่านเป็นอย่างสูง ในโอกาส
นี้ข้าพเจ้าจึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม” เป็น
จำนวน ๑๕,๐๐๐ เล่ม ถวายท่านอาจารย์เป็นเครื่องสักการบูชา
๑๐,๐๐๐ เล่ม เหลือไว้แจกจ่ายให้บรรดาสาธุชน ๕,๐๐๐ เล่ม

และในโอกาสนี้ข้าพเจ้าได้คัดลอกคำปฏิญาณ ของท่านอาจารย์
มาเป็นบทนำของหนังสือเล่มนี้ด้วย

หวังว่าธรรมบรรยายนี้ จะเป็นคู่มือประทีปให้ผู้คน และ มี
ผู้จุดศรัทธาให้สว่างไสวด้วยการปฏิบัติธรรม มีชีวิตความเป็นอยู่
สงบเย็นด้วยกันจงทุก ๆ ท่าน เทอญ.

อุบาสักาวลย์ นานาชน

สำนักปฏิบัติธรรม เขาสวนหลวง ราชบุรี

๑ พฤษภาคม ๒๕๒๕

(๖)

การงานคือการปฏิบัติธรรม.

อันการงาน คือคุณค่า ของมนุษย์
ของมีเกียรติ สูงสุด อย่าสงสัย
ถ้าสนุกด้วย การงาน เบิกบานใจ
ไม่เท่าไร ได้ธรรม น่าชื่นจริง

เพราะการงาน เป็นตัวการ ประพฤติธรรม
กุศลกรรม กล่าปณมา มีค่ายิ่ง
ถ้าจะเปรียบ ก็เปรียบคน นลาตย
นัดเดยว้าง เก็บนก หลายพกมา

ถือการงาน นั่นต้องทำ ด้วยสติ
มีสมาธิ ขันดี มีอุตสาห
มีสัจจะ มีทมะ มีปัญญา
มีศรัทธา และกล้าหาญ รั้งงานจริง.

คัดจาก “อะไรก็อะไร”

คำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๖

หนังสือเรื่องนี้ เคยพิมพ์มาแล้ว ๔ ครั้ง, ในการพิมพ์ครั้งที่ ๕ มีการแก้ไขเพิ่มเติมข้อความบางแห่งให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เท่าที่โอกาสจะอำนวย. นอกไปจากนั้น ยังได้จัดทำสารบัญ และคำอธิบายศัพท์ยากเพิ่มขนข้างหน้า เพื่อสะดวกแก่ผู้แรกศึกษา. ผู้ไม่ประสงค์จะอ่านจะเปิดข้ามพ้นไปเสียก็ได้. การทำคำอธิบายศัพท์ยากบางศัพท์นี้ เกิดจากการถูกถามอยู่เสมอ จนพอที่จะจับได้ว่า ผู้แรกเข้ามาศึกษาธรรมะนั้น ไม่ทราบความหมายของคำอะไรบ้าง จนถึงกับอ่านไปด้วยความลำบาก หรือถึงกับไม่รู้เรื่องเสียเลย. ฉะนั้นจึงหวังว่าจะมีผู้ได้รับประโยชน์จากการนี้เป็นจำนวนไม่น้อย.

กองตำรา

ธรรมทานมูลนิธิ

๑๕ กรกฎาคม ๒๔๙๙

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๕๔๔)

หนังสือเรื่องการปฏิบัติธรรมโดยพุทธทาสภิกขุ พิมพ์
เป็นครั้งแรก ๑,๕๐๐ ฉบับ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ พิมพ์ครั้งที่
สอง (แก้ไขเพิ่มเติม) ๑,๐๐๐ ฉบับ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑
พิมพ์ครั้งที่สาม ๕๐๐ ฉบับ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ บัดนี้
จัดพิมพ์นอกเป็นครั้งที่ ๕ จำนวน ๑,๐๐๐ ฉบับ เพื่อจำหน่าย
ในราคาถูก และเพื่อผู้ศรัทธา จะได้แบ่งสร้างไปแจก
จ่ายเป็นธรรมทานด้วย.

คณะธรรมทาน

๑๕ กรกฎาคม ๒๔๙๒

สารบาญ

หน้า

คำปรารภ

๑

ปฏิบัติธรรมคือยอดศีลปะอันจำเป็นสำหรับ
ชีวิตมนุษย์

๖

การปฏิบัติธรรมกับการต่อสู้แห่งชีวิต

๖

ธรรมตามนุษย์โลกย์่อมไม่ได้รับสุขแท้แท้จริง

๘

สุขที่หลอกลวงคือสังทมนุญย์ปรุงขึ้น

๕

อวิชชาทำให้มนุษย์กลัวต่อความสุขแท้จริงแท้

๑๑

สุขที่แท้จริงคือความสงบเยือกเย็นแห่งใจ

๑๓

สุขที่แท้จริงโดยชอบเรียกว่ามรรคผลและนิพพาน

๑๔

ผู้ใดมรรคผลหรืออริยบุคคลคือมนุษย์ผู้มีสุขชนิดแท้จริง

๑๕

ปฏิบัติธรรมเป็นการทำชีวิตให้เป็นสุขชนิดแท้จริง

๑๖

การปฏิบัติธรรมเป็นการปฏิวัติของดวงจิต

๑๗

ปฏิบัติธรรมในขั้นสูงคือการตัดแค้นในปัญหาของชีวิต

๑๕

การกระทำที่เรียกว่าปฏิบัติธรรม

๒๑

คำว่าปฏิบัติธรรมโดยกว้าง

๒๑

อริยมรรคมีองค์แปดหรือมัชฌิมาปฏิปทา

๒๓

อุปมาอาการทศสมเป็นอันเดียวของมรรค

๒๕

พระพุทธรองค์เป็นเพียงผู้ชทาง	๒๖
การปฏิบัติธรรมมีมีสมาธิปฏิบัติเป็นหลัก	๒๗
ความแตกต่างกันในหน้าที่แห่งองค์มรรค	๒๘
ความหมายอันมีกว้างขององค์มรรค	๓๑
ตัวอย่างเช่น สัมมาทิฐิ-ความเข้าใจถูกต้อง	๓๒
ความคาบเกี่ยวกันขององค์มรรค	๓๔
สัมมาสมาธิเป็นประธานแห่งองค์มรรคทั้งหลาย	๓๕
องค์มรรคที่อบรมได้ส่วนหนึ่ง ๆ คราวหนึ่ง ๆ ย่อมเป็น	
ต้นทุนที่สะสมไว้ในใจอยู่นั่น	๓๖
มรรคต่อสู่ทุกข์ในชีวิตด้วยความสามัคคีกัน	๓๗
มรรคเป็นธรรมสมัยแล้วก็ตัดสัญญา	๓๘
สัญญาเป็นกิเลสขันธ์ละเอียดประณีตต้องตัดด้วย	
โลกตรรกุศล	๓๙
กิริยาที่องค์มรรคประชุมกันสำเร็จเป็นอริยมรรค	๔๒
อริยมรรคที่เกิดขึ้นในขณะฟังและที่เกิดขึ้นในขณะแห่งการ	
บำเพ็ญภาวนาโดยแรงกล้า	๔๓
สัญญา ๑๐ อย่างซึ่งผูกมัดมนุษย์ไว้กับทุกข์	๕๐
ลำดับแห่งการตัดสัญญาของมรรค	๕๔

มรรค^๗เป็นเหตุของผลซึ่ง^๕เป็น^๗ของความสุข^๕ ๕๘

เค้าโครงของปฏิบัติธรรมโดยสรุป ๕๙

ศีล ๕๙

สมาธิ ๖๑

ปัญญา ๖๕

มรรคผล ๖๕

นิพพาน ๗๐

ทรงช่วยโลกให้พ้นภัยด้วยการทรงแสดงมรรค ๗๓

กายน^๕เป็นเหมือนห้องทดลองของการปฏิบัติธรรม^๗ ๗๕

มรรคมืองค์แปด^๕คือกระแสดแห่งพระนิพพาน ๗๖

เหตุผลเบื้องต้นเกี่ยวกับปฏิบัติธรรม ๗๙

ความแตกต่างระหว่างผู้บรรลุ^๕ขั้น^๗กับผู้ที่ต้องพยายามมาก^๕ ๗๙

การก้าวหน้า^๕คือการก้าว^๗แห่งใจ^๕มาก^๗ขึ้น^๕ด้วยความสุข^๕ ๘๒

ไม่อาจสังเกต^๕รู้จัก^๗อริยบุคคล^๕ได้ด้วยรูปร่าง ๘๔

ไม่ควรเสียเวลาในการพิสูจน์^๕ผู้อื่น^๗ ๘๕

มรรคผล^๗เป็นของสำหรับ^๕มนุษย์^๗ทุกคน ๘๗

มรรคผลไม่ใช่สิ่ง^๕สูง^๗สุด^๕วิสัย^๗เลย ๘๙

มรรคผลไม่จำกัด^๕ตระกูล^๗ชั้น^๕วรรณะ^๗ของผู้ต้องการ ๙๐

การได้นิพพานสุขไม่ต้องลงทุนด้วยวัตถุแลกเปลี่ยน	๕๑
นิพพานสุขสำเร็จได้ด้วยการอบรมใจตนเอง	๕๒
การอบรมใจให้ชนะทุกข์คือกัมมัญฐานอย่างประเสริฐ	๕๓
มนุษย์คือสัตว์ที่เกิดมาสำหรับเอาชนะความทุกข์	๕๕
ตามหลักพระพุทธานุภาพเราอาจเอาชนะทุกข์ได้	๕๖
ตามหลักวิชาทั่วไปเราก็อาจเอาชนะความทุกข์ได้	๕๘
ยังเอาชนะความทุกข์ไม่ได้ก็เพราะยังรู้ไม่ทัน	๕๙
มนุษย์อยู่ได้อ่านาจอวิชาและตณหา	๑๐๐
การหลุดพ้นเป็นอิสระมิใช่มีได้เพราะเพศ	๑๐๑
ปริยัติ, ปฏิบัติ, ปฏิเวธ, ของมนุษย์ปัจจุบัน	๑๐๒
มนุษย์ส่วนมากพอใจหลงติดเสียแก่ปริยัติ	๑๐๔
เดี๋ยวนี้มนุษย์มักยึดเอาคุณค่าจากชื่อ	๑๐๕
นักปริยัติหลงเข้าใจผิดว่าการปฏิบัติไม่ใช่การทำประโยชน์ ให้แก่พระศาสนา	๑๐๖
โทษของการเข้าใจคำว่า “มรรคผลนิพพาน” ผิดไป	๑๐๘
อันตรายเกิดแต่การสำคัญว่าเรามีพุทธศาสนา- เจริญแล้ว	๑๑๐

ผลน่าชื่นใจของปฏิบัติธรรม

ผลโดยวงกว้าง

๑๑๒

๑๑๒

มรรคมืองค์แปดเป็นหลักแห่งการครองชีพได้ทุกชนิด

๑๑๓

หลักเกณฑ์ที่จะใช้แนวมรรคให้เหมาะแก่ชีวิตทุกชนิด

๑๑๔

อริยมรรคคือมรรคที่ได้อบรมเต็มที่แล้วตัดต้นเหตุ

ของความทุกข์ในชีวิตได้

๑๑๕

เมื่อปฏิบัติธรรมยังไม่เจริญ พุทธศาสนา

ก็ชื่อว่ายังไม่เจริญ

๑๑๖

ตรัสว่า สาวกผู้บากบั่นในปฏิบัติ เป็นผู้สดงงามที่สุด

๑๑๗

ปฏิบัติธรรมเป็นการทำประโยชน์ให้แก่สากลโลก

๑๑๘

พี่น้องทั้งหลายจงตนตนเถิด !

๑๒๑

ผลน่าชื่นใจอันเกิดแต่การปฏิบัติธรรม

๑๒๒

นิพพานล้วนหน่น้อยๆ ของการปฏิบัติธรรม

๑๒๕

การจัดสถานวิปัสสนาธุระก็เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ๑๒๗

คำย่อในเล่มนี้

พุทธโชน.	=	พุทธประวัติจากพระโชนฐ์
พุทธเขา.	=	พุทธประวัติสำหรับเขาวชน
รอยอรหันต์.	=	ตามรอยพระอรหันต์
ชม. สัน.	=	ชุมนุมเรื่องสันของพุทธทาสภิกขุ
ชม. ยาว.	=	ชุมนุมเรื่องยาวของพุทธทาสภิกขุ
ชม. ข้อคิด.	=	ชุมนุมข้อคิดอิสระของพุทธทาสภิกขุ
ชม. พุทธธรรม.	=	ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ
พ.ป....น....	=	หนังสือพิมพ์พุทธศาสนา ปีที่....หน้า....

อรรถานุกรม

อธิบายศัพท์ยาก ในหนังสือเล่มนี้

(สำหรับผู้ไม่เคยศึกษาธรรมะมาก่อน)
(เรียงตามลำดับหน้า)

หน้า ๑

วิปัสสนาธุระ : ธุระฝ่ายปฏิบัติทางจิต เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงโดยตรง, รวมทั้งข้อปฏิบัติอื่นๆ ที่ส่งเสริมแก่การนี้โดยเฉพาะ. คู่กับคันถธุระ-ธุระฝ่ายท่องเล่าเรียนทรงจำคัมภีร์ อันพึงแยกใหม่จนเป็นอภิปุจฉาหนึ่งในวงการศาสนายุคหลัง. ดูคำ 'วิปัสสนาภาวนา' อ่าน ชม. ข้อคิด. ๑๐๒.

ปฏิเวธธรรม : ธรรมะหรือพระสัทธรรมในพุทธศาสนา มี ๓ ชั้น คือ ปริยัติสัทธรรม ชั้นเรียน, ปฏิบัติ-

(๑๖)

ศีลธรรม ขึ้นทำ, ปฏิเวธศีลธรรม ขึ้นได้รับผล
ทำ, การรื้อฟื้นเผยแผ่ส่วนปฏิเวธ ได้แก่การครอง
ชีวิตอย่างมีความสุขให้โลกดู. อ่านชม. ข้อคิด. ๒๓๐.

หน้า ๒

กึ่งพุทธกาล : เป็นสมัยที่สมมติสืบ ๆ กันมา ว่าเป็นครึ่งหนึ่ง
ของระยะกาลที่ศาสนาจะยังมีอยู่ในโลกเต็ม ๕๐๐๐ ปี
หวังผลให้เหล่าพุทธบริษัทช่วยกันกระตือรือร้นทำ
ความเจริญให้แก่พระศาสนาอย่างจริงจังมากกว่าที่จะ
ให้ถือเป็นความจริงตามคำกล่าวเช่นนั้น, ได้แก่ระยะ
กาลในยุคก่อนคาบเกี่ยวกันระหว่างศตวรรษที่ ๒๕ กับ
ที่ ๒๖. ดูบันทึกเปิดผนึกรอบยสบบี พุ.ป. ๒๐ น.
๑๓๔.

หน้า ๖

วิถีสงสาร = สังสารวัฏ : การเดินทางไปเป็นวงกลม =
สังสารจักร : วงล้อแห่งความหมุน, ได้แก่วงกลม
ของความอยาก - ความทำตามที่ยาก - ความได้ผล
ทำ ซึ่งเมื่อมีผลจนแล้ว ก็ทำให้อยากออก-ทำอีก-
ได้ผลอีก ซ้ำซากวนอยู่ไม่สุดสิ้น. หากว่าโดยผล

(๑๓)

ได้แก่วงกลมของการ เกิด - แก่ - เจ็บ - ตาย.
อ่านเรื่องความดับทุกข์ พุ. ป. ๒๒ น. ๑๒๔.

หน้า ๓

อวิชา : ความไม่รู้ หรือสภาพที่ปราศจากความรู้, โดย
เฉพาะไม่รู้ในเรื่องทุกข์ เหตุให้ทุกข์เกิด ความสน
สุดแห่งทุกข์ วิธีที่จะให้ทุกข์สุดสิ้น. ตามหลักพุทธ-
ศาสนาถือว่าอวิชาเป็นเงื่อนไขต้นของสังขารปวงทั้งที่
เป็นรูปธรรมและนามธรรม. ตรงข้ามจาก วิชา.
ดูคำ 'ปฏิจจสมุปบาท', อ่าน ชีวิตกับนิพพาน พุ.
ป. ๖ น. ๒๘๑. และตอบปัญหาบาตหลวง พุ.ป. ๓ น.
๒๘๕.

สังสารจักร : ห่วงทะเลสำหรับการว่ายเวียนแห่งการท่องเที่ยว,
เป็นคำอุปมาของวัฏสงสาร ซึ่งทุกชีวิตจำ
ต้องแหวกว่าย วนเวียนเรื่อยไปแล้วๆ เล่าๆ.

หน้า ๔

อามิสสุข : ความพอใจที่เกิดจากกามคุณหรือเหยื่อ ได้แก่
รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันช่วยวนใจ. ตรง
ข้ามจาก นิรามิสสุข-สุขที่ไม่ต้องเนื่องกับเหยื่อโลก
อ่าน ชม. พุทธธรรม. ๑๒๓.

หน้า ๕

ค้นหา : ความทะยานอยากของชีวิต, มี ๓ อย่าง ได้แก่
 อยากเอา คือการค้นหา, อยากเป็น คือการค้นหา,
 และอยากไม่มีไม่เป็นที่ตนไม่ชอบ คือการ
 ค้นหา. จัดเป็นเหตุของทุกข์. อ่าน ชีวิตกับนิพพาน
 พุ.ป. ๖ น. ๒๘๖. และตอบปัญหาบาตรหลวง พุ.ป. ๓
 น. ๓๐๑.

หน้า ๑๑

ขีณาสพ = ขีณาสวะ = (ขีณ + อาสวะ) : ผู้มีอาสวะสิ้น
 แล้ว, คือเป็นผู้พ้นจากกิเลส ซึ่งเปรียบเหมือนเครื่อง
 หมักดองแล้ว โดยสิ้นเชิง, มีความสะอาด สว่าง
 สงบแห่งจิตถึงที่สุด และไม่กลับคืน. ได้แก่พระ-
 อรหันต์. คำว่า 'อาสวะ' และคำว่า 'อริยบุคคล'.

ยถาสภาวะ : สภาพที่เป็นเอง เป็นคติแห่งธรรมดา ตาม
 กฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งปวง, หมายถึงความเป็นของไหล
 ไม่หยุด เพราะหยุดไม่ได้, ความเป็นของที่ทำความ
 ทุกข์ให้เกิดแก่ผู้เข้าไปยึดถือ, และความเป็นของไม่

(๑๕)

อยู่ในอำนาจผู้ใด. ดูคำ ‘ไตรลักษณ์’.

หน้า ๑๒

วิชา : ความรู้แจ้งตามเป็นจริงในทุกๆ สิ่ง, แจกเป็น
วิชา ๓ ก็มี วิชา ๘ ก็มี, ส่วนใหญ่หมายถึงทุกข์
เหตุให้ทุกข์เกิด ความสิ้นสุดแห่งทุกข์ วิชาจะ
ให้ทุกข์สิ้นสุด. ในตอนเรียกว่า “ญาณ” ก็มี,
อ่านพุทธโอช. ๑๐๖ และพุทธเขยา ๗๘.

อริยบุคคล : ผู้ไปจากข้าศึกคือกิเลส, ผู้ประเสริฐ, ผู้
มรรคผลในพุทธศาสนา, มี ๔ ลำดับ คือ พระโสดา
บัน-ผู้แรกถึงกระแสนิพพาน, พระสกทาคามี-
ผู้จักเวียนมาในโลกนี้อีกครั้งเดียว, พระอนาคามี-
ผู้จักไม่เวียนมาในโลกนี้อีก, และ พระอรหันต์-ผู้
ถึงนิพพานโดยสมบูรณ์. ที่ต่ำกว่าอริยบุคคล คือ
กัถยาณปุถุชน, ปุถุชน, คนพาล, ฯลฯ ตามลำดับ.
ดูคำ ‘มรรคผล’.

หน้า ๑๔

ภพ : ที่อยู่แห่งสัตว์ผู้จะต้องเวียนเกิดเวียนตาย, มี ๓ ชั้น

(๒๐)

คือ กามภพ-ที่อยู่ของสัตว์ที่ยังพอใจในกาม ซึ่งมี
มากขึ้น, รูปภพ-ที่อยู่ของรูปพรหม ๑๖ ชั้น, และ
อรุภพ-ที่อยู่ของอรุพรหม ๔ ชั้น. ดูคำ 'กามา-
วจร' อ่าน ตอบปัญหาบาดหลวง พ.ป. ๓ น. ๓๒๑.

มรรคผล : ทางปฏิบัติและผลของการปฏิบัติ, คำเต็มคือ
อริยมรรค อริยผล, ทางดำเนินแห่งญาณที่ทำการตัด
ตัณหา เรียกว่า 'มรรค' มี ๔ ชั้น คือ โสดา-
ปัตติมรรค-ตัดตัณหาสามข้างต้น, สกทาคามิ-
มรรค-ตัดตัณหาสามนั้น และทำรากะโทสะโมหะ
เบาลงอีก, อนาคามิมรรค-ตัดตัณหาข้างต้น,
และอรหัตตมรรค-ตัดตัณหาได้หมดทั้งสิบ. เมื่อ
ได้ขั้นหนึ่งๆ เรียกว่า 'ผล', เป็นความสะอาด สว่าง
สงบของจิตมากยิ่งขึ้นๆ ควบกับมรรคทั้ง ๔ ชั้น มี
โสดาปัตติผล เป็นต้น. เรื่องตัณหาสิบ ดูหน้า
๕๐ เล่มนี้.

นิพพาน = (นิ + วาน) : ดับสนิท: ไม่เสียดแทง. โดย
ใจความจำแนกได้ ๓ อย่างคือ ๑. อากาโรดับสนิท

(๒๑)

ของกิเลส ๒. สภาวธรรม อันเป็นต้นตอของสังข-
ปวง อันเป็นสังขตธรรมข้ามจากวัฏสงสาร และ ๓.
ภาวะของจิต ที่ไม่ถูกกิเลสเผาผลาญ ทึบแสง ร้อยรัด
กล่าวคือตัวความสะอาด สว่าง สงบ ที่สมบูรณ์ และ
อาจรู้สึกรู้ได้ทางจิต. อ่านเรื่องความดับทุกข์ พุ.ป. ๒๒
น. ๑๒๘

หน้า ๑๗

อรรถ : ระเบียบปฏิบัติที่เป็นเครื่องหลบลึก กัดกิน ขุด
เกลา ตัดรอน กำจัดซึ่งกิเลสต่างๆ ไป ในฐานะ
เป็นอุปกรณ์แห่งการปฏิบัติที่เป็นตัวศึกษาโดยตรง
กล่าวคือศีลสมาธิปัญญา. รุดงควัตรถูกบัญญัติขึ้น
เพียง ๑๓ ข้อทั้งที่อาจบัญญัติได้มากกว่านั้น. ผู้
ปฏิบัติเลือกเฉพาะที่เหมาะสมแก่ตน ไม่มีการกะเกณฑ์.

โลกาธิปไตย : การกระทำที่เอาโลกเป็นใหญ่. คือทำอะไร
ถือเอาความนิยมของคนส่วนใหญ่เป็นประมาณ. ผิด
จาก อัตตาธิปไตย ซึ่งถือเอาตัวเองเป็นประมาณ
และ ธรรมาธิปไตย ซึ่งถือเอาความถูกต้องเป็นประ-
มาณ.

หน้า ๑๘

สัญญาตญาณ : ความรู้เกิดเอง, ก็เกิดได้เองตามธรรมชาติ ไม่เกี่ยวกับการฝึกฝนหรือสติปัญญา, มีมากอย่างด้วยกัน เช่นความรู้ของสัตว์ทูลูกทำรังอย่างประณีตโดยไม่เคยเห็นตัวอย่าง, ความรู้สึกในทางต่อสู, สัมพันธ, แสวงหาอาหาร, อยากได้-อยากชนะ ฯลฯ และไปสูงสุดอยู่ที่ความรู้สึกคิดว่าตัวตน; ตรงข้ามจากสติปัญญา ซึ่งเป็นของเกิดเองไม่ได้ ต้องอาศัยการศึกษาอบรม. อ่าน ชุม. เรื่องยาว ๑๕ และ ก้นชุม. พุทธธรรม. ผ่านปทานุกรม.

หน้า ๑๙

สันดาน : พื้นฐานส่วนลึกของจิต, เป็นที่สำหรับเข้าไปนอนเนื่องสะสมของคุณสมบัติแห่งจิต อันมีทั้งกุศลและอกุศล เป็นเหตุให้มันงอกเรียกว่า อุปนิสัย ขึ้นเฉพาะคน ๆ. ถ้าสะสมฝ่ายดีไว้มาก ก็จะเป็นตัวสมรรถภาพอันเป็นปฏิบัตย์แก่ฝ่ายชั่ว ทำให้ความชั่วหมดไปจากตนได้โดยง่าย.

หน้า ๒๐

วิปัสณาภาวนา : การประกอบการทำงานทางจิตชั้นพยายาม ทำให้เห็นแจ้งด้วยปัญญาอันต่อจากขั้นที่เป็นการฝึกให้จิตสงบมีสภาพควรแก่การใช้งาน คือเป็นสมาธิ; คู่กับสมถภาวนา ซึ่งหมายถึงการฝึกจิตจนเหมาะที่จะเป็นบาทฐานของวิปัสณาภาวนาได้นั่นเอง.

ปฬิโศ : สิ่งที่เป็นเรื่องรบกวนทำให้เกิดกังวลแก่ผู้ปฏิบัติธรรม และขัดขวางการปฏิบัติธรรม, มี ๑๐ อย่างคือ ความกังวลเกี่ยวกับที่อยู่เครื่องใช้, ชนทัพพันระตอกัน, ลาภสักการ, หมูคณะ, การก่อสร้าง, การเดินทาง, หมูญาติ, การเจ็บไข้, การเล่าเรียน, การฝึกหรือรักษาอุทเทสิกได้แล้ว.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต : ศิลปะทางฝ่ายนามธรรมหรือวิญญาณ ในการที่จะบำบัดความทุกข์ ประเภทที่อยู่นอกเหนือวิสัยของการบำบัดทางรูปธรรม หรือฝ่ายวัตถุ จนกระทั่งให้เกิดผล คือจิตพ้นจากการถูกเผาลนเสียบแทงร่อยรัดของกิเลส. กล่าวโดยตรงได้แก่การปฏิบัติธรรม ซึ่งมีลักษณะจูงใจผู้ได้พบเห็นให้กระทำ

(๒๔)

ตามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย เพราะความงดงามของการปฏิบัติหรือการมีชีวิตอยู่อย่างเต็มไปด้วยการปฏิบัติ.

หน้า ๒๓

มาร : สภาพความทำลายล้าง; เป็นตัวกดดัน หน่วงเหนี่ยว ล้างผลาญให้พินาศจากคุณความดี, ที่เป็นบุคคลาธิษฐาน ได้แก่บุคคลที่ทำการขัดขวางผู้อื่น, ที่เป็นธรรมาธิษฐาน ได้แก่กิเลสทั่วไป และสภาวะธรรมบางชนิดที่เป็นอุปสรรค, เป็นสิ่งที่ต้องศึกษาให้รู้จัก และทำลายเสีย. คำว่า 'กิเลสถาม'.

เสนามาร : มารทรงๆ ลงไป, มีลักษณะอย่างเดียวกับมาร, หมายถึงกิเลสเล็กน้อยที่เป็นอุปสรรคแก่กิเลสชั้นประธาน. โดยบุคคลาธิษฐานหมายถึงผู้ร่วมมือกับผู้ทำการขัดขวาง.

ยัน : คำนี้เป็นภาษาทางปริยัติ เพื่อให้สะดวกแก่การกำหนดทำความเข้าใจกัน. วิชยัน คือจัดพวกธรรมที่มีความหมายคล้ายๆ กัน ให้เข้าเป็นข้อเดียวกันเพื่อ

(๒๕)

ให้เหลือน้อยข้อเข้า โดยเอาใจความสำคัญของฝ่ายที่มีน้อยข้อ ไปจับเข้ากับฝ่ายที่มีมากข้อ, เช่นมรรค ๘ ย่นให้เหลือเพียง สิกขา ๓ เป็นต้น. จะใช้คำว่า ‘สังเคราะห์’ แทนคำนี้ได้.

สิกขา : สิกขา, ในภาษาธรรมะ หมายถึงการทำให้รู้ด้วยการได้ผ่านสิ่งนั้นๆ ไปแล้วจริงๆ โดยทางการเรียน การปฏิบัติ และได้รับผลการปฏิบัติ. แบ่งเป็น ๓ สิกขา คือ ศีลสิกขา - ปฏิบัติกายวาจาให้ปราศจากโทษ. จิตสิกขา - ฝึกฝนอบรมจิตให้ผ่องใสมีกำลัง ควรแก่การประกอบกิจการ ในทางจิต และ ปัญญาสิกขา - ทำความเห็นแจ้งจริงให้เกิดขึ้นในสิ่งทั้งปวง ในทางที่จะดับทุกข์ให้สิ้นเชิง. อ่านเรื่องความดับทุกข์ พุ. ป. ๒๒ น. ๑๐๒.

หน้า ๒๘

อริยสัจ : ความจริงอันประเสริฐ, ความจริงที่พระอริยเจ้ารู้เห็น, เป็นความจริงที่เมื่อรู้แล้วทำให้ดับทุกข์ได้. ได้แก่ทุกข์สัจ - ความจริงคือความทุกข์, สมุทัยสัจ -

(๒๖)

ความจริงคือเหตุให้ทุกข์เกิดมี, นิโรธสัจ-ความจริง
คือความดับทุกข์ และมรรคสัจ-ความจริงคือทางให้
มีการดับเหตุของทุกข์. อ่านเรื่องความดับทุกข์ พุ.

ป. ๒๒ น. ๑๑๓.

หน้า ๓๑

สันโดษ : ความรู้สึกเป็นสุขใจอยู่ได้ด้วยสิ่งต่าง ๆ เท่าที่ตน
มี. คือพอใจในปัจจัยสี่ กล่าวคือ เครื่องนุ่งห่ม
อาหาร ที่อยู่เครื่องใช้ และเครื่องบำบัดโรคตามที่ตน
หามาได้โดยชอบธรรม และสุดความสามารถของตน,
ตรงข้ามจากอสังตฤฐี ความไม่สันโดษ คือไม่อาจมี
ความสุขใจด้วยของที่ได้มาแล้ว มีแต่ความร้อนใจ
ใครจะใดสงที่ยังไม่ได้यरไป.

นัจจเวกขณั = (ปฏฺิ+อิกฺข) : การเพ่งพิจารณาอย่างแยบ
คายละเอียดรอบคอบสุขุม โดยให้มีสมาธิเข้าใจแจ่ม
แจ้งในสิ่งที่ตนจะทำ จะใช้สอย จะบริโภค เพื่อมิให้
เกิดโทษขึ้นจากการทำนั้น ๆ แต่จะให้เกิดผลดีโดย
ส่วนเดียว, โดยปรกติหมายถึงการเพ่งพิจารณาปัจจัยสี่,

(๒๓)

แต่ใช้หมายถึงการเพ่งพิจารณาข้อธรรมอื่น ๆ ด้วยก็ได้.
ดูเรื่องกัจจัตร พ. ป. ๒๒ น. ๑๕๑.

อินทริยสังวร : การปิดกั้นโทษไม่ให้เกิดขึ้นทางตาหูจมูก
กลิ่นกายใจ ในเมื่อรูอารมณ์ กล่าวคือเมื่อเห็นรูป ฟัง
เสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องสัมผัส รูธรรมารมณ์.
และยังหมายถึงการรู้จักหลบหลีกป้องกันการกระทบกับ
อารมณ์นั้น ๆ ในเมื่อมีทางจะทำได้ ในฐานะเป็นการ
ปลอดภัยไว้ก่อน. อ่านรอยอรหันต์. ๑๖๕.

หน้า ๓๓

ศรัทธา : ศัทธา : ความเชื่อ, หมายถึงความเชื่อที่เกิดขึ้น
ตามแนวของเหตุผลหรือปัญญา, ไม่หมายถึงความ
เชื่อของมหายานัมขอเรียกเป็นอย่างอื่น เช่นคำว่า 'ภักดี'
 เป็นต้น ซึ่งไม่อยู่ในหลักธรรมของพุทธศาสนา แต่มีใน
ศาสนาอื่นที่เขาถือเอาคำถึงความเชื่อเป็นที่พึ่งในการทำ
ความดีทุกข. อ่านชม. ขอคิด. ๑๒.

อุปปากิถัสต์ว : สัตว์ที่ผุดเกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยบิดามารดา
เป็นแดนเกิด, เป็นการผุดขึ้นในทางใจ; โดย

บุคคลาธิฐาน หมายถึงการเกิดของเทวดาเป็นต้น;
 โดยธรรมาธิฐาน หมายถึงความเกิดในทางจิตที่เป็น
 การเปลี่ยนระดับบุคคล ให้กลายเป็นระดับอื่นไป เช่น
 จากคนชั่วเป็นคนดีเป็นต้นโดยกระทันหัน.

หน้า ๓๔

นิพนธ์ : กิเลสที่ปิดกั้นจิต, กิเลสที่ปิดกั้นจิตจากความสะอาด
 สว่าง สงบ ทำให้เป็นจิตที่เศร้าหมองมืดมัว เราร้อน,
 แต่โดยทั่วไปหมายถึงที่เป็นเพียงความก่ดก่ดลุ่มอยู่
 ภายในใจ ไม่ถึงกับแสดงกิริยาอาการออกมาทางกาย
 วาจา. จำแนกเป็น ๕ อย่างคือ กามฉันทะ-ความ
 รุสสุกครุ่นใจในกาม, พยาบาท-ความรูสึกขัดเคืองไม่
 พอใจ, ถีนะมิทระ-ความรูสึกหดหู่เคลิบเคลิ้ม, อุท-
 ธัจจะกุกกุกจะ-ความฟุ้งซ่านรำคาญ และวิกิจจนา-
 ความรูสึกถึงเลวเสียดัยในเรื่องที่ตนจะต้องทำ. ทั้งหมด
 นี้เกิดจากกิเลสชั้นละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานอีก
 ต่อหนึ่ง

หน้า ๓๖

เจตสิก : สิ่งเนื่องอยู่กับจิต เกิดดับพร้อมกับจิต สำหรับ
 ปรุงจิตให้ประกอบด้วยคุณสมบัติต่าง ๆ หลายสิบหลาย
 ร้อยชนิด, ที่ขึ้นไปในทางดีเรียกกุศลเจตสิก หรือ
 โสภณเจตสิก, ที่ขึ้นไปในทางชั่วเรียกอกุศลเจตสิก,
 ที่เป็นกลาง ๆ ยังกล่าวไม่ได้ว่าดีหรือชั่ว จัดไว้เป็น
 พวกอภัยกถา. ตัวอย่างเช่นวิริตติเจตสิก ก็หมายถึง
 ความรู้สึกที่เป็นไปในทางดี ทำให้เกิดความคิดที่
 จะเว้นจากการทำชั่ว.

หน้า ๓๗

วิเวก : ความสงัด, คือความว่างจากสิ่งรบกวน, แจกเป็น
 ๓ อย่างคือ กายวิเวก-สงัดจากสิ่งรบกวนทางกาย
 เช่นสถานที่สงัด ไม่มีผู้ใดรบกวน เป็นต้น, จิตวิเวก
 -สงัดจากสิ่งรบกวนทางจิต เช่นไม่ถูกอกุศลวิตก
 รบกวนเป็นครั้งคราวด้วยอำนาจของสมาธิ เป็นต้น และ
 อรูปวิเวก-สงัดจากกิเลส หมายถึงความที่สันดานว่าง
 จากกิเลสด้วยอำนาจของปัญญา ไม่มีกิเลสเกิดขึ้น
 ทำความทุกข์รบกวนจิตอีกต่อไป.

หน้า ๓๘

ปฏิjosสมุปบาท : ธรรมที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้นต่อเนื่องกันเป็นสาย เหมือนห่วงโซ่ที่คล้องกัน, มีอวิชาเป็นต้นเงื่อน มีความทุกข์เป็นผลสุดท้าย, แต่ก็มีได้หมายถึงความสิ้นสุดแห่งอวิชา ฉะนั้นจึงมีการเกิดแห่งทุกข์ที่ไม่รู้จักขาดสาย, เป็นหลักสำคัญของพุทธศาสนาที่ต้องศึกษาอย่างละเอียดละออเป็นพิเศษ. อ่าน ขุมทรัพย์. ๑๔๘. และพุทธโอษ. ๒๓๑.

สมัยค : มีองค์ประกอบครบถ้วนและสมบูรณ์; หมายถึงการที่ธรรมะอันเป็นองค์ประกอบสำคัญ ๆ ทุกองค์เกิดอยู่พร้อมกันรวมกันเป็นธรรมที่มีกำลังใหญ่ ถึงกับทำลายกิเลสหรือดับทุกข์ได้ เช่นองค์แห่งมรรคทั้งแปดรวมกันเป็นอริยมรรค ถึงขนาดตัดตัณหาได้เป็นต้น.

หน้า ๓๕

อภิขณาวินิโยกะ : ความโลกเพ่งเล็งอยากได้ จนใจระรัว, เป็นรากที่ทำให้เศร้าหมอง, จัดเป็นข้อแรก ในอุปกิเลส ๑๖ ซึ่งเป็นกิเลสที่บังคับได้ด้วยเจตนาแห่งการบังคับ. อ่าน ขุมทรัพย์. ๓๒๒.

อนุสัย : กิเลสชนิดละเอียดคนอนประจำในสันดานดุจตะกอน,
เป็นรากเหง้าของกิเลสชั้นกลาง และชั้นหยาบ ซึ่งมี
อยู่หลายอย่างด้วยกัน, เป็นกิเลสชนิดที่ละด้วยเจตนา
ไม่ได้ ต้องใช้วิธีสร้างอริยมรรคให้เกิดขึ้นเพื่อทำลาย
กันไปในตัวเองเท่านั้น, เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า
'สัณฺญโยชนั' แปลว่ากิเลสที่ผูกใจสัตว์ให้ติดอยู่กับ
วิถีสงสารหรือความทุกข์. แจกเป็น ๑๐ อย่างก็มี
๗ อย่างก็มี ดังมีอธิบายอยู่ในหนังสือเล่มนี้ หน้า ๕๐

อาสวะ : กิเลสเครื่องหมักดองในสันดาน, ได้ชื่อเช่นนั้น
เพราะมุ่งหมายถึงความสกปรกเศร้าหมองที่หมักดอง
อยู่ในสันดานไม่มีที่สิ้นสุด, โดยศัพท์หมายถึงอาการ
ที่หมักดองให้เกิดการบูดเปรี้ยวขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด.
บาลีพุทธภาษิตส่วนมาก แจกเป็น ๓ คือ กามาสวะ-
กิเลสที่เป็นไปในทางกาม, ภวาสวะ-กิเลสที่เป็นไป
ในความมีความเป็นอย่างอื่น ที่ไม่เกี่ยวกับกาม แต่เป็น
เครื่องผูกจิตใจเท่ากันหรือยิ่งไปกว่ากาม, อวิชชา-
สวะ-ตัวกิเลสที่เป็นเชอประจำอยู่ในสันดาน เป็น

(๓๒)

ความไม่รู้อะไรจริงในเรื่องอริยสัจเป็นต้น. บาดิบาง
แห่งและหนังสือชั้นหลังนิยมแจกให้เป็น ๔ โดยเพิ่ม
ทิวฏฐาสวะ คือมีจิตทิวฏฐาเข้าอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแท้
ก็อาจนับรวมเข้าได้ในคำว่า อวิชชา จึงไม่ทำให้มี
ความหมายผิดแปลกไปในส่วนสำคัญแต่อย่างใด.

หน้า ๔๒

สมถภาวนา : การประกอบภาระงานทางจิต ขั้นที่เป็นการ
อบรมจิตในขั้นสมาธิหรือในอันดับแรก คือให้ตั้งมั่น
ผ่องใส มีกำลังควรแก่การประกอบภาระงานทางจิตขั้น
ต่อไป กล่าวคือขั้นวิปัสสนาภาวนา.

โคตรภูญาณ : ความรู้ของจิตในขณะที่กำลังเปลี่ยนจาก
โลกียะเป็นโลกุตระอย่างไม่กลับหลังอีก, เป็นตอน
หัวต่อของจิตที่จิตละจากความเป็นปุถุชนสู่ความ
เป็นอริยะหลังจากที่ได้ผ่าน สัจจานุโลมิกญาณ
(ปริชาที่เตรียมพร้อมเพื่อจะรู้แจ้งอริยสัจ) มาแล้ว.

หน้า ๔๓

กัลยาณปุถุชน : ปุถุชนชั้นดี. ปุถุชนธรรมดาก็คือคนหนา
ด้วยกิเลสตามปกติ, ปุถุชนชั้นดี หมายถึงคนที่สมา

ทิฏฐิ จนเริ่มทำความเพียรเพื่อละกิเลส ชนิดที่คน
ธรรมดาไม่ต้องการจะละ.

ปัญญินทรีย์ : อินทรีย์คือปัญญา. อินทรีย์ หมายถึงสิ่งที่
เป็นใหญ่เป็นประธานในหน้าที่การงานหนึ่ง ๆ. อินทรีย์
คือปัญญา หมายถึงปัญญาที่กำลังมากถึงขนาดที่จะ
ทำหน้าที่ของตนโดยสมบูรณ์. ชื่อนี้เป็นกุศลเจตสิก
อันหมายครอบคลุมไปถึงปัญญาที่อยู่ในชื่อน้อกหลายชื่อ
เช่นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปป เป็นต้น. ปัญญินทรีย์
มีธรรมชาติทำงานร่วมกัน เช่นสตินทรีย์ วิริย-
อินทรีย์ เป็นต้น ซึ่งก็ล้วนแต่หมายถึงธรรมชาติตรง
ตามชื่อนั้น ๆ อย่างเต็มขนาดเช่นเดียวกัน. อ่าน ขุม-
ทรัพย์ ๒๕๖.

หน้า ๔๕

ภวังค์ : องค์แห่งภพ : จิตที่เกิดขึ้นอยู่เฉย ๆ ไม่ทำหน้าที่
คิดนึกประการใด เช่นในขณะนอนหลับสนิท หรือ
สลบ หรือขณะแห่งจิตที่มีในระหว่างจะเปลี่ยนจาก
การคิดนึกอันหนึ่ง ไปสู่การคิดอีกอันหนึ่ง ซึ่งเป็นระยะ
สั้นมาก. อ่านเรื่องชีวิตกับนิพพาน พ. ป. ๖ น. ๒๑๑.

(๓๔)

วิชาปรมาตม์ : วิชาธรรมะว่าด้วยอรรถชั้นลึกซึ้งกัมภีรภาพ เป็นที่เทคนิคแบบแผนจัด. โดยเฉพาะในที่นี้หมายถึง อรรถอธิบายในพุทธศาสนาที่จัดทำกันขึ้นใหม่ทางหลัก ตรรกวิทยาและปรัชญา จำแนกข้อธรรมของเดิมให้ ละเอียดออกไปตามหลักเกณฑ์แห่งศาสตร์นั้นๆ เป็น หลักทฤษฎีสำหรับนักคิดเป็นส่วนใหญ่ ไม่ค่อยเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติหรือไม่ได้ให้ความรู้ในทางปฏิบัติ โดยตรง, เป็นของร้อยกรองกันขึ้นชั้นหลังในอินเดีย ประมาณ พ.ศ. ๕๐๐-๖๐๐.

หน้า ๔๗

กัมมัญฐานภาวนา : การอบรมทำให้มากในทางงานทางจิต กล่าวคือสมถกัมมัญฐาน และวิปัสสนากัมมัญฐาน. คำว่า 'สมถภาวนา' และ 'วิปัสสนาภาวนา'.

อุปาทาน : ความยึดถือด้วยอำนาจรู้ไม่ถูกต้องตามเป็นจริง, มี ๔ อย่างคือกามอุปาทาน-ถ้อยมั่นในกาม, ทิณูปาทาน-ถ้อยมั่นในความคิดของตน สัตัพพตูปาทาน-ถ้อยมั่น

(๓๕)

ในศีลและวัตร ปฏิบัติอย่าง งามาย ปราศจากเหตุผล
หรือตามที่เขยทำสืบ ๆ กันมา โดยไม่เข้าถึงเหตุผล
ของสิ่งนั้น ๆ และอวดวาทุปาทาน—ถ่อมมันด้วยวาตะว่า
ตัวตน. อ่าน ชุม. พุทธธรรม ๒๒/๒๓๖.

บารมี : คุณสมบัติหรือปฏิบัติฝ่ายกุศล ที่บุคคลประกอบ
กระทำสะสมไว้ในสันดาน โดยเฉพาะ เพื่อความเป็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต คนทั่วไปไม่มีหน้าที่
จะต้องบำเพ็ญให้เท่าหรือให้เนิ่นนานเช่นนั้น. มี ๑๐
อย่างคือทาน ศีล เนกขัมมะ บัณฑิตา วิริยะ ขันติ
สัจจะ อริยฐาน เมตตา และอุเบกขา.

ญาณทัศนะ : ญาณเป็นเครื่องรู้เห็นธรรมเป็นชั้น ๆ นับตั้งแต่
เป็นโลกียะจนถึงโลกุตตระ ; ที่ใช้เป็นคำกลาง ๆ หมายถึง
ถึงญาณทัศนะที่ผิด ของบุคคลพวกที่มีความเห็นผิด
ก็มี ; แต่โดยปรกติหมายถึงการเห็นอริยสัจถึงขนาด
ที่จะทำให้ลาอาสวะให้สิ้นไปได้ตามส่วน.

หน้า ๔๕

ขิปปาภิญญา : ผู้ได้เร็ว : บรรลุหรือตัดผลได้ฉับพลัน,
เพราะเป็นผู้ที่มีอินทรีย์ อันเป็นพื้นฐานของจิตใจแก่

กล้า, ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติทางปัญญาหรือปฏิบัติทางจิต, ไม่ว่าจะเป็นผู้ฝึกเลศหนาแน่น หรือฝึกเลศเบาบางมาก่อน; ย่อมรู้ได้อย่างเร็วเสมอ, อินทรีย์ห้าคือ สัทธา วิริยะ สติ สมာธิ ปัญญา. ดูคำนั้น.

หน้า ๕๑

หัตถุกาม = **วัตถุกาม** : **กามคุณ** : **อามิส** : **เหยื่อโลก**, อันได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่ชวนใจ, เป็นทั้งสิ่งหรือที่สำหรับใจสัตว์ของติด. บางทีก็มีคำอุปมาว่าเป็นดอกไม้ของมาร หรือบ่วงของมาร เพราะล่อให้สัตว์ลุ่มหลงสยบอยู่. คู่กันกับกิเลสกาม.

กิเลสกาม : กิเลสเป็นเหตุใคร่ในวัตถุกาม, คือทำรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสที่มีอยู่ตามธรรมดา ให้กลายเป็นของมีความหมายขึ้นมา ในทางที่จะให้เกิดราคะ-ความกำหนัด, โโลภะ-ความอยากได้, อิงณา-ความปรารถนาแรงกล้า, อิสสา-ความริษยาหรือหึง, อรติ-ความไม่ยินดีกับสิ่งที่เข้ามาเป็นปฏิบัติภัยหรือคู่แข่ง

(๓๓)

และอสังคฺคฐี-ความไม่สันโดษยินดีด้วยของเท่าที่มีอยู่. บางทีก็ใช้คำอุปมาว่า พญามาร หรือเสนามารแล้วแต่กรณี.

หน้า ๕๒

กามาวจร : หยั่งลงสู่กาม : ยังอยู่ในวิสัยแห่งกาม, ถ้าเป็นคุณศัพท์ของจิตหมายถึงจิตที่ยังพอใจในกาม, ถ้าเป็นคุณศัพท์ของภพ หมายถึงที่อยู่ของสัตว์ที่ยังพอใจในกาม. มีลำดับชั้นที่สูงขึ้นไปคือ รูปาวจร-ยินดีในผลของรูปฌาน, อรูปาวจร-ยินดีในผลของอรูปฌาน และ โลกุตตระ-ชั้นที่เหนือโลก ไม่มีวิสัยใดๆ เป็นที่ยินดี. คำว่า 'ฌาน' ประกอบ.

ฌาน : ความเพ่ง, หมายถึงความที่จิตเพ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ไม่เกี่ยวกับกามเป็นอารมณ์ จนกระทั่งเป็นสมาธิแน่นแล้ว. ถ้าเพ่งสิ่งที่มีรูป ได้ผลเป็นรูปฌาน, ถ้าเพ่งสิ่งที่ไม่มีรูป ได้ผลเป็น อรูปฌาน, แต่ละประเภทมีอยู่อย่างละ ๔ ชั้น. คำว่า 'สมาบัติ'.

หน้า ๕๖

บุคคลาธิฐาน : การอธิบายที่ใช้บุคคลหรือสิ่งสมมติเป็น
 ทตฺตง. ตรงข้ามจาก **ธรรมาธิฐาน** ซึ่งเป็นการอธิบาย
 ที่ยกเอาตัวธรรมะหรือธรรมชาติเป็นทตฺตง. ตัวอย่างเช่น
 เมื่อมีการพูดถึงกิเลส ถ้าพูดอุปมาให้เป็นพญามาร
 หรือซาตานเป็นต้นขึ้นมา ก็เรียกว่าเป็นการกล่าวอย่าง
 บุคคลาธิฐาน, ถ้าพูดถึงตัวกิเลสโดยตรง ไม่ต้อง
 อุปมา ก็เรียกว่าเป็นการกล่าวอย่างธรรมาธิฐาน.

หน้า ๖๑

อารมณ์ : วัตถุหรือวิสัยเป็นทมาสินธุ์ของจิต, ได้แก่ง
 ซึ่งเป็นที่ให้เกิดความรู้สึกแก่จิต โดยอาศัยตา หู จมูก
 ลิ้น กาย ใจ เป็นสื่อ จนเกิดความยินดียินร้าย, โดย
 เจาะจงได้แก่งที่เรียกว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส
 ธรรมารมณ์ (อารมณ์คู่กับใจ).

หน้า ๖๒

นิमित : เครื่องกำหนดหมาย, ในวงการสมาธิภาวนา
 หมายถึงสิ่งที่ถูกเพ่ง; มีอยู่ ๓ อย่างคือ วัตถุภายนอก
 ที่ใช้เพ่งหรือปรกรรม เรียกปรกรรมนิमित, ภาพของ

(๓๕)

วัตถุนั้นที่เข้าไปติดตาอยู่ภายใน แม้กระทั่งหลับตาแล้ว ก็ยังเห็น เรียกอุคคหนิมิต, อุคคหนิมิตที่เปลี่ยนรูปไป จากเดิม ในทำนองเดิม ในทำนองใดก็ตาม ด้วย อำนาจบังคับ หรือการน้อมไปของผู้เพ่ง เรียกปฏิภาคนิมิต.

อัปนาสมาธิ : สมาธิแน่นแน้, ได้แก่สมาธิที่แน่นแน้ถึงกับ เป็นฌาน, โดยพหุตินัยได้แก่สมาธิที่กำลังอยู่ใน ขณะที่จิตเพ่งปฏิภาคนิมิต เป็นอารมณ์. สมาธิที่ ต่ำกว่านี้เรียก อุปจารสมาธิ คือเป็นสมาธิในระยะ แรกยังไม่แน่นแน้และมีอุคคหนิมิตเป็นอารมณ์. ที่ต่ำ ไปกว่านี้อีกเรียกว่า บริกรรมสมาธิ ได้แก่สมาธิใน ขณะที่สักว่าลงมือทำสมาธิ หรือขณะที่เริ่มบริกรรม อันมีบริกรรมนิมิตเป็นอารมณ์.

กสิณ : ดวงที่เต็ม, หมายถึงดวงหรือวง ของสิ่งที่นำมา ใช้เพ่งสมาธิ ด้วยการเพ่งตา ให้เป็นบริกรรมนิมิต จนกว่าจะกลายเป็นอุคคหนิมิต และปฏิภาคนิมิตตาม ลำดับ. ท่านจัดกสิณไว้เพียง ๑๐ อย่าง มีดวงสีแดง

สี่เขียวเป็นต้น. อ่านวิสุทธิมรรค สมารินิเทศ
ตอนกสิณ.

อานาปานสติ : สติที่กำหนดลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณ์
ของสมาธิ, เป็นชื่อของกัมมัฏฐานวิธี ที่กำหนดลม
หายใจเป็นอารมณ์ของสมาธิบ้าง หรือทำญาณทัศนะ
ให้เกิดขึ้นทุกครั้งที่หายใจเข้าออก (ซึ่งเป็นอานาปาน-
สติในชั้นสูง) บ้าง. อ่าน ชุม. เรื่องสน ๑๒๕; ชุม.
พุทธธรรม ๔๗; และพุทธโอช. ๕๑.

พุทธานุสสติ : สติที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ของ
สมาธิ, เป็นชื่อของกัมมัฏฐานวิธี ที่เพ่งเอาคุณของ
พระพุทธเจ้าบาทใดบาทหนึ่ง หรือทั้งหมดรวมกันเป็น
บาทหนึ่ง มาเป็นเครื่องกำหนดของจิต เพื่อให้เกิด
สมาธิในระดับหนึ่ง ซึ่งไม่ถึงอัปนาสมาธิ เช่นเดียวกับ
สัถยานุสสติ ซึ่งเป็นกัมมัฏฐานวิธี ที่ตามระลึกถึง
ศีลของตนเป็นอารมณ์ของสมาธิ.

หน้า ๖๔

ไตรลักษณ์ : ลักษณะ ๓ ประการ, เป็นลักษณะที่มีประจำ
อยู่ในทุก ๆ สิ่งที่เป็นสังขาร; คือ อนิจจลักษณะ-

(๔๑)

ลักษณะไม่เที่ยง, ทุกขลักษณะ-ลักษณะเป็นทุกข์
และอนัตตลักษณะ-ลักษณะไม่มีความหมายแห่งตัว-
ตน. ลักษณะทั้ง ๓ นี้ เรียกว่า 'สามัญญลักษณะ'
ก็มี 'ธรรมนิยาม' ก็มี. อ่านเรื่องพหุฐานศาสน์ พุ.
ป. ๒๓ น. ๑๕ และพหุโธษ. ๒๘๗.

อิทธาสังขาร : = (อิทธ+อภิสังขาร) : คุณธรรมส่วน
ที่ประกอบหรือปรุ่กันขึ้นให้สำเร็จ เป็นฤทธิ์อย่างใด
อย่างหนึ่งขึ้นมา, เมื่อกล่าวโดยทั่วไป หมายถึงสมาธิ
ที่แน่วแน่มั่นคงใดชนิดหนึ่ง ที่บุคคลฝึกเพื่อเป็นบาท
ฐานของการแสดงฤทธิ์ชนิดใดชนิดหนึ่งตามที่ต้องการ.

อิทธิวิธี : วิธีแห่งการแสดงฤทธิ์, ได้แก่การแสดงฤทธิ์
ต่าง ๆ เช่นการเนรมิตสิ่งต่าง ๆ ล่องหน ดำดิน
เดินบนน้ำ เหาะ เป็นต้น.

ขันธ์ห้า = เบญจขันธ์ : กายกับใจ หรือรูปกับนาม,
แจกได้เป็น ๕ กอง คือ รูปขันธ์-รูปกาย, เวทนาขันธ์
-ความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่ทุกข์ไม่สุข, สัญญาขันธ์
-ความที่ยังจำหมายอะไรได้ หรือความที่ยังมีสติ

(๔๒)

สมปฤดี, สังขารชั้น^๑-ความนึกคิดที่เกิดขึ้นในใจ
และวิญญาณชั้น^๑-สิ่งที่ทำหน้าที่ รู้สึกต่อสิ่งภายนอก
ทางหูตาจมูกกลิ่นกายรวมทั้งภายในใจเอง. อ่านเรื่อง
พหุทานสาสนี พุ. ป. ๒๓ น. ๕.

หน้า ๖๕

สังขาร : สิ่งปรุงแต่ง, หมายถึงสิ่งทุก ๆ สิ่ง ที่มีเหตุมี
ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น และพร้อมที่จะเป็นปัจจัยปรุงแต่ง
สิ่งอื่นต่อไป, ได้แก่สิ่งทุกสิ่งในโลก ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรม
หรือนามธรรม, ตรงข้ามจาก วิสังขาร ซึ่งหมายถึง
นิพพานอย่างเดียวเท่านั้น.

หน้า ๖๖

นามธรรม : สิ่งที่เป็นนาม, หมายถึงเวทนาชั้น^๑ สัญญา-
ชั้น^๑ สังขารชั้น^๑ วิญญาณชั้น^๑ เวณรูปชั้น^๑
ซึ่งเป็นรูปธรรม, คำว่านาม ในที่นี้ หมายถึงวิสัยเป็น
ที่ข่มไปหรือรู้สึกได้โดยทางจิตแต่อย่างเดียว ไม่เป็น
วิสัยที่จะสัมผัสได้ด้วย ตา หู จมูก กลิ่น กาย.

หน้า ๖๗

อภิญา : ญาณหรือคุณธรรมพิเศษ อันเป็นคุณสมบัติ หรือความสามารถของพระอรหันต์บางประเภทที่สามารถแสดงฤทธิ์ได้ มีหุทิพย์ รู้ใจคน ระลึกชาติได้ มีตาทิพย์ ทำอาสวะให้สิ้นได้ครบบริบูรณ์ทั้ง ๖ อย่าง ในตัวท่าน.

หน้า ๗๐

กรรม : การกระทำ, หมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งกระทำไปทางกาย ทางวาจา ทางใจ, ที่เป็นไปฝ่ายดี เรียกกุศลกรรม, ฝ่ายชั่ว เรียกกุศลกรรม, แล้วเกิดผลโดยสมควรแก่กรรมนั้น ๆ เรียกว่า 'วิบาก' หรือผลกรรม. อ่านตอบ ปัญญาবাদหลวง พ. ป. ๗ น. ๒๘๕.

หน้า ๗๑

อุปาทานขันธ : ขันธที่ยังประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน, หมายถึงเบญจขันธหรือกายกับใจของคนธรรมดา ซึ่งมีอุปาทานของตนเข้ายึดถืออยู่, หมายถึงเบญจขันธของบุคคลที่ยังมีกิเลส. เบญจขันธของพระอรหันต์เท่านั้น

(๔๔)

ที่ไม่เป็นอุปาทานจันฐ์. อ่านพหุลาณุสาสนี พ. ๒๓
น. ๑๒.

หน้า ๘๕

สัปปาจารย์ = (สัปป + อาจารย์ + วัตร) : การรักษากาย
วาจาให้เรียบร้อยตามกฎหมายที่บังคับไว้อย่างตายตัว เรียกว่า
สัปป, มรรยาทที่ละเอียดประณีตขึ้นไปทีละขั้นประพจน์
เรียกว่าอาจารย์, การใส่ใจประพจน์ให้สม่ำเสมอไม่
บกพร่องในระเบียบอันใดอันหนึ่ง เรียกว่าการ
ประพจน์วัตร. ผู้ไม่บกพร่องในเรื่องสัปปและมรรยาท
เรียกว่าผู้มีสัปปาจารย์.

หน้า ๘๖

สติปัญญา : การตั้งไว้เฉพาะซึ่งสติ : การกำหนดสติที่ตั้ง
ใดสิ่งหนึ่ง แล้วพิจารณาสิ่งนั้นต่อไปจนรู้แจ้งความ
จริงของสิ่งทั้งปวง, โดยทั่วไป หมายถึงการกำหนด
ลงที่ กาย เวทนา จิต และธรรม เรียกว่าสติปัญญา. ^๕
เพ่งผลไปในทางรู้แจ้งเพื่อความสิ้นอาสวะ แทนที่จะ
เพ่งผลเอาความสุขในกิเลสธรรมทันตาเห็นคือสุขจาก

(๔๕)

มานหรือสมาบัติ. มีสูตรที่ตรัสถึงเรื่องนี้โดยเฉพาะ
อย่างละเอียด เรียกว่า มหาสติปัฏฐานสูตร.

หน้า ๑๐๓

พุทธมามกะ : ผู้ปฏิบัติเห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นของข้าพเจ้า :
ผู้มอบพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ, หมายถึงผู้ปฏิบัติตาม
คำสอนของพระพุทธเจ้าโดยแท้จริงหรือด้วยใจจริง,
แต่ในบัดนี้มักจะมเพียงแต่ทำพอเป็นพิธี สำหรับเด็ก ๆ
เสียมากกว่า.

หน้า ๑๐๓

สมณธรรม : ธรรมสำหรับสมณะ, สมณะ คือผู้สงบ, ธรรม
ของสมณะ คือธรรมที่ทำความสงบ ได้แก่การทำสมา
ภาวนาและวิปัสณาภาวนา รวมทั้งศีลและขุติงศ์ ซึ่ง
เป็นบาทฐาน.

หน้า ๑๐๕

สังคายนา : การสวดพร้อม ๆ กัน. หมายถึงการชำระสะสาง
ข้อปัญหาต่าง ๆ ให้ตกลงกันในที่ประชุม แล้วนำมา
สวดพร้อม ๆ กัน เพื่อเป็นการยอมรับรองและช่วยกัน
จำไว้, โดยเฉพาะหมายถึงการชำระพระไตรปิฎก ใน
พุทธศาสนา.

หน้า ๑๑๑

อามิสบูชา : บูชาด้วยวัตถุสิ่งของ เช่นดอกไม้ธูปเทียน ข้าวปลาอาหาร ผ้าผ่อนแพรพรรณ เป็นต้น. ตรงข้ามจากปฏิบัติบูชา ซึ่งหมายถึงการแสดงความเคารพบูชาด้วยการยอมปฏิบัติตามคำสั่งสอนจนสุดความสามารถ แทนที่จะมีวัตถุบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และการกราบๆ ไหว้ๆ อย่างเดียว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญแต่ปฏิบัติบูชาเท่านั้น.

รูปปรมานิกา : ผู้ทอเอารูปเป็นประมาณ; หมายถึงผู้ที่ติดใจในความสวย ความงามทางรูป จนอาจที่จะใช้ความสวยงามเป็นเครื่องดึงดูดบุคคลประเภทนี้ไปสู่วัตถุที่ประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งได้. ตัวอย่างเช่นพวกที่เข้ามาในวัด เพราะในวัดมีสิ่งสวยงาม ดังนี้ เป็นต้น. ถ้าถือเสียงไฟระแเป็นประมาณ เรียก โนมัสปรมานิกา. ถ้านิยมในความปอน เรียก ลูขปรมานิกา. และพวกที่นิยมธรรมะโดยตรง ไม่ต้องมีสิ่งอันล่อเรียก ธัมมปรมานิกา.

(๔๓)

หน้า ๑๑๖

โยคาวจร = (โยค + อวจร) : ผู้หยั่งลงในการประกอบ
ความเพียรทางจิต, หมายถึงผู้ที่กำลังทำกรรมฐาน
ภาวนาชนิดใดชนิดหนึ่ง, เป็นฌราวาสก็ได้ บรรพชิต
ก็ได้ และไม่จำกัดเพศ.

หน้า ๑๑๘

สมาบัติ : ความถึงพร้อม หมายถึงการถึงคุณธรรมข้อใด
ข้อหนึ่ง ชนิดที่จิตหยุดนิ่งอยู่ในคุณธรรมนั้น, ในทาง
พุทธศาสนาหมายถึงการที่จิตหยุดอยู่ในฌานชั้นใดชั้น
หนึ่ง ในบรรดาฌานทั้งแปด. ถ้ารวมทั้งคุณธรรม
ชั้นของพระอรหันต์ ที่เรียกว่านิโรธสมาบัติด้วย ก็เป็น
๘ ชั้น. อ่านพุทธโฆส. ๕๕.

หน้า ๑๒๐

อนาคาริกบุคคล : ผู้ไม่มีประโยชน์เกี่ยวข้องกับเรือน, คือ
ผู้ไม่ครองเรือน ไม่หวังสิ่งใดที่เป็นผลเกิดจากการ
ครองเรือน. โดยพฤตินัยได้แก่บรรพชิตทุกประเภท.
ตรงข้ามจากอาคาริกบุคคล คือผู้ครองเรือน.

(๔๘)

โลกามิส = (โลก + อามิส) : เขี้ยวโลก, หมายถึง
สิ่งวัตถุหรือภาวะที่เป็นความชั่วร้ายของโลก ที่มีไว้
สำหรับชั่วหรือล่อสัตว์ ให้หลงติดอยู่ในโลกไม่ลืมหุ
ลืมตาต่อการก้าวหน้าขึ้นพ้นจากวิสัยโลก. ดูคำ
'พัสดุกาม'.

หน้า ๑๒๔

ปฏิสนธิ : การต่อเนื่องเฉพาะ, หมายถึงอาการของจิตใน
ขณะที่ละจากภาวะอย่างหนึ่งไปสู่ภาวะอีกอย่างหนึ่ง
ในลักษณะที่ติดต่อกันไม่มีขาดตอน. ตามธรรมดาคำนี
หมายถึงการถือกำเนิดใหม่ในภพใหม่ หลังจากได้ทำ
การจิตคือเคลื่อนจากภพนี้. จิตในลักษณะเช่นนี้
เรียกปฏิสนธิจิต.

เรื่อง

เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม

คำปรารภเมื่อพิมพ์ครั้งแรก

ทุกสิ่งซึ่งได้มาจากการจัดสร้างขึ้น ล้วนแต่มีความมุ่งหมาย
อย่างแรงกล้าในผลอันใดอันหนึ่งเป็นปรารภเหตุ การจัดสถาน
ตั้งเสริมวิปัสสนาธุระทุกแห่งก็อยู่ภายใต้หลักนี้ คือมีการปฏิบัติ
ธรรม เป็นความมุ่งหมาย. เมื่อมีปฏิบัติธรรมแล้วความมุ่งหมาย
ก็ค่อยออกเงยไปถึงการเผยแผ่ธรรม โดยผู้ปฏิบัติได้แล้ว แม้
เพียงเอกเทศก็ได้, และทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า การรอฟันและ
เผยแผ่พระพุทธศาสนาในส่วนปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรม.

แม้ว่าสมัยนี้ จะเป็นสมัยที่พุทธบริษัทได้ละเลยต่อ
ปฏิบัติธรรมขั้นสูง, เป็นการยากที่ใครจะเห็นพ้อง เข้าใจหรือนิยม
ในกิจการของพระพุทธศาสนาส่วนนี้สัก แต่ถึงกระนั้น

การกระทำต่างๆ ของคณะ ก็ล้วนแต่ได้ผลไปแล้วสูงกว่าที่
คาดหมายไว้ เช่นภายหลังจากการโฆษณาด้วยหนังสือพิมพ์
พระพุทธศาสนาของคณะธรรมทาน ซึ่งเป็นไปในเวลาไม่มากนัก
น้อย การตื่นตัวของพุทธบริษัทในส่วนปฏิบัติธรรมและการ
เผยแผ่ก็เพิ่มขึ้น ดังจะสังเกตเห็นได้ว่าจำนวนสมาคมซึ่งมีเจม
มุ่งหมายส่งเสริมปฏิบัติธรรม, สถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมโดย
เฉพาะ ส่วนวิปัสสนาธุระ, และพุทธบริษัทผู้ทงทกลับใจมา
รักปฏิบัติธรรม ซึ่งเคยละเลยหรือไม่ชอบมาก่อน และผู้เริ่ม
สนใจในปฏิบัติธรรมเป็นครั้งแรก หรือสนใจยิ่งจนกว่าเก่าเหล่า
นี้ กำลังทวีตามกันขึ้นเรื่อยๆ ก็และเราพอจะเข้าใจกันได้ว่า:
นี่เป็นเครื่องหมายหรือนิมิตตน้อยๆ ของความเจริญแห่งพระ-
พุทธศาสนา ในยุคที่เราใช้ชื่อกันว่าสามัคคี กัง พุทธกาลได้
กระมัง.

แต่เพราะว่า การปฏิบัติธรรม มิได้เป็นกิจของชีวิตเฉพาะ
แก่พุทธบริษัทที่เป็นภิกษุหรือสามเณรเท่านั้น ยังเป็นกิจทั่วไป
แก่ชนชั้นมนุษย์ทุกรูปทุกนามแลซาเป็นงานที่มิข้อแอบแฝง ก่อน
ข้างจะวิถิตถลกลับสำหรับสมัน จึงควรช่วยกันร่วมมือ พยายาม

แล้วพยายามอีก เพื่อให้เรื่องนั้นเปลี่ยนจากภาวะที่คว่ำมาเป็น
 ภาวะที่หงาย, จากภาวะแห่งสิ่งที่สำหรับไว้บูชา หรือนกถึง
 ชั่วครั้งคราวมาเป็นภาวะแห่งสิ่งที่ทำคู่กับชีวิตประจำวัน, ให้
 เข้าใจกันได้ชัดเจนถูกต้องและทั่วถึง. คณะกรรมการได้ขอ
 ร้องให้ข้าพเจ้าเผยแพร่แนวคิด อันเกี่ยวกับปฏิบัติธรรมบางอย่าง
 เท่าที่จะสามารถ. ข้าพเจ้ายินดีเขียนเผยแพร่แทนในนามของคณะ
 โดยปราศจากความบิดพริ้วหรือกลัวเกรงแต่อย่างใด เพราะงาน
 นี้ข้าพเจ้าถือว่าเป็นกิจในชีวิตของข้าพเจ้า ด้วยความรูสึก
 ทั้งหมด. การเขียนได้เขียนตามเหตุผลที่ข้าพเจ้าค้นคว้ารวบรวม
 ไว้ เพื่อเป็นแนวสำหรับตนเอง ในบัดนี้และเบื้องหน้า.

เมื่อก่อนหน้านั้นไม่กี่เดือน ข้าพเจ้าได้ไปแสดงเทศนา
 เรื่อง “การส่งเสริมปฏิบัติธรรม” ณ ที่พุทธธรรมสมาคม สาขา
 จังหวัดนครศรีธรรมราช, ซึ่งในเทศนานั้น ข้าพเจ้ามุ่งกล่าว
 เฉพาะวิธีการของการ **ร่วมมือกันส่งเสริมปฏิบัติธรรม**
 โดยเฉพาะ หาได้กล่าวถึงตัวปฏิบัติธรรมโดยละเอียดไม่ เมื่อ
 เทศนานั้นได้ถูกพิมพ์ขึ้นผ่านสายตา และความพิจารณาของท่านผู้

ได้อ่านมาแล้วนำไปให้คิดเห็นว่า ควรมีการเพิ่มเติมในส่วนที่ยังขาดของเทศนานั้น คือคำอธิบายของการปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะขั้นให้เต็ม จึงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านเต็มที่, ด้วยเหตุนี้จึงเขียนเรื่องนขนตามทเห็นควร และเท่าที่จะสามารถเพื่อหวังว่าจะเป็นที่สนใจแรก ที่จะดึงดูดให้ใจของผู้อ่านมีความสามารถยิ่งขึ้นไป ช่วยกันคิดช่วยกันเขียน และเปิดเผยส่วนที่ยังขาด จนกว่าจะพอเพียงในวงการของการรอฟนปฏิบัติธรรมนี้.

ข้าพเจ้าเขียนอย่างตรงไปตรงมา ไม่มีมัวอ้อมค้อมด้วยความกลัวแต่อย่างใด เหตุว่าเพราะความกลัวนั่นเอง ซึ่งทำให้ไม่มีใครหยิบเอาปัญหาปฏิบัติธรรมขึ้นคิดกันอย่างการงานแผนกอื่น จนในที่สุดกลายเป็นของมีแต่ข้อ หรือไว้สรรเสริญกันอย่างลมๆ ไป. ข้าพเจ้าเขียนด้วยความเสียสละล่วงหน้าทุก ๆ อย่างเพื่อหากว่าจะต้องมีการสละบางอย่าง เช่นถูกหาว่าอวดดีในเมื่อเขียนลงไปแล้ว. การเขียนนเป็นการเขียนภายในนามแห่งผู้บันทึกของพระพุทธองค์ ผู้ซึ่งข้าพเจ้าได้ทูลถวายสิทธิ เพื่อเกิด

เป็นพุทธสมมติขบถการให้ข้าพเจ้าทำทุก ๆ อย่างโดยทันที ใน
 ขณะทศวรรษเกิดขบถภายในใจของข้าพเจ้าเอง ว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่
 ต้องกระทำด้วยความพยายามทั้งหมดที่มีอยู่ รวมทั้งชีวิต เพื่อ
 บำรุงรักษาพระศาสนาของพระองค์ ในส่วนที่ยังขาดอยู่. สิ่งนั้น,
 ซึ่งในบัดนี้ ได้แก่การปฏิบัติธรรมโดยแท้.

ต่อไปนี้เป็นคำบรรยายเรื่องการปฏิบัติธรรมตามที่ปรากฏ
 มาแล้วข้างต้น อันได้แบ่งออกเป็น ๔ ตอน และบรรยายไป
 เป็นตอน ๆ โดยลำดับ.

-๑-

ปฏิบัติธรรมก้อยอดศีลปะอันจำเป็น สำหรับชีวิตมนุษย์

ชีวิตแห่งการเวียนว่ายไปในวัฏสงสาร คือชีวิตแห่งการ
ต่อสู้เพื่อชนะสิ่งที่ไม่ชอบใจ และ

ได้สิ่งที่ชอบใจ ซ้ำแล้วซ้ำอีกจนไม่ การปฏิบัติธรรมกับ
ทราบได้ว่าก่อสงไสยครั้ง ดุจคนยืน การต่อสู้แห่งชีวิต.
อย่าเทาอยู่คนเดียวตนเอง. ชีวิตนี้เป็น

สิ่งที่เนื่องเป็นสายเดียวกันตลอดทุกชาติที่ยังเวียนว่ายอยู่ ด้วย
อำนาจตัณหาที่ทะเยอทะยานต่อการเกิด เพื่อใหม่ให้เป็นอยู่
เสมอ. แม้กระนั้นปรากฏการณ์ของชีวิตก็ซับซ้อนห่างกันมากเป็น
ระยะ ๆ และน้อย ๆ เหมือนที่ถนนสถานีโทรเลขทางไกลได้มหา-
สมุทรซึ่งไกลเป็นเพียงแห่ง ๆ; ส่วนที่จมน้ำมีดมียูมมีมากกว่ามาก,
เราจึงรู้จักชีวิตแห่งสงสารจักรของเราน้อยเกินไป-เกินกว่าที่เรา
จะดำเนินชีวิตอันเต็มไปด้วยการต่อสู้ ให้ราบรื่นได้จริง ๆ.

มีหน้าชาการที่เราตนคนครึ่งหนึ่งๆ ก็เป็นเพียงการตนภายใน
เขตที่ “ข้าศึก” เป็นฝ่ายได้เปรียบเราคอยที่เราพร้อมอยู่ ดูเรา
ถูกจับผูกตา แล้วนำไปปล่อยในที่ซึ่งพวกเขาได้ชุ่มช่อนอยู่
เพื่อคอยทำความหลงเข้าใจผิดให้แก่เราอย่างพร้อมเพรียงแล้ว,
—ข้าศึกของเราคืออวิชา! เหตุนี้ชีวิตของเราจึงคือห่วงลูกโซ่
ซึ่งเต็มไปด้วยการต่อสู้ชนิดที่จะเอาชนะได้แสนยาก. บางอย่าง
เรายังไม่รู้สึกลังด้วยซ้ำไปว่าเป็นการต่อสู้ ทั้งที่ความจริงใน
ขณะนั้น เรากำลังทำการต่อสู้.

เมื่อชีวิตแห่งการต่อสู้เป็นความจริงข้อหนึ่งแล้ว สิ่งที่เรา
ต้องการเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด ก็คือวิธีที่เราจะต่อสู้อย่างไรจึงจะ
เอาชนะได้เด็ดขาด. และถ้าเมื่อวิธีการแห่งการต่อสู้เป็นความ
ต้องการอย่างจำเป็นของชีวิตแล้ว ก็แปลว่าชีวิตต้องการการ
ปฏิบัติธรรม เพราะว่า วิธีการแห่งการปฏิบัติธรรมก็คือ
วิธีต่อสู้เพื่อเอาชนะได้เด็ดขาด ของชีวิตอันท่องเที่ยวไป
ในสงครามสารนั้นเอง.

วิธีการแห่งการปฏิบัติธรรมโดยย่อ ก็คือการกระทำเพื่อให้
เราเห็นแจ้งชัด ซึ่งวิถีสงครามแห่งชีวิตได้ตลอดสายสัมพันธ์อัน

ขย่าว ซึ่งพร้อมกันนั้น เราจักพบและรู้จักวิธีต่อสู้ในชีวิตได้ด้วยตนเองด้วย. เพราะฉะนั้น จะมีอะไรก็แล้ว, ซึ่งเป็นความต้องการอย่างจำเป็นของชีวิต, นอกจากการปฏิบัติธรรม! เราจึงควรสนใจต่อการศึกษาปรัชญาแห่งชีวิต เพื่อจะช่วยให้เรารับเอาการปฏิบัติธรรมเข้ามาสู่เราได้ อย่างงดงามสืบไป.

วิสัยโลกิยะ คือธรรมดาแห่งมนุษย์โลกที่ยังถูกปกคลุมอยู่ด้วยข่าย กอวิชา โดย

อวิชา, มนุษย์จะรู้จักความสุข ธรรมดามนุษย์โลกย่อมเพียงแค่อามิสสุข ซึ่งควรเรียกว่า ไม่ได้รับ สุขที่แท้จริง. ความเพ็ดเพลินแห่งใจมากกว่า,

แล้วขยดถอเอาว่านั่น คือความสุขที่แท้จริง โลกนมนเหยอหรืออามิสคือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่ชวนใจ, มนุษย์ที่ยังกินเหยอติดเหยอ เรียกว่ายังอยู่ในวิสัยโลกิยะอย่างเต็มที่ รู้จักความสุขแต่สิ่งทตนชอบหรือกำหนด จึงไม่ได้รับสุขที่แท้จริง เพราะไม่เคยนึกผ่านถึงสุขอันให้นอกไปกว่าที่ความอยากของตนชักนำ. เหล่าผู้ที่ยังพอใจต่อโลก หรือต่อความเป็นอยู่ในโลก

เรียกว่ามนุษย์โลก, ฉะนั้นธรรมดานุษย์โลกจึงคือความเป็นผู้
พอใจติดอยู่ในโลกหรือในความเป็นไปของโลก-ในโลก-เพื่
โลก, ส่วนผู้จกโลกจนดับความพอใจในโลกทุก ๆ ชนิดเสียได้
คือผู้ข้ามพ้นจากโลก (โลกุตระ) หรือผู้ที่ไม่ถือเอาความ
พอใจต่อโลกเป็นอาหารแห่งชีวิตนั่นเอง. ท่านเป็นผอญเหนือ
ธรรมดานุษย์โลก ได้รับสุขอันแท้จริงแล้วคือความเป็นอิสระ
เหนือวิสัยโลก ได้แก่ความสงบเยือกเย็นใจ เพราะไม่หลงโลก
แล้วและระหกระเหินไปตาม ด้วยความติดโลก.

เราจกน้อย ๆ ก้าว จากธรรมดานุษย์โลก ขึ้นสู่สถานะ
อันเหนือธรรมดานุษย์โลกได้ด้วย การปฏิบัติธรรม! เรา
จะพบชีวิตที่เป็นอิสระสูงโปร่งเหมือนท้องฟ้าในกลางหาได้
เพราะเหตุนี้.

หลักการศึกษาลงโลกทั้งหลาย แม้เมื่อได้ทำตามเต็มที่แล้ว
ก็ยังคงเป็นเพียงเครื่องพอง

ปลอบโยนชีวิตของผู้นั้น ให้
เพลิดเพลินไปคราวหนึ่ง ๆ กว่า
จะถึงกาลวสาน. มนุษย์ต้อง
เป็นทาสในการปลอบโยนตัวเอง
ด้วยการหาเหยื่อให้อย่างแปลก ๆ

สุขที่หลอกลวง คือสิ่งที่
มนุษย์ปรุงขึ้นเพียงเพื่อ
หลอก เลียง ตัณหาของ
ตนเอง ไม่มี ที่สุดสิ้น.

เสมอไป เขื่อนั้นเรียกว่า “กาม” คือสิ่งมันใคร่, จะเป็นอะไรก็ได้ ขอแต่ให้แปลกๆ เปลี่ยนหน้ากันเข้ามาแล้ว ก็เป็นพอใจของมนุษย์. และเพราะการที่ต้องค้นคว้าหาเหยื่อใหม่ๆ ให้ตนเองอย่างไม่มีเวลาหยุดหย่อนนี้ มนุษย์จึงมีธรรมชาติรากรำใจอยู่เสมอ, มีโดยมากถึงกับแห่งผาก. ทั้งนี้เพราะหลักการศึกษาค้นคว้าวิจัยนั้น เป็นไปเพื่อความสะสมทุกข์อย่างใหญ่ โหมเพลิงให้แก่ไฟกิเลส ประณปรือตัณหาของเขาเอง ให้ลกลามจนเกินกว่าเหยื่อที่เขาไว้สำหรับเลี้ยง. ธรรมชาติมนุษย์เมื่อมีสิ่งสนใจอยากแล้ว ก็ประณปรือตัณหาให้อยากสิ่งอื่นอีก: โลกมนุษย์นิยมกันว่า ของแปลกของใหม่ของที่ไม่เคยพบเห็น เป็นของวิเศษ แทนที่จะเข้าใจว่า การชนะทุกอย่างคือไม่อยากในอะไรทุกอย่าง เป็นของวิเศษ.

เถาเถาของตัณหาเกลื่อนกลาดไปหมด: ตัณหาได้แผดเผาหัวใจแล้วทั้งซากที่เป็นเถาเถาไว้ สิ่งนั้นคือ **บ้านหลังก่อน** ภรรยาคนแรก แหวนเพชรวงเก่า ตัก ๑ ขันทศร้างก่อนตัก ๒๐ ขัน ฯลฯ เป็นต้นเหล่านี้ ก็ล้วนแต่ส่งทมนุญย์เคยกลายนิยน์แก่ตัวเองและผู้อื่นว่าเป็นความสุข แต่มันก็คือ ฟันทหรือเซอ

เพลิงเพื่อค้นหาท่านนั้น ถ้าเขายังเป็นผู้ที่อยู่ใต้กะลาครอบแห่ง
อวิชชา.

เราจะค่อย ๆ รู้จักและชนะความสุขที่หลอกลวงได้ทีละ
เล็กน้อย ก็ด้วย การปฏิบัติธรรม!

มีผู้กล่าวไว้ว่า ถ้าดับตัณหาเสียแล้ว จะทำให้หมดความ
อยาก ชีวิตนี้ก็จะกลายเป็น

ของจัดชุดแห่งแสงไม่เป็นรส, อวิชชาทำให้มนุษย์กลัว
ข้อนเป็นความกลัวซึ่งมีอวิชชา ต่อ ความสุขที่จริงแท้.
เป็นฐานราก. ขอให้ดูพระพุทธ-

องค์และ บรรดาพระอรหันต์จำนวนมากหลายในอดีตกาล : ท่าน
เป็นผู้ดับตัณหาได้หมดจดสิ้นเชิง รอดอนได้กระทั่งรากแล้ว
แต่ยังคงประพาศติประโยชน์แก่โลกได้เต็มที่อยู่เดิม. ท่านมิได้
ทำงานนั้น ๆ ด้วยความอยากหรือความรู้สึกว่าต้องขวนขวาย
เพราะการต่อสู้ในชีวิตแห่งสงสารวัฏของท่านได้เป็นไปจนถึงที่สุด
ถึงกับท่านรู้จักธรรมชาติ หรือยถาภูมิกะของสงสารวัฏ และ
ของพลโลกทั้งหมื่นไปตามเกลียวแห่งสงสารและที่หักวงล้อ

แห่งสงสารได้แล้ว, ท่านคงทำกิจการงานทั้งหลายตามธรรมชาติ
 ของพลโลกอันจะต้องทำให้แก่โลก, ไม่ใช่เพราะความอยาก
 หรือหนาทบังคับท่านแต่เป็นความกรุณา หรือวิชา หรือความ
 รุสีกอนงค์งามอย่างอื่น เช่นความรุสีกในหน้าที่ของพลโลก
 เป็นต้น อารธนาให้ทำ, -ทำอย่างเป็นพลโลกผู้ข้ามพ้นจาก
 โลกชนะโลกด้วยน้ำใจโดยทุกทาง. แทนที่จะเห็นดีเห็นชอบหรือ
 หักข้อน กลับเขี่ยเข็นตลอดเวลา จึงควรที่จะเห็นเสียให้ชัด
 เจนว่าใช่ว่าหมดตัณหาหรือความอยากแล้วชีวิตจะแห้งแล้ง ไม่
 ประกอบกิจอันใดเสียเลย ก็หาไม่: เพียงแต่ก่อนๆ เคยทำทุก
 อย่างเพราะความอยาก ภายหลังทำเพราะความรุสีกอนงค์งาม
 ภายในใจ มีความกรุณา ความรู้จักยถาฐานะของพลโลก ฯลฯ
 เท่านั้น, และทำเฉพาะสิ่งอันเป็นไปเพื่อความเขี่ยเข็นสุดซึ้ง
 แห่งใจฝ่ายเดียว. แม้พระอริยบุคคลที่ต่ำลงมา มีความอยากอัน
 เบาบางแล้ว ก็ยังมีชีวิตแห่งการครองเรือนได้อย่างชุ่มชื้นเขี่ย
 เข็นตามสถานะ.

ปฏิบัติธรรม จะช่วยให้เราหายหลง หายกลัวความสุข
 ที่จริงแท้!

ความสุขที่แท้จริง ไม่ใช่สุขเกิดแต่ทรัพย์ ยศ ชื่อเสียง
ซึ่งเป็นเหมือนเหยื่อของโลก

เพราะมันเป็นเหมือน ความสุข สุขที่แท้จริง คือความ
ของปลาที่กลืนเหยื่อ อันมีเบ็ด สบเยือกเย็นแห่งใจ
ติดเข้าไปด้วย และจะเกิดอะไร -เย็น แสน จะเย็น.
จนภายหลัง ทุกคนพอจะทราบ

ได้ดี. สุขที่แท้จริง คือความที่ใจเอาชนะสิ่งต่าง ๆ ได้เสมอ,
ไม่มีการร้อนใจ-หวั่นใจ-กลัว-รัก-โกรธ-เกลียด ฯลฯ เลย,-
ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ และคงบริโภคนุ่มนวลประกอบ
การงานอยู่เช่นเดียวกับเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย. ใจที่เป็นอิสระ
จากสิ่งที่จะย้ายเบียดเบียนให้ฟูขึ้นหรือเหี่ยวลง ให้วิ่งไปวิ่งมา
ให้เต้นเร็วเต้นช้า ลุ่ม ๆ ดอน ๆ, -นั่นคือใจที่เป็นสุข, ใต้แก่
ใจที่สงบเยือกเย็นแสนจะเย็น เพราะปราศจากไฟทางจิตทุก ๆ
อย่าง. ผู้ชนะตน คือมีใจชนะสิ่งที่ปวงอันมาเกี่ยวข้องกับตน
หรือมีอยู่ในตน ทั้งที่เป็นอยู่เองตามธรรมชาติ หรือมนุษย์ปรุง
แต่งขึ้นมาใหม่. สิ่งต่าง ๆ ที่มากระทบบุคคลเช่นนั้น จะกระเด็น

ออกเหมือนลูกยาง ซึ่งถูกปาไปที่หินหีมาและเป็นแท่งทึบ มิ
 ได้ทำความชั่วชอกอันใดให้หินนั้นเลย. ผู้สุขแท้จริงถึงที่สุด
 ยอดเช่นนี้ คือพระอรหันต์-ผู้หมดเชื้อของความชั่วในใจทุก ๆ
 อย่างทุก ๆ ประการ ภายหลังแต่การ ปฏิบัติธรรม ตามแนว
 แห่งคำสอนของพระพุทธองค์ได้ถึงที่สุดแล้ว. ที่รองลงมา ก็
 ได้แก่วิถีปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหันต์ในเวลาต่อไป.

เราก็จะค่อย ๆ พบสุขที่จริงแท้จริงขึ้น ก็ด้วย การปฏิบัติ
 ธรรม!

ผู้ดำเนินชีวิตไปตามรอยแห่งพระอรหันต์ คือผู้พยายาม
 ตัดเครื่องผูกมัดตนเอง เพื่อ

อิสรภาพ. มนุษย์มีกิเลส สุขที่แท้จริงโดยชื่อ เรียก
 เครื่องหมักดองใจให้เศร้า- ว่ามรรคผล และนิพพาน.

หมอง มาแต่ภพก่อน ๆ.

ความเศร้าหมองนั้น ทำหน้าที่เหนียวรั้ง หรือผูกมัดดวงจิตให้
 ตกไปฝ่ายอวิชา หรือฝ่ายต่ำอยู่ตลอดกาล จนกว่าจะตัดหรือ
 ทำลายมันเสียได้ด้วยอาวุธ คือปัญญา หรือวิชาอันเกิดแต่การ
 ปฏิบัติธรรม. ตัดได้มากน้อยเท่าใดสุขก็เกิดขึ้นเท่านั้น ท่าน

แบ่งปันไว้เป็นสมบัติตลอดเป็นต้น มีอรรถเหตุผลเป็นที่สุด.
เมื่อตัดกิเลสเครื่องเศร้าหมองผูกมัดให้หมดสิ้นเชิง ทุกข์ดับหมด
ท่านเรียกว่านิพพาน. เรื่องนี้จะกล่าวโดยละเอียดในตอนหลัง ๆ.

แท้จริง ถ้าเราไม่ตั้งคำว่ามรรคผลนิพพาน อันเป็นนาม
ที่อุกฤษฏ์ขนานนาม จนนุษย์ลืมนึกไปว่าเป็นของสำหรับเราเอง
แล้ว เราจะค่อย ๆ พบได้เองว่าคำนี้เป็นเพียงชื่อของผลแห่ง
งานอันเป็นหน้าที่มนุษย์ทุกคน จำเป็น จะต้องทำเพื่อความ
สุขทางใจแก่ตนเอง สูงขึ้นไปตามลำดับจนถึงผลอันสุดท้าย
เท่านั้น.

คำว่า “อริยบุคคล” จะไม่เป็นของมีค่าอะไรเลยถ้าหากว่า
คำนี้ได้เป็นชื่อแห่ง

สถานะ ที่มนุษย์ธรรมดา สามารถ
เข้าถึงได้. คำนี้เป็นชื่อของมนุษย์
ผู้ไม่เหลวไหลต่อการแสวงสุขแท้
จริง จนในที่สุดก็ได้บรรลุสุขนั้น.

ผู้ได้มรรคผล หรือ
อริยบุคคล คือมนุษย์
ผู้มีความสุข ชนิดแท้จริง.

เราจะอ่านตำราที่เป็นประวัติและกิจการของพระอริยบุคคลให้จบ
แล้วจบอีกสักเล่มก็ได้ แต่เราจะเป็นอริยบุคคลไม่ได้เลย. จะ
เป็นได้ก็ต่อเมื่อได้รับความสุขชนิดนั้นแล้วต่างหาก.

การปฏิบัติธรรม หรือที่เรียกอย่างหนึ่งว่าวิปัสสนาธุระนั้น
คือการฝึกฝนเป็นลำดับ

ติดต่อกันทุกๆ วัน ตามวิธีที่ ปฏิบัติธรรมเป็นการทำชีวิต
พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน, เพื่อ ให้เป็นสุข ชนิด แท้จริง.
ให้ชีวิตของผู้คนก้าวขึ้นสู่ความ

สงบเยือกเย็น แส่นจะเย็น จนกว่าจะถึงที่สุดแห่งความสุขทั่วสัพ
ปมนุษย์จะยึดถือเอาได้. ไม่มีทางอื่นใดนอกจากการปฏิบัติธรรม
ที่มนุษย์จะใช้เป็นเครื่องดำเนินชีวิตของตน ๆ ให้ก้าวเข้าไปใกล้
ความสุขยิ่งขึ้นทุกที. ก็ปริยัติธรรมนั้น ก็คือการเล่าเรียนศึกษา
ส่วนหลักวิชาที่กล่าวถึงการปฏิบัติธรรม เป็นเพียงบุพพภาค
ของการปฏิบัติธรรม. เมื่อผู้คนประพฤติดุติเต็มทั้งสองอย่างแล้ว
จะเอนกกันเหมือนผีเสื้อที่กลายมาจากตัวแด้ของมันเอง อัน
เปรียบได้กับปริยัติ, ต่อเมื่อการปฏิบัติได้ก้าวหน้าดำเนินไปได้
แล้ว จึงเกิดผล คือความสุขขึ้นตามส่วนมากน้อยแห่งการก้าว.
ความสุขที่เกิดขึ้นเป็นสุขที่จริงแท้ เพราะฉะนั้น ปฏิบัติธรรม
จึงคือการก้าวจากทุกข์ไปหาความสุข ซึ่งมีพระนิพพานเป็น
จุดหมายไม่ใช่เป็นการถอยหลังเข้าคลอง หรือเป็นการทำอย่าง

คร่ำครึหม่นหมอง ดังที่ยังคงมีคนส่วนมากเข้าใจ. แต่เป็นการก้าว
เพื่อความสุขชนิดที่แท้จริง.

การปฏิบัติธรรมมิใช่เป็นเพียงการแสดงแบบ หรือแสดง
ท่าทางด้วยกิริยาอาการ-

ภายนอก แท้จริงเป็นการปฏิบัติ การปฏิบัติธรรม เป็น
ดวงใจของผู้ปฏิบัติตนเอง ให้ การปฏิบัติของดวงจิต.
กลับกลายจากความเป็นแหล่งที่

รับทุกข์ มาเป็นแหล่งที่เต็มไปด้วยสุข, จากความเป็นทาสไป
สู่ความเป็นอิสระจากธรรมชาติฝ่ายต่ำของใจทุก ๆ ประการ,
ดวงจิตที่เคยถูกอวิชชาหุ้มห่อ กลับกลายเป็นจิตที่ผ่องใสแหลม
คมต่อการทำลายรากเหง้าของความทุกข์ หรือสิ่งที่ตนไม่พึง
ประสงค์, รวมความว่า เปลี่ยนดวงจิตที่เคยก่อสร้างทุกข์ ให้
กลายเป็นก่อสร้างสุขเพื่อตัวเอง.

อาการกิริยาที่ฝึกฝนบำเพ็ญแต่ภายนอก เช่น สัณนิบาต รุกคณี
สมาธิ ฯลฯ ก็คือการเริ่มลงมือปฏิบัติดวงจิตเป็นลำดับ ๆ จาก
หายวับไปหาละเอียดนั่นเอง. อาการภายนอกเป็นเพียงเครื่องหมาย
แต่ไม่เป็นเครื่องหมายที่แน่นอนเสมอไป เพราะถ้าผู้ใดปฏิบัติ
ปฏิบัติทาเหล่านี้นี้ เป็นโลกาธิปไตยเพียงภายนอกให้โลกสรรเสริญ

แล้ว หากจัดเป็นปฏิบัติธรรมไม่ได้ จัดเป็นการทำปลอมปฏิบัติ
 ธรรม : โดยนัยนี้จะเห็นได้ว่า การปฏิบัติธรรม คือการ
 ปฏิบัติดวงจิตแท้ ๆ. -ปฏิบัติดวงจิตที่เกยทุกข์ให้เป็นสุข ปฏิบัติ
 สุขที่ไม่แท้ให้เป็นสุขที่แท้จริง จนกว่าจะลุล่วงยอดสุข.

กิริยาปฏิบัติในที่นี้ คือการปลดปล่อยชีวิตให้หลุดพ้นจาก
 แอภอริปไตยแห่งกิเลส ปราบกิเลสให้หมดอิทธิพลให้เป็นอิสระ
 แก่ตัวเองได้!

กิเลสนั้นได้แก่ความรู้สึกตามสัญชาตญาณที่เป็นไปในฝ่าย
 ต่ำ คือตามทมนั่นใคร่อย่างไร, และเป็นความรู้สึกของจิตที่
 ยังไม่ได้รับการศึกษา หรือขูดเกลามาวิธีที่ถูกตรงตามหลัก
 ความจริง. กิเลสเป็นของแฝงอยู่กับจิต และปรากฏตัวให้เห็น
 ต่อเมื่อมีสิ่งยั่วใ้หมันลูกโพล่ง หรือปล่านขนเป็นคราว ๆ แล้ว
 ก็หายตัวเงิบแฝงอยู่, ดุจเดียวกับตัวหนังสือลับที่เขียนด้วยหมึก
 ลับ ปรากฏให้เห็นต่อเมื่อแซ่กระดาดลงในน้ำ. แห้งแล้วก็หาย
 เสียฉะนั้น. เพราะมันแฝงตัวอยู่ได้อย่างลับ-อย่างทึบไม่เห็น
 ตัว, แต่มันอาจโผล่ออกมาเมื่อไรก็ได้ในทุุกกาลทุกสถาน มัน
 จึงเป็นเหมือนกับเป็น “สมบัติกายสิทธิ์” ของจิต ทมิฬสำหรับ

การเล่นท่องเที่ยวไปในทะเลทุกซ่ดด้วยกัน. เหมือนคนกับเรือ
 ฉะนั้น. บางแห่งเราเรียกกิเลสนี้ว่า “กิเลสอย่างละเอียด,”
 เพราะนอนในสันดานและเรียกปรากฏการณ์ของกิเลสที่ปรากฏ
 อยู่ในใจ ว่า “กิเลสอย่างกลาง” และที่ปรากฏออกมากระทั่ง
 ทางกายวาจาว่า “กิเลสอย่างหยาบ.” และเราวางหลักต่อไปว่า
 ศีลเป็นคู่ปรับกับกิเลสอย่างหยาบ, สมาธิเป็นคู่ปรับกับกิเลส
 อย่างกลาง และปัญญาเป็นคู่ปรับกับกิเลสอย่างละเอียด, และ
 เรียกการบำเพ็ญธรรมที่เป็นคู่ปรับทั้งสามอย่างนี้ว่าการปฏิบัติ
 ธรรม!

การปฏิบัติธรรมคือการบำเพ็ญให้เต็มที่ในข้อปฏิบัติต่างๆ
 อันย่นลงแล้วเรียกว่า

ศีล-สมาธิ-ปัญญา. ศีลคือการ ปฏิบัติธรรมในขั้นสูงคือการ
 ขำระกาย และวาจาให้บริสุทธิ์ ดีแตก ในปัญหา ของชีวิต.
 ปราศจากโทษ, เมื่อบริสุทธิ์

แล้วเป็นเครื่องช่วยให้เกิดสมาธิ, สมาธิคือความที่ใจผ่องใส
 ตั้งมั่นเป็นจุดเดียว มีกำลังกล้าแข็งสำหรับการคิดปัญหาลับ.
 การดับปัญหาลับ ก็คือการบำเพ็ญปัญญานั่นเอง. เรียกอีกอย่าง

หนึ่งว่า วิปัสสนาภาวนา. พระพุทธภาษิตเหลือที่จะประมาณได้
 ที่สอนให้ภิกษุในพระศาสนา^๕เจริญศีล-สมาธิ-ปัญญา. สมาธิ
 และปัญญาเป็นงานทางใจชั้นประณีตที่สุด. เพื่อให้เร็วเข้า จึง
 ทรงสอนให้ตัดปليโพธเครื่องกั้วลบบกวนต่างๆ แล้วหลีกออก
 บำเพ็ญในที่สงัด ดังที่ทรงระบุไว้ คือ โคนไม้, ป่า, และ
 เรือนว่าง ได้แก่ถ้า ซอกเขา ป่าช้า ลอมฟาง กลางแจ้ง
 ป่าช้า. ทรงสอนให้ตั้งหน้าคิดให้เห็นแจ้งตลอดเป็นลำดับไป
 เริ่มตั้งแต่การพิจารณาร่างกาย^๕ ขึ้นให้พบสภาวะธรรมดาตามที่
 เป็นจริงอย่างไร จนหายยึดมั่น, สัตว์เครื่องเสรำหมองของ
 ดวงจิตออกให้สิ้นเชิง มีปรีชาญาณไม่ติดขัดในปัญหาอันเกี่ยว
 กับชีวิต โดยเฉพาะคือสุขและทุกข์อีกสืบไป.

นี่คือการ ปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นการทำลายรากเงาของความ
 ทุกข์ อันได้แก่อวิชชา ซึ่งมีวาทะยึดเอาทุกข์ หรือสุข
 ที่ไม่แท้จริง ให้หมดสิ้นไป แล้วบรรลุสุขที่แท้จริงได้. นี่เป็น
 การกล่าวอย่างสรุป.

ปฏิบัติธรรม คือศิลปะแห่งการครองชีวิต!

การกระทำที่เรียกว่าปฏิบัติธรรม

มนุษย์เรา มีจิตต่างกันเป็นชั้น ๆ คือที่ยังชอบใจในกาม
ยังไม่เบื่อการกัมม ที่เบอกาม

แล้ว แต่ยังไมเบื่อในการเกิดแล้ว คำว่าปฏิบัติธรรม
เกิดอีกกัมม ที่เบอการเกิด อยากดับ โดย วง กว้าง.
ไม่มีอะไรเหลือกัมม เพราะฉะนั้น

แม้ว่าจะมีการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์เหมือนกันจริง แต่ชั้นของ
การปฏิบัติยังต้องต่างชั้นกันอยู่นั่นเอง. แนวของการปฏิบัติเพื่อ
ดับทุกข์นั้น เรียกว่า มรรคมงคลแปด. ผู้ที่ใจยังไม่ปรารถนา
พระนิพพาน ยังปรารถนาอยู่ว่า ก็ดำเนินหนักแต่เพียงบาง
องค์ หรือจะทุกข์ก็แต่หย่อน ๆ, ที่สูงขึ้นก็แก้บ้างขึ้นไป
ตามส่วน ถ้าปรารถนาพระนิพพาน ก็แก้ได้อย่างถึงที่สุด
ถึงกับสละเหยาเรือนออกรับแรงการบำเพ็ญโดยชีวิตที่ปราศจาก

เรือนทีเดียว. โดยนัยนี้ย่อมเห็นได้ว่าปฏิบัติธรรมมีเป็นขั้น ๆ โดยสรุปก็คือ ของพวกฆราวาสประเภทหนึ่ง ของบรรพชิตประเภทหนึ่ง, แต่ก็มีแนวคอมรรคมีองค์แปดอันเดียวกันทั้งนั้น.

หลักการปฏิบัติธรรมคือมรรคมีองค์แปดนั้น เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์. ความดับทุกข์คือการดับตัณหา ความทะเยอทะยานอยากตนรณในชีวิตได้หมด. ผู้เป็นฆราวาสยังปรารถนากาม ดับเพียงบางส่วน เฉพาะที่ทำให้ตนรณจนหมดสุขในทางกาม, แล้วประกอบกิจการงานต่าง ๆ อย่างจะมกฺกเขมฺมน์ ด้วยความรู้สึกว่าเป็นพลโลกหน่วยหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่ทำกิจให้แก่โลกตามวิสัย หรือด้วยความกตัญญูกตเวที ความรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของชีวิตโดยธรรมชาติเป็นต้น แทนที่จะจะมกฺกเขมฺมน์ด้วยความทะเยอทะยานอยาก อันเป็นไฟเผาเผาจิต. ส่วนผู้เป็นบรรพชิตปรารถนาพระนิพพาน ก็ปฏิบัติเพื่อดับด้วยมุ่งหมายไม่ให้มีเหลือ. เมื่อหมดตัณหาคือความอยากแล้ว ยังคงทำกิจต่าง ๆ ก็เท่าที่จำเป็นแก่ธรรมชาติของชีวิต หรือเท่าที่ความกรุณาบังคับ เช่นการสงสอนผู้อื่น เป็นต้น, และสิ่งที่ทำนั้นไม่มีความอยาก

อันเป็นเหตุแห่งเจตนา จึงไม่เป็นกรรมอันจะให้ผลทั้งฝ่ายบุญ
และบาป ไม่จัดได้ว่าเป็น **กรรม** เป็นเพียง **กิริยา** เฉยๆ
ผู้ลงขันจะอยู่นอกเหนืออำนาจของกรรม, อยู่ไปจนปรินิพพาน
ดับไม่มีอะไรเหลือ เพราะไม่มีอะไรเป็นเครื่องปรุงแต่งต่อไป.

เฉพาะในที่นี้ จะกล่าวเรื่องการปฏิบัติธรรมให้หนักไปใน
ฝ่ายดับไม่มีเหลือ คือแนวปฏิบัติที่สูงขึ้นไปตามลำดับจนถึงที่สุด
ของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา, เพราะเมื่อก้าวถึงขั้นสูง
อันเป็นการกล่าวโดยหมดจดสิ้นเชิงแล้ว ขันต่ำซึ่งเป็นเอกเทศ
ส่วนหนึ่งๆ ก็เป็นอันว่าได้กล่าวด้วยแล้วและผู้ศึกษาซ่อมแยก
ออกได้เอง.

แนวทางดำเนินอันประเสริฐของชีวิตหรือกาย วาจา ใจ
เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ เรียกว่า

อริยมรรค. แปลว่า ทางอัน- อริยมรรคมืองก็แปล
ประเสริฐ. เป็นข้อปฏิบัติที่มีหลัก หรือมัชฌิมาปฏิปทา.
ไม่อ่อนแอ จนถึงกับตกอยู่ใต้อำนาจ

ความอยากแห่งใจ แต่ก็ไม่แข็งหรือดิ่ง จนถึงกับเป็นการ
ทรมานกายให้เหือดแห้งจากความสุขทางกาย เพราะฉะนั้นจึง

ได้เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา คือทางดำเนินสายกลาง ไม่หย่อน
ไม่ถึง แต่พอเหมาะ เช่นสายดนตรีที่เทียบเสียงได้ทีแล้ว.

มัชฌิมาปฏิปทานี้เอง เป็นการทำให้ชีวิตให้ประสบสุขที่แท้
จริง, เป็นการปฏิบัติดวงจิต, โดยมีการคิดปัญหาแห่งชีวิตให้
แตกหักเป็นบทเรียน หรือแบบฝึกหัดสุดท้าย!

คำว่ามรรค แปลว่าทาง, ในที่ทั่วไปได้แก่ทางสำหรับเดิน
เฉพาะในขั้นนี้ได้แก่ **ทางเดินของใจ** ไม่ใช่เดินด้วยเท้า,
และเป็นการเดินจากแหล่งทุกข์ ไปสู่ความเป็นอิสระหลุดพ้น
จากทุกข์ซึ่งมนุษย์หลงยึดถือ และประกอบขึ้นใส่ตนด้วยอำนาจ
อวิชชา.

คำว่า ปฏิปทา แปลว่า เป็นที่ไปเฉพาะ ได้แก่ทางอีก
นั่นเอง, คำว่า ปฏิบัติ แปลว่า การไต่ไป, เดินไปหรือก้าวไป.
การปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา ก็คือ การไต่ไปตามหนทาง
สายกลาง, -ทางที่ประกอบด้วยองค์แปดไปสู่ความพ้นทุกข์
จากสถานะที่เต็มไปด้วยทุกข์ในส่วนใจ.

คำว่ามองค์แปด คือต้องพร้อมเป็นอันเดียวกันทั้งแปด
อย่าง ดูเชือกพันแปดเกลียว. องค์แปดคือ:-

สัมมาทิฐิ	= ความเข้าใจถูกต้อง,
สัมมาสังกัปปะ	= ความใส่ใจถูกต้อง,
สัมมาวาจา	= การพูดจาถูกต้อง,
สัมมากัมมันตะ	= การกระทำถูกต้อง,
สัมมาอาชีวะ	= การดำรงชีพถูกต้อง,
สัมมาวายามะ	= ความพากเพียรถูกต้อง,
สัมมาสติ	= การระลึกประจําใจถูกต้อง,
สัมมาสมาธิ	= การตั้งใจมั่นถูกต้อง,

ถ้าแยกกันออกเป็นอย่างๆ ก็ยังไม่เรียกว่ามรรค หรืออริยมรรค
หรือมัชฌิมาปฏิปทา

ยังคงเป็นเพียงส่วนย่อย หรือองค์
อันหนึ่ง หรือข้อปฏิบัติชอบมีขอ
นั้นๆ อันหนึ่งๆ เท่านั้น. ข้อ

อุปมาอาการที่ผสม
เป็นอันเดียวของมรรค.

นี้เปรียบเหมือนถนนสายหนึ่ง พร้อมด้วยองค์คุณแปดอย่าง
เช่นมีป้ายบอกอธิบายการเดิน, ไม่คดเคี้ยวตรงแนวไปสู่ที่ตอง
การ, มีคู, มีร่มไม้, มีที่พัก, มีที่หาอาหารได้, มีการคุ้มครอง
ผู้เดิน, มีความสุขแก่ผู้เดินนั้นใด อริยมรรคก็มองคํหรือ
องค์าทยพเป็นหน้าทีๆ ไป พอเพียงแก่การลุล่วงจุดประสงค์ของ

มนุษย์ผู้ปฏิบัติฉันนั้นเหมือนกัน. แม้จะเปรียบกับแม่น้ำลำคลอง
ซึ่งประกอบด้วยองค์คุณครบบริบูรณ์อย่างอื่นก็ได้โดยนัยเดียวกัน
ประสงค์แต่ให้เข้าใจความชัดเจนว่าเป็นปฏิปทา ที่ต้องได้รับ
กำลังจากส่วนย่อยๆ แปรส่วน รวมกำลังเป็นจุดเดียวกันเท่านั้น.

ในบรรดาธรรมาภาวะทั้งหลาย เช่นถ้าเอาธรรมาธาตุไฟ
ไฟย่อมดับ ซึ่งจัดเป็นกฎ หรือ

‘ธรรม’ ที่แน่นอนอันหนึ่ง แต่ไม่มี พระพุทธรูป
มนุษย์ใดที่เป็นผู้สร้างไฟ หรือสร้างนา เป็นเพียงผู้ชกทาง.
ซึ่งเป็นธรรมชาติวัตถุอันหนึ่งเลย จะมีก็แต่

มนุษย์ผู้รู้กฎนี้ ถือว่าเอาธรรมาธาตุไฟดับเป็นครั้งแรก แล้ว
สอนต่อๆ กันไปได้ ฉะนั้น พระพุทธรูปก็ฉันนั้น : พระองค์
ไม่ได้ทรงสร้างมรรคกันชน เป็นแต่ทรงค้นพบเป็นคนแรกแล้ว
ชกทางให้ผู้ปรารถนาสุขเดินไป, เดินแทนกันไม่ได้ เพราะเป็น
ส่วนใจ ไม่ใช่ส่วนวัตถุเช่นการดับไฟ ซึ่งอาจช่วยสาธิตแทน
กันได้. ไฟเปรียบเหมือนทุกขก็จริง แต่ไฟเป็นส่วนวัตถุ การ
สาธิตเป็นส่วนกาย จึงแทนกันได้: ทุกข์ในทณเป็นส่วนใจ
(Mental) ซึ่งต่างคนต่างรู้เห็นของตน เรียกในภาษาธรรมว่า

สันทิฐิโก จึงทำแทนกันไม่ได้, เช่นเดียวกับที่เราไม่อาจศึกษา
วิชา ความรู้ ในโรงเรียน แทนกันได้ฉันนั้นเหมือนกัน,
พระพุทธองค์จึงเพียงแต่ทรงชี้ว่า นี่เรียกว่าทุกข์ นี่เป็นเหตุให้
เกิดทุกข์ นี่เป็นความดับทุกข์ นี่ทางที่จะทำผู้เดินให้ถึงความ
ดับทุกข์ เป็นสิ่งที่ทำให้มารและเสนามารตามไม่พบ เป็นทาง
ที่ท่านทั้งหลายต้องพยายามเอาโดยตนเอง ตถาคตเป็นแต่

ผู้บอกทาง เท่านั้น.

การปฏิบัติธรรมทุกขั้นทุกตอน รวมลงในมรรคอันประกอบ
ด้วยองค์แปด หรือเรียก

ว่ามัชฌิมาปฏิปทา. องค์ การปฏิบัติธรรม มี
ทั้งแปดแห่งมรรคนี้รวมกัน มัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลัก.
แล้ว คงเหลือเพียงสามได้แก่

ศีล-สมาธิ-ปัญญา. องค์ทั้งแปดรวมกันเป็นแรงเดียว เราเรียก
ว่า มรรค, เพราะฉะนั้น ศีล-สมาธิ-ปัญญา เมื่อรวมเป็นแรง
เดียวกัน ก็คือมรรคอันนั่นเอง. องค์แปดแห่งมรรค-หรือศึกษา
๓ อย่าง-หรือมรรค อันเกิดจากการรวมแรงขององค์-หรือศึกษา
เหล่านั้น จึงเป็นอย่างเดียวกัน และนั่นคือหลักแห่งการปฏิบัติ

ธรรม! ปฏิบัติธรรมเป็นของจำเป็นสำหรับชีวิตทุกชีวิต, เว้นแต่ชีวิตใดก้าวถึงจุดปลายทางแห่งมรรค จบกิจที่จะต้องทำอีกต่อไปแล้วเท่านั้น. ในองค์แปดนั้น จัดเป็นสิกขาสามดังต่อไปนี้.

๑. ความเข้าใจถูกต้อง ย่อมต้องการใช้ในกิจการทั่วไปทุกประเภททั้งฝ่ายโลก

และธรรม. แต่สำหรับฝ่าย
ธรรม เฉพาะชั้นสูงอันเกี่ยว
กับการเห็นทุกข์หรืออาสวะ

ความแตกต่างกัน ใน
หน้าที่ แห่งองค์มรรค

ซึ่งจัดเป็นการเห็นอริยสัจนั้น ย่อมต้องการฝึกฝนอย่างจริงจังเป็นพิเศษ, ต้องมีสมาธิหรือความตั้งใจชอบเป็นเครื่องหนุนส่ง, เพื่อให้แหลมคม, มีกำลังขงขันเป็นลำดับและเร็วเข้า พระองค์ได้สอนให้สาวกหลีกเลี่ยงจากความคลุกคลี ออกหาความสงบตั้งหน้าตั้งตาทำ ด้วยการพยายามสุดที่บุรุษจะพยายามได้. เพราะเป็นข้อนำทางแห่งข้ออื่น จึงเป็นข้อแรก.

๒. ความเข้าใจถูกต้อง คือคิดหาทางออกไปจากทุกข์ตามกฎแห่งเหตุและผล ที่เห็นชอบมาแล้วในขั้นต้นนั่นเอง,

ตั้งต้นการใฝ่ใจที่มุ่งไปในการออกบวช การไม่เพ่งร้าย การ
ไม่ทำทุกสิ่งให้แก่ผู้อื่นแม้เพราะผล รวมทั้งความใฝ่ใจถูกต้อง
ทุก ๆ อย่างที่นำไปเพื่อความหลุดพ้นจากสิ่งที่มีมนุษย์ไม่ประสงค์.
จัดเป็นข้อสอง.

ทั้งสององค์นี้ จัดเป็นพวกปัญญาที่เรียกว่าปัญญาสิกขา.

๓. การพูดจาถูกต้อง

๔. การกระทำถูกต้อง

๕. การดำรงชีพถูกต้อง เหล่านี้เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัด
เจนว่า จำเป็นสำหรับสมาคมแห่งมนุษย์เพียงไร จะเป็นผู้
ดำเนินตนไปตามโลก (โลกียะ) หรือ ตามธรรมที่จะข้ามพ้น
จากโลก (สู่โลกุตตระ) ก็ล้วนแต่ต้องการอย่างจำเป็นเท่ากัน
แม้จะแตกต่างกัน ก็เพียงการสูงต่ำกว่ากันในระหว่างชั้นหรือ
เพศแห่งบุคคล เช่นฆราวาสก็เป็นอย่างหนึ่ง บรรพชิตก็เป็น
อย่างหนึ่ง แต่ความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน.

ทั้งสามองค์นี้จัดเป็นพวกศีล เรียกว่าศีลสิกขา เป็นสิ่งที่
โดยมากมักมีมาได้ตั้งแต่มนุษย์เริ่มรู้จักความเป็นผู้ใหญ่และไม่

ยาก. คนธรรมดาที่ยังไม่ได้ดำเนินในมรรค ก็มีองค์มรรคในส่วนแล้วโดยมาก เมื่อเขาหมั่นมาดำเนินในมรรค จึงมีองค์ที่จะต้องทำเพิ่มเติมเพียง ๕ องค์เท่านั้น.

๖. ความ پاکเพียรถูกต้อง เป็นส่วนใจที่บากบั่น ในอันที่จะก้าวหน้า ไม่ถอยหลังจากทางดำเนินตามมรรค ถึงกับการอธิษฐานอย่างแรงกล้า.

๗. การระลึกระจำใจถูกต้อง คือระลึกแต่ในสิ่งที่เกื้อหนุนแก่ปัญญา ที่จะแทงให้ตลอดอวิชาที่ครอบงำตนอยู่ โดยเฉพาะได้แก่กายนี้ และธรรมอันเนื่องกับกายนี้ เมื่อพบความจริงของกายนี้ อวิชาหรือหัวหน้าแห่งมูลทุกข์ก็สิ้นไป.

๘. การตั้งมั่นใจถูกต้อง ได้แก่สมาธิ เป็นของจำเป็น ในกิจการทุกอย่าง สำหรับในขั้นเป็นอาการของใจที่รวมกำลังเป็นจุดเดียว กล้าแข็งพอที่จะให้เกิดปัญญาทำการแทงตลอดอวิชาได้ และยังเป็นการพักผ่อนของใจ ซึ่งเป็นเหมือนการลับให้แหลมคมอยู่เสมอด้วย^๑

๑. สมาธิภาวนาโดยเฉพาะเป็นอยู่อย่างไหน เป็นเรื่องยาวอีกเรื่องหนึ่ง หากมีโอกาสจะได้บรรยายอีกส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะเรื่องนั้น ในกาลต่อไป.

ทั้งสามองค์^๕ จัด^๗เป็นพวกสมาธิเรียกสมาธิศึกษาหรือ
จิตศึกษา. ที่^๗เป็นฝ่ายโลกก็ย่อมเห็นมีการใช้คุณธรรมเหล่านั้น
อยู่ทั่วไป, ที่^๗เป็นฝ่ายธรรมโดยเฉพาะชั้นสูงจำ^๗เป็นจะต้อง
หลักออกมาเพื่^๗ในที่สุด^๗ เพื่อความสะดวกและสำเร็จได้
รวดเร็ว.

คำอธิบายขององค์มรรค เท่าที่ปรากฏอยู่โดยตรง มีไม่
มากนัก อาจทำให้มี^๗ผู้เห็นไปว่า
องค์มรรคมีได้กว้างพอที่จะครอบ ความหมายอันมีวง-
ขอบปฏิบัติทั้งปวงไว้ได้ เช่น กว้างขององค์มรรค.
สันโดษ รุดงค์ บัณฑิต
อินทรีย์สังวร ฯลฯ เหล่า^๗นี้ จะรวมอยู่ในองค์มรรคไม่ได้ก็^๗เป็น
ได้. ความจริงหมายขององค์มรรค แต่ละองค์กว้างขวางคาบ
เกี่ยวไปถึงปฏิบัติ ที่^๗ขุดเกลากิเลสอย่างทั่วถึง ดังจะได้กล่าว
เฉพาะองค์สัมมาทิฐิ พอเป็นแนวคิดได้บ้างเฉพาะที่อยู่ใน
กรอบวงของการปฏิบัติ.

สัมมาทิฐิ = ความเข้าใจถูกต้อง คือเข้าใจถูกต้องอย่างทั่วถึง
ว่า ทุกข์นั้นเป็นอย่างไร

อย่างหายบ ๆ ที่ปรากฏชัด ๆ เป็นตัวอย่างเช่นสัม-
เป็นอย่างไร, อย่างละเอียดที่ มาทิฐิ = ความ
แอบแฝง แม้คิดกันอยู่ก็ยากที่จะ เข้าใจ ถูกต้อง
เห็นได้นั้นเป็นอย่างไร มก้อย่าง

ก็ประเภท, เหตุให้เกิดทุกข์นั้นเป็นอย่างไร ส่องทอยกันมาเป็น
ลำดับอย่างไร ทั้งตอนที่เห็นง่ายและเห็นยาก, ความดับสนิท
ของทุกข์ต้องมีภาวะอย่างไร คืออะไร มีลำดับอย่างไร สันเชิง
อย่างไร, ไม่สันเชิงอย่างไร ทางให้ถึงความดับทุกข์ คืออะไร,
เดินให้ถึงได้อย่างไร ย่อมเห็นถูก เข้าใจถูก พร้อมทั้งลักษณะ
และอาการ เหตุและผล อย่างบริบูรณ์. สัมมาทิฐิมีทั้งที่เป็น
โลกิยะ คือของบุคคล ที่ต้องขวนขวาย ปฏิบัติกำหนดอยู่
และทั้งที่เป็นโลกุตตระ คือ ของพระอริยบุคคลต้นๆ, ส่วน
ของพระอรหันต์นั้น เรียกนามเป็นวิชชา และเรียกว่าองค์แห่ง
มรรค เพราะท่านถึงที่สุดแล้ว.

ในบาลีมหาจิตตารัสกสูตร มัชฌิมนิกาย พระพุทธองค์
ตรัสว่า สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้าขององค์อื่นเป็นทางพันทุกข
ทั้งหลาย โดยเป็นเหตุให้รู้ประจักษ์ชัดเจนว่าเช่นนี้เป็นมิจฉา-
ทิฏฐิ เช่นนี้เป็นสัมมาทิฏฐิ, เช่นนี้เป็นมิจฉาสังกัปปะ เช่นเป็น
สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ เช่นนี้เป็นมิจฉาอาชีวะ เช่นนี้เป็นสัมมาอาชีวะ
ทั้งอย่างต่ำและอย่างสูง, รวมความว่าเห็นทางฝ่ายผิดและฝ่ายถูก
ทั้งสองทาง, เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อหรือศรัทธา เพราะ
ฉะนั้นสิ่งท่อนุโลมเข้าได้กับสัมมาทิฏฐิ เช่นศรัทธาเป็นต้น ก็
นับรวมหรือสงเคราะห์ลงในสัมมาทิฏฐินี้ด้วย. แม้ความเห็นถูก
ที่เป็นแต่ฝ่ายทฤษฎีอันมิใช่ตัวปฏิบัติ เช่นความเห็นที่ว่าทานมีผล
กรรมที่ทำแล้วก็มีผล ไม่สูญเปล่า, โลกนี้มี สวรรคมี อุป-
ปาตักสัตว์มี ผู้ร่ายทวงถึงซึ่งโลกนและโลกอนมี ฯลฯ เหล่านี้
ก็เรียกว่าสัมมาทิฏฐิด้วย.

ในองค์อื่น ๆ เช่นสัมมาสังกัปปะเป็นต้นก็อย่างเดียวกัน :
เช่นดำริในธุดงค์เป็นต้น ก็ชื่อว่าดำริออกจากกามสังกัปปะมี
วัตถุมุ่งหมายทั่วไปทุกข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อพ้นทุกข์, จึงเห็น
ได้ว่า มรรคมืดองค์แปด เป็นปฏิปทาที่ครอบงำปฏิบัติทุกอย่าง

ไว้โดยพร้อมมูล. นี่เราจะเห็นได้ว่า ความหมายขององค์มรรค
องค์หนึ่งๆ มีวงกว้างเพียงใด, แต่การที่ท่านแสดงอธิบายแต่
ย่อๆ ก็เพราะหีบขันเฉพาะส่วนที่สำคัญ หรือเป็นคำทมิ
ความหมายกว้างอยู่เองแล้วเท่านั้น.

ปฏิบัติต่าง ๆ ที่ขูดเกลา กาย วาจา ให้ปราศจากโทษ
รวมเรียกว่าศีล ที่ทำจิตใจตั้งมั่นปราศจากนิวรณ์รวมเรียกว่า
สมาธิ, ที่ทำดวงความคิดให้แหลมคมเห็นแจ้งสิ่งที่ต้องการจะ
เห็น รวมเรียกว่าปัญญา, มรรคมืองค์แปดได้ครอบศีล สมาธิ
ปัญญาไว้ทั้งหมด, มีทั้งขนาดต่ำ กลาง สูง สุดแต่ใครจะยึด
เอาเพียงไหน, และมีปริมาณพอเหมาะแก่กันและกันในแปด
องค์นั้น จึงสามัคคีกลมเกลียวกันเป็นมรรคได้.

ในองค์ทั้งแปดนั้น มีสัมมาทิฐิเป็นต้นนำ ให้คาบเกี่ยว
กันหมดอย่างทั่วถึง คือการ

เห็นว่าเช่นนั้นเป็นมิจนาทิฐิ	ความคาบเกี่ยวกัน
เช่นนั้นเป็นสัมมาทิฐิ นั้นจัดเป็น	ขององค์มรรค.
สัมมาทิฐิของผู้คน. การ	

เห็นถูก ทำให้เขาพยายามละฝ่ายข้างผิด และเจริญฝ่ายข้างถูก

แทน การพยายามนั้น จัดเป็นสัมมาวายามะของเขา. ขณะที่
เขามีสติในการพยายาม และเจริญเช่นนั้นสตินั้น ก็จัดเป็น
สัมมาสติของเขาด้วย.

ในการละและเจริญธรรมอื่น เช่นละมิฉนาลงกับปะ เจริญ
สัมมาสังกัปปะ ละมิฉนาลง เจริญสัมมาวาจา ฯลฯ ก็มีนัย
อย่างเดียวกัน. หลักก็มีในบาลีมหาจิตตารสกสูตรนั่นเอง.

ถ้าสมมติว่ามีมนุษย์บริษัทหนึ่ง แปรคน ต่างช่วยเหลือ
กันอย่างประสานแน่นแฟ้น

กลมเกลียวเป็นอย่างดี, ใน สัมมาสมาธิ เป็นประ-
แปดคนนั้น รับสมมติเป็นผู้นำ ธานแห่งองค์มรรค ท.
หน้าคนหนึ่งและเป็นประธานคน

หนึ่งแล้ว ผู้นำคือสัมมาทิฐิ ประธานก็คือสัมมาสมาธิโดย
แท้. ถ้าเปรียบด้วยการปรุษาแผนปัจจุบัน สัมมาสมาธิคือ
ตัวยาหัวหน้า สัมมาทิฐิคือตัวยาที่จะนำพาให้เล่นไปโดยซบ
ซ่าน องค์อื่นก็นั้น ก็ช่วยเหลืออย่างอื่น เช่นตัวยาส่วนที่ช่วย
แต่งกลิ่น ชูกำลัง กลบรสขม กินง่าย ไม่อาเจียน ฯลฯ เป็นต้น
จนในที่สุดตัวยาหัวหน้าก็ได้ทำการบำบัดโรคได้ตามต้องการ.

องค์มรรคบางองค์ เป็นส่วนหยาบและสะสมขึ้นในตัว
 เราได้โดยง่าย คือสัมมาวาจา
 สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ. องค์มรรคที่อบรมได้
 สามองค์นี้ มักถูกรอบรมให้สำ- ส่วนหนึ่งๆ คราวหนึ่งๆ
 เร็วเป็นวิริตติเจตสิกจำพวกกุศล ย่อมเป็นต้นทุน ที่สะสม
 เจตสิก มีเป็นเชื่อนอนนั่งอยู่ ไว้ในใจ อยู่เนืองนิจ.
 ในสันดาน เตรียมพร้อมที่

จะมากเกิดผลสมจิตคราวเดียวกันกับองค์มรรคอื่นๆ อันมักเกิดขึ้น
 ต่อเมื่อได้โอกาสอันเหมาะสม (เช่นสัมมาสมาธิเป็นต้น) อยู่เสมอ.
 เมื่อองค์มรรคส่วนที่ยากๆ เช่นสัมมาทิฐิ-สติ-สมาธิ ก็เหมือน
 กัน ที่ได้ฝึกฝนอบรมมาเท่าใด ก็เข้าไปนอนเนื่องติดอยู่ใน
 สันดานเป็นกุศลเจตสิกอยู่อย่างเดียวกัน รอคอยกันจนกว่าจะครบ
 ทุกองค์ และมีสัดส่วนพอดีแก่กัน ก็ประชุมกันเป็นอริยมรรค
 ขัน ตัดกิเลสหรือสัจจะญาณให้หมดไปได้คราวหนึ่ง ตามกำลัง
 หรือชนของตน. อาการสะสมกำลังแห่งองค์มรรคนี้ ตรัส
 เรียกว่า “การอบรมทำให้มาก.”

สัมมาทิฐิที่เป็นตัวนำ เกิดขึ้นอ่อนๆ ก่อน, เกิดขึ้น
 เท่าใด ก็งอกงอกขึ้นๆ ให้เกิดขึ้นตามส่วน องค์ที่เกิดขึ้นนั้น

กลับช่วยอุดหนุนสัมมาทิฐิให้คมกล้าขึ้นไปอีก สัมมาทิฐินั้น
ก็จูงองค์นั้น ๆ ให้กล้าขึ้นอีก และส่งเสริมชักจูงกันไปต่อไป
อีกโดยทำนองนี้ จนกว่าจะถึงขีดที่เพียงพอ และสามัคคีพร้อม
กันได้ครบองค์. การอบรมทำให้มากอยู่เสมอนั่นเอง คือระยะ
แห่งปฏิบัติธรรม, ยิ่งมากก็ยิ่งเร็ว ยิ่งอธิษฐานใจกล้า
ก็ยิ่งแรง, ยิ่งในทวิเวกก็ยิ่งสุขุมลึกซึ้ง, ยิ่งชำนาญก็
ยิ่งคมกล้า

มรรคประกอบด้วยอังกาพหุ ๘ ส่วน กล้ายกองทัพ
ใหญ่ที่ประกอบด้วยกองย่อยแปด
กอง มีกองรบ กองช่าง, กอง มรรคต่อสู้ทุกข์ในชีวิต
สะเปียง ฯลฯ เป็นต้น เราจะ ด้วยความสามัคคีกัน.
สังเกตเห็นได้ว่า “กองทัพมรรค”

มีสัมมาทิฐิเป็นผู้นำ. สัมมาทิฐิคือความเห็นที่ถูกต้อง
จัดเป็นตัวยุทธยา ถูกยกขึ้นเป็นกองแรก เพราะเป็นการจำ
เป็นที่จะต้องเป็นอย่างนั้น. องค์มรรคที่เป็นปัญญาในเบื้อง
ต้นเปรียบเหมือนคนทมองเห็นรังนกแล้วจับมัดคอปัญญานัน
ถือไว้ในมือ ดำริเพื่อจะตัดรากถอนกิ่ง เขาขยันเหยียบอยู่
อย่างมั่นคง บนแผ่นดินคือองค์มรรคที่เป็นส่วนสี่เช่น

สัมมาวาจาเป็นต้น, แล้วก็ลงมือดัดบ่มคนให้มกริบด้วยหิน
อันได้แก่องค์มรรคส่วนที่เป็นสมาธิ. มีดเล่มนั้นมกริบ
เตรียมพร้อมที่จะตัดรากแห่งความทุกข์ ได้ด้วยความประชุม
พร้อมร่วมแรงแห่งองค์มรรคโดยมิแตกแยก ดุจเชือกแปด
เกลียวเข้ากันสนิท.

ในกลุ่มรากเงาของความทุกข์ มีวิชา เป็นรากเงา
หรือรากแก้วใหญ่ แบ่งแยกเป็นราก

ทุกข์ ขนาดย่อมๆ ลงไปเป็น มรรคเป็นธรรมสมังคี
ลำดับ เช่นในหลักแห่งปฏิจจสมุป- แล้ว ก็ ตัด สัณฺญ โย ชน
บาท ทรงตรัสว่ามีวิชาเป็นเงา

ต้น, ทุกข์เป็นปลายเงา. วิชาจึงเป็นบ่อเกิดแห่งความ
รูสึกอันชั่วร้ายทุก ๆ อย่างในภายในใจมนุษย์. ความรูสึกอัน
ชั่วร้ายหรือกิเลสเหล่านี้ ทำหน้าที่ผูกมัดมนุษย์ไว้กับความ
ทุกข์นานับประการ ซึ่งมนุษย์หลงก่อกวนเองด้วยอำนาจวิชา
นั้นนอกเหมือนกัน. ความรูสึกอันชั่วร้ายเหล่านั้น จึงมีชื่อว่า
เครื่องผูกสัวหรือสัณฺญ โย ชน มีอยู่ ๑๐ ชนิดนับทั้งวิชาด้วย
ดูปลาหมึกยกยมนาน ๑๐ เส้นช่วยกันรัด. หนวดหรือ

สัญญาชนเหล่านั้น จะถูกตัดขาดออกเป็นลำดับ ๆ ด้วยมิด
อริยมรรคอันคมกริบ. ในมรรคมี่องค์อันระคนกันแล้วนั้น
สัมมาสมาธิกำลังเพียงใด ก็ก่อให้เกิดความคมเพื่อการตัดได้
มากเพียงนั้น หรือสร้างมิดอริยมรรคได้เพียงนั้น.

กิเลส หรือ ความชั่วร้ายภายในใจ เมื่อกล่าวโดยขนาด
ย่อมมีอยู่ ๒ ประเภท

คือหยาบ และละเอียด. ที่
หยาบได้แก่ชนิดที่แรงกล้า
จนเกิดเป็นเจตนาขึ้นปรากฏ
ชัด ๆ แก่ผู้นั้น หรือผู้อื่น

สัญญาชนเป็นกิเลสชั้น
ละเอียด ประณีต ต้อง
ตัดด้วย โลกุตตรกุศล.

เช่น อภิขฌาวิสมโลภะ โทสะ และ มิจฉาทิฏฐิอย่างหยาบ ๆ
เป็นต้น. กิเลสที่หยาบ และมีเจตนาเช่นนั้น เราอาจจะข้าม
ได้ด้วยโลกียกุศล ซึ่งยังมีเจตนาอยู่อย่างเดียวกัน เป็นการ
ข้าม การปราบกันตรง ๆ ตลอดเวลาที่กิเลสหยาบ ๆ นั้นยังมี
อยู่ ส่วนกิเลสชั้นละเอียดอันอนึ่งในสันดานซึ่งเรียกว่า
อนุสัย, อาสวะ, เป็นต้นนั้น ไม่มีเจตนา เป็นเพียงเชอร้าย
ซึ่งคอยแต่จะก่อให้เกิดกิเลสอันมีเจตนา อีกต่อหนึ่ง. กิเลส

ชื่นไม่อาจชม หรือปราบมันได้ด้วยโลกียกุศลอันประกอบ
 ด้วยเจตนา ต้องตัดด้วย โลกุตตรกุศลคือตัวอริยมรรคญาณ.
 อริยมรรคญาณ เกิดขึ้นได้จากการอบรมองค์แปด ของ
 อริยมรรคนั่นเอง ให้เข้าไปนอนเนืองอยู่ในสันดาน ทำนอง
 เดียวกับท่อนุสัย เข้าไปนอนเนืองอยู่ก่อน. อบรมไปที่ละ
 เล็กละน้อย ทีละองค์สององค์ ตามแต่องค์ไหนจะอบรมได้
 ง่ายและก่อน สำเร็จเป็นกุศลธรรม นอนเนืองอยู่ กว่าจะมี
 โอกาสพร้อมเพรียงครบทั้งแปดองค์เมื่อใด ก็กลายเป็น
 โลกุตตรกุศลเจตสิกสร้างจิตดวงที่มันมาว่า อริยมรรคญาณ
 ชื่นตัดอนุสัย หรือสัญญาได้. ยังไม่ครบหรือกำลังไม่
 เพียงพอกัน ก็ยังไม่รวมกันได้. โดยมากสัมมาสมาธิมักเป็น
 องค์ที่ล่าหลังเขา, องค์อื่นๆ รออยู่ก่อน เมื่อสัมมาสมาธิเกิด
 ก็เข้าผสมกัน มีกำลังกล้าขึ้นในขณะนั้นทันที. การผสมนี้
 อาจจะเป็นในขณะที่พยายามเจริญวิปัสสนาของผู้บำเพ็ญเพียร
 หรือของผู้ฟังเทศน์เฉพาะพระพักตร์ชั่วประเดี๋ยวก็ได้ เพราะ
 เป็นเพียงความดีของจิต อันเป็นนามธรรมแสนจะรวดเร็วรวม
 กัน เหมาะเข้าเมื่อใด ก็รวมกันได้เมื่อนั้น.

องค์มรรคแต่ละองค์เมื่อยังรวมกันไม่ได้ ก็ยังเป็น
โลกียกุศลชนิดมีเจตนา, เมื่อเป็นสมังคีแล้ว กลายเป็น
โลกุตตรกุศล ไม่มีเจตนาไป, การที่ตัดสัญญาได้ก็เพราะเป็น
ข้าศึกกันอยู่ตามธรรมชาติ เช่นแมวกับหนู แม้ไม่ต้องยู่กัดมา
กันเอง, แสงสว่างเกิดขึ้นความมืดก็หายไปเอง จึงกล่าวว่า
ตัวอริยมรรค และอนุสัยต่างเป็น “ธรรมชาติที่ไม่มีเจตนา”
ด้วยกัน, ปรามปรามกันได้โดยสภาพตัวเอง. เราจึงมีหน้าที่
แต่เพียงอบรมองค์มรรคให้เต็มที่อยู่เสมอ, ก็กลายเป็นกุศล
ชั้นประณีต ทัดกับความประณีตของสัญญาหรืออนุสัย
และประชุมกันเป็นอริยมรรคตัดสัญญา ในลำดับแห่ง
ตัจจานุโลมิกญาณนั่นเอง* ก็เลสละเอียดยหรือสัญญา
นั้น ๆ มีอยู่แล้วโดยไม่ต้องอบรมขึ้น.

๑. คำบรรยายเหล่านี้ และต่อไป เป็นการบรรยายตามเหตุผลที่ได้
ค้นคว้ารวบรวมไว้ เพื่อเป็นแนวเดิน หรือกรุยทางของข้าพเจ้าเองเท่านั้น ไม่
ต้องการให้ท่านเข้าใจว่า เป็นสิ่งที่ผู้เขียนบรรลุหรือผ่านมาแล้วโดยตนเองเลย
แม้แต่น้อย วิชาอันนี้มีคมวิไลกลับ ก็เพราะเหตุที่ไม่กล้าบรรยายกันนี้เอง
เราจึงเสียสละและไม่กลัวในการที่บรรยาย เพื่อความชัดเจนของวิชานี้กันจริง
ทุก ๆ คน ในไม่ช้าก็จะกลับยุคนุคทองแห่งมรรคผลได้อีกกระมัง

การพยายามจนกว่าจะมีอริยมรรคขึ้นได้นั้น เรียกว่า
การอบรมทำให้มาก หรือเป็นตัว การปฏิบัติธรรม แท้.

องค์มรรคที่ประชุมกลมเกลียวกันไป จนถึงที่สุดให้
สำเร็จเป็นอริยมรรคขึ้นได้

จะยังไม่สำเร็จได้ในขณะแห่ง กิริยาที่องค์มรรคประชุม
สมาธิ (คือสมถภาวนา) กันสำเร็จเป็นอริยมรรค.
หรือในขณะแห่งปัญญา (คือ

วิปัสณาภาวนา) ตอนต้น ๆ, แต่จะสำเร็จในที่สุดปลายแห่ง
วิปัสณา อันต่อเนื่องกับโลกุตตรญาณ หรือมรรคจิตดวงที่
แรก คือภายหลังที่สัจจานุโลมิกญาณ (หรือโคตรภูญาณ)
ได้เกิดขึ้นแล้ว ในระยะสุดท้ายแห่งขั้นการบำเพ็ญที่เรียกว่า
วิปัสณา (ดูลำดับวิปัสณาญาณทั้งเก้าข้างหน้า). กิริยาที่ประ-
ชุมกัน ตกแต่งตัวอริยมรรคขึ้นได้สำเร็จนั้น ได้แก่กุศลเจต
สิก^๑ คือความดีงามหรือธรรมฝ่ายสูงภายในใจ อันสำเร็จ

๑. กุศลเจตสิกเหล่านี้ ที่คงมีชื่อตรงตามชื่อองค์มรรคตามเดิมก็มี เช่น
กุศลเจตสิกชื่อสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ, ที่มีชื่อเป็นอย่างอื่น
จากองค์มรรคก็มี เช่น สตินทริย ปญฺญินทริย ฯลฯ เป็นต้นก็มี แต่ที่แท้ก็คือ
องค์มรรคนั้น ๆ นั้นเอง แม้จะมีชื่อแปลกและมากออกไป.

มาแต่องค์มรรคองค์หนึ่งๆ ที่ได้อบรมบ่มไว้ในสันดานมา
แต่ก่อนบ้าง ที่เพิ่งอบรมเพิ่มเติมให้เกิดขึ้นในขณะนั้นบ้าง
ได้รวมกำลังกัน ประดุจเตโชไฟเป็นตัวยุทธหรือญาณดวง
หนึ่งให้ปรากฏตัวขึ้น เพื่อทำลายกิเลสหรืออวิชชา และทำ
วิชชาให้เกิด, ทำลายความมืด ทำความสว่างให้เกิดพร้อม
ในขณะเดียวกัน ทำนองจุดไฟขึ้นแล้ว ไม้ก็ถูกเผาไหม้ น้ำ
มันก็ระเหยกลายเป็นไอ แสงสว่างก็เกิดขึ้นความมืดได้หายไป
เหล่านี้ ย่อมเป็นไปในขณะเดียวกันทั้งห้าอย่าง.

เรื่องตอนทั้งหมด มีแนวและเหตุผลย่อๆ พอเป็น
เค้าความดังต่อไปนี้ :-

กุศลเจตสิกข้อสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
ของกัลยาณบุรุษย่อมมักเพียบพร้อมล้นเหลือมากกว่าองค์
มรรคองค์อื่นๆ อยู่ในสันดาน รอคอยของกันๆ อยู่ ดุจ
ต้นทุเรียนหรือฐานราก โดยเกิดมาแต่การบำเพ็ญเต็มที่ใน
ขั้น ๕ ซึ่ง ๘ เป็นขั้นแรก. ส่วนองค์อื่นๆ นั้น : ที่เป็นพวก
สัมมาทิฐิ ในระยะแรกมีเพียงเพื่อให้ผู้นั้นเห็นแนวทางใน
การบำเพ็ญมัชฌิมาปฏิบัติ มีความเชื่อ และความเห็นว่าดี

ในการบำเพ็ญ, สัมมาสังกัปปะ ก็มีเท่าเทียมกับกำลังใน
 ระยะแรกของสัมมาทิฐิ เพราะอาศัยสัมมาทิฐิเกิดขึ้น ทำ
 นองมองเห็นเท่าใด ก็ยากได้เท่านั้น แต่ว่ามากพอที่จะให้
 เกิดองค์อื่น ๆ ตามลำดับ สัมมาวายามะ ก็ทำนองเดียวกับ
 สัมมาสังกัปปะในส่วนปริมาณ แปรตกกันก็แต่สัมมาวายามะ
 มีแชกอยู่ในองค์มรรคทุกองค์ ก็มองเห็นแล้วพยายามทำใน
 องค์ไหน การพยายามนั้นก็ชื่อว่า สัมมาวายามะในองค์นั้น
 ในที่นั้น. สัมมาสติ^๕นั้น ครั้นได้อาศัยสัมมาวาจา สัมมา
 กัมมันตะ เป็นต้น เป็นบาทฐาน ก็มีการดำเนินเป็นไปอยู่
 อย่างติดต่อกันแล้ว และทำสัมมาสมาธิให้เกิดขึ้นได้ในขณะ
 แห่งสัมมาสตินั้นเอง จนยกขึ้นสู่วิปัสสนากวนาเกิดญาณ
 ปริชาต่าง ๆ ขน ซึ่งจัดเป็นตัวปัญญาหรือตัวสัมมาทิฐิที่
 เกิดเพิ่มใหม่ จึงเป็นอันกล่าวได้ว่า สัมมาสมาธิเมื่อเกิดขึ้น
 และมีกำลังยิ่งขึ้นเพียงใด ก็ย้อนกลับไปเพิ่มกำลังให้แก่
 สัมมาทิฐิ (องค์ต้น) เพียงนั้น.

สัมมาทิฐิใหม่ที่มีกำลังพล้งมากยิ่งขึ้น (ในขณะแห่ง
 วิปัสสนาญาณ^๕ที่ก้าวหน้าต่อลำดับจากสมาธิ) จนเพียงพอแก่
 ความต้องการแล้ว ก็หมั่น หรือส่งเสริมองค์อื่น ๆ โดย

เฉพาะที่ยังบกพร่องอยู่ใหม่เต็มที่, เมื่อได้ประมาณอันเหมาะสม
 พอแก่การรวมกำลัง ก็รวมกำลังกันตกลงทำให้เกิดจิตดวงหนึ่ง
 เพื่อแทนตลอดอริยสัจด้วยกำลังของสัมมาทิฐิ ซึ่งได้กลาย
 รูปเป็นตัณญาไปแล้ว และทำลายสัญญาชน ๓ อย่างข้าง
 ต้นให้หมดไปชิ้นหนึ่ง เรียกว่า โสดาปัตติมรรคญาณ. ถ้า
 กำลังเรณุนั้นยังมีมากอยู่, จิตตกวงค์ไปครั้งหนึ่ง ก็เสร็จ
 ขณะแห่งโสดาปัตติมรรคจิตดับไปแล้ว ก็กลับประชุมกันปรุง
 แต่งสกทาคามิมรรคจิตขึ้น ตัดสัญญาชน ที่ยังเหลือออกสับไป
 เป็นลำดับๆ โดยทำนองนี้ (ตามนัยละเอียดอ่อนจะกล่าวใน
 ตอนว่าด้วยการตัดสัญญาชน) จนกว่าจะหมดกำลังของอริย-
 มรรคที่มีอยู่ในขณะนั้น. แต่ว่าขณะแห่งจิตที่ตกวงค์แล้ว
 เกิดใหม่นั้น เร็วมากและติดต่อกัน จนยากที่จะกำหนดแบ่ง
 ตอนได้ด้วยความรู้สึกตามธรรมดา จึงกล่าวกันเสียว่า ได้
 บรรลุขั้นนั้นๆ เลยกี่เดียว, เช่นบรรลุพระอนาคามิมรรคหรือ
 อรหัตมรรค อย่างใดอย่างหนึ่งเลยกี่เดียว, แทนที่จะกล่าว
 ว่า บรรลุพระโสดา แล้วบรรลุพระสกทาคา แล้วบรรลุพระ
 อนาคา โดยไม่จำเป็น. การแบ่งโดยละเอียดนั้น มีไว้
 สำหรับนักปฏิบัติแห่งวิชาปรมัตถ์.

ถ้ากำลังอริยมรรคในครั้งนั้น หมดเสียแค่มรรคผลขั้นต้น ก็ต้องพยายามอบรมเพื่อขั้นสูงต่อไปอีก จนกว่าจะมีกำลังเพียงพอ ซึ่งจะมีได้ช้าหรือเร็วแล้วแต่พันธุกรรม, จนกว่าจะถึงที่สุดคือพระอรหันต์.

ที่ว่าองค์มรรคประชุมกันสี่ครั้ง ก็คือในขณะที่ประชุมกันเพื่อความสำเร็จแห่ง

๑. โสดาปัตติมรรคญาณ,

๒. สกทาคามิมรรคญาณ,

๓. อนาคามิมรรคญาณ,

๔. อรหัตตมรรคญาณ, แต่จะสำเร็จติดต่อกันในรวดเดียวทั้ง ๔ ครั้ง คือบรรลุอรหัตต์ในขณะนั้นเลย หรือต้องข้ามวัน ข้ามเดือน ข้ามปี ข้ามชาติ จึงบรรลุได้ทั้งหมด ก็สุดแล้วแต่อินทรีย์^๑ หรืออุปนิสัย คือ กำลังองค์มรรคองค์หนึ่ง ๆ ที่เข้าไปนอนเนื่องอยู่ในสันดาน โดยการอบรม, ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การปฏิบัติธรรม ของผู้นั้นนั่นเอง.

๑. อินทรีย์ ในที่นี้ คือ หมายถึงคุณสมบัติเป็นตัวสมรรถภาพขั้นหัวหน้าอันหนึ่ง ๆ ได้แก่สัทอินทรีย์, วิริยอินทรีย์, สตินทรีย์, สมานินทรีย์, ปัญญาอินทรีย์ ที่มีอยู่ในตนในขณะนั้น.

อรหันตประวัติทั้งมวล ย่อมแสดงอยู่ชัดเจนแล้วว่า
 บางคนบรรลุผลได้ใน
 ขณะฟังจากผู้สนทนาเอง. อริยมรรคที่เกิดขึ้นขณะฟัง
 บางคนต้องประกอบความ และที่เกิดขึ้นขณะแห่งการ
 เพียรอย่างแรงกล้า ใน บำเพ็ญภาวนาโดยแรงกล้า
 ก็มีภูฐานภาวนา จึงมัก
 ให้เกิดข้อสงสัยว่าทำไมจึงต่างกัน, และทำไมท่านจึงกล่าวว่า
 ผู้บรรลุพระอรหัตต์ไม่ถือนั่นด้วยอุปาทานในขณะฟังนั้น.
 น่าจะมีผู้บรรลุอรหัตต์เลย โดยไม่ต้องผ่านพระโสดาเป็นต้น
 กระมัง?

สำหรับปัญหาข้อแรกนั้น จะได้กล่าวในตอนหลังๆ
 ส่วนข้อหลังนั้น เป็นเพราะผู้สนทนา มีอุปนิสัยแห่งองค์มรรค
 ในสันดาน และปัญญาบารมีแก่กล้าเต็มทึ่มาก่อน พอได้ฟัง
 ก็เป็นโอกาสให้ญาณทัสน์ปรีชา แล่นถึงที่สุด เกิดแสงสว่าง
 ความเห็นแจ้งชัดตามเป็นจริงชนิดแรงกล้า แท่งตลอดไป
 ไปตามลำดับในรวดเร็ว ดุจคนมีกำลังแข็งแรง ก้าวข
 บันใดซึ่งมี ๔ ขั้นติดต่อกันไป ต่างกับผู้ที่ต้องพยายามทำ

ความเพียรในภาวนา ซึ่งเปรียบเหมือนคนบ้วยเกือบหมด
 แรง พะยุงตัวกำวนบนนั้นได้ขนหน้างแล้วก็ต้องหยุด รอรวบ
 รวมกำลังจนกว่าจะมีพอเพื่อกำวนนอกขนหน้าง โดยลำดับ ๆ
 พักละขนจนกว่าจะหมดเหมือนกัน. ดวงจิตของผู้บรรลุพระ
 อรหัตต์รวดเร็วได้เลยนั้น ก็ต้องผ่านสถานะแห่งจิตของชั้น
 โสดา, สกทาคา, อนาคา, โดยลำดับ ๆ แต่โดยไม่ต้อง
 กำหนดและไม่จำเป็นที่ผู้นั้นจะต้องรู้สึก เพราะธรรมชาติของ
 จิตจะต้องเกิดความสว่าง กิดตก แหว่งตลอดในเรื่องของ
 อวิชชาหรือกิเลสอย่างนั้น ๆ ก่อน แล้วจึงถามต่อ ๆ กัน
 จนถึงความสว่างชั้นสูงขึ้นไปเอง โดยไร้เจตนาแห่งการคิด
 กันคว้าหรือทำความเพียร เช่นเดียวกับไฟไหม้เถาวัลย์
 แห่ง ๆ ที่คลุมต้นไม้สูง ๆ อยู่ได้ คราวเดียวถึงยอดเลย แม้
 มันจะต้องไหม้ข้างล่างก่อนแล้วจึงลามวู ๆ ขึ้นไปตามลำดับ
 โดยเร็ว เพราะอำนาจความร้อน ที่เกิดใหม่เพิ่มกำลังให้แก
 ไฟเป็นตอน ๆ ไปมากยิ่งขึ้น, ไหม้จนถึงยอดได้ ก็ไม่มี
 ใครกำหนดหรือบัญญัติว่า มันไหม้ตรงนั้น แล้วจึงไหม้ตรง
 นั้น ๆ เป็นลำดับ ๆ เช่นนั้น ; ซึ่งทบทกเป็นความจริง.

เราลองเทียบเคียงดูกับเมื่อเราตั้งปัญหายุ่งยากเนื่องโยงซับซ้อน. ถ้าเหตุผลของการเตรียมพร้อมมากพอ ได้แก่วินิจฉัยโดยใครบอกให้ เราก็เกิดความแจ่มแจ้งคิดตก เร่งนั้นแล้วเรองนั้น แล้วเรองโน้นวูบวาบไปถึงเรองที่แม้ใครจะตั้งกระทู้ถามขึ้นใหม่อย่างไร ก็เป็นตอบได้หมดในแง่ปัญหา อันมีประเด็นเดียวกันเป็นมูลเหตุ. นี่ก็เหมือนงานแห่งการเกิดของอริยมรรค ของบุคคลผู้ขีปปาปัญญา, ฉะนั้นก็ฉะนั้น. ส่วนผู้ที่ต้องทำความเพียรสร้างอริยมรรคถึง ๔ ครั้ง ก็เช่นกับไฟที่ต้องตวงพิธีสุ่มถึง ๔ คราว ซึ่งเป็นเพราะเช็ดสดเกิน หรือสุ่มไม่ถูกวิธี, นั่นเอง, แต่สำหรับผู้ทำความเพียรพยายามอย่างหนัก แล้วบรรลุถึงพระอรหัตต์ได้โดยรวดเร็ว ก็เช่นเดียวกับผู้เป็นขีปปาปัญญา ต่างกันแต่ผู้ขีปปาปัญญาได้รับคำสั่งเกิดจากผู้อื่นคนเดียวกรู ส่วนผู้ต้องแกะเขยเขยเกลียดด้วยตนเองนานจึงจะรู้เท่าทัน.

ต่อไปนี้เป็นลำดับของการตัดตัณหาชั้น.

บรรดาความรู้สึกอันชั่วร้ายภายในใจ ถ้าแบ่งส่วนที่หายาบ ๆ เห็นได้ง่ายก็เรียกกันว่ากิเลส. ประมวลเข้าเป็นพวก ๆ

มี ๓ พวกคือ โลก โกรธ หลง, หรือราคะ โทสะ โมหะ.
ถ้าแบ่งส่วนที่ละเอียดแบ่งออกไปแล้ว เรียกกันว่า อนุสัย
(เพราะนอนนิ่งอยู่ในสันดาน) บ้าง, เรียกสัญญาโยชน์ (เพราะ
ผูกจิตสัตว์ไว้) บ้าง ฯลฯ ในพินจะยกขึ้นกล่าวเฉพาะใน
เมื่อทำหน้าที่ผูกจิต สัตว์ หรือเมื่อเรียกว่า สัญญาโยชน์ มี
๑๐ ชนิด คือ:-

๑. สักกายทิฏฐิ = ความเห็นที่ยังมอยู่ว่ากายของตน.
เป็นความชั่วในประเภท
โมหะ. ทำให้ยึดมั่น ผิด ๆ สัญญาโยชน์ ๑๐ อย่าง ซึ่ง
อย่างหนักหน่วงว่ากาย หรือ ผู้กระตมมนุษย์ไว้กับทุกข์.
สิ่ง ๕ สิ่ง ๕ สิ่ง ๕ สิ่ง
สิ่งเนื่องด้วยกายนเป็นของตน
เลยเป็นการเปิดรับทุกข์เข้าไปใส่ตนอย่างเต็มที่ กระทั่งถึงความ
ทุกข์ ก็กลายเป็นของตนไป.

๒. วิจิกิจฉา = ความสงสัยลังเล ไม่แน่ใจในการ
เชื่อถือตัวเอง, การยึดหลักครองชีพของตัวเอง, การยึดเอาที่
ฟังหรือปฏิบัติเป็นเครื่องเปลี่ยนทุกข์จากตัวเอง, ทำให้เกิด
ความเหลวไหลโลเลในการที่จะเอาชนะทุกข์จนตลอดชาติหรือ
ตลอดเวลาที่ยังตมมันไม่ได้, เป็นความชั่วประเภทโมหะ,

๓. สัลยพตปรามาส = ความยึดถือศีลและวัตรต่าง ๆ ผิดความมุ่งหมายเดิม หรือหลงยึดถือให้เป็นอนุภาพที่ศักดิ์สิทธิ์ แทนการยึดถือคุณโดยเหตุผลในศีลหรือปฏิบัติต่าง ๆ ที่บำเพ็ญเพื่อพ้นทุกข์, เช่นยึดว่ากัมมัฏฐานจะทำให้เป็นผู้วิเศษ แทนที่จะเข้าใจว่าเป็นการขูดเกลารากเหง้าของทุกข์เป็นต้น. เป็นความชั่วประเภทโมหะ.

๔. กามราคะ = ความติดใจรักในพัสตुकาม ด้วยอำนาจกิเลสตามตลอดถึงความติดใจในภพหรือโลกที่มีกามคุณ, เป็นเงื่อนไขของความรัก ความอาลัย ห่วงใย มัวหมกอยู่ในกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่ยั่วจิต เป็นความชั่วประเภทราคะ หรือโลภะอย่างประณีต.

๕. ปฏิกะ = ความหงุดหงิดขุ่นข้องเพราะความไม่พอใจ, เป็นความกีดกัลดุ่มอย่างเจ็บ ๆ แม้ไม่โง่งมงาย แต่ก็ยากที่จะดับได้ เพราะคิดขึ้นมาเองอยู่เสมอ. ตลอดถึงความน้อยอกน้อยใจเพราะความคับแค้นกลุ้มรุม. เป็นความชั่วประเภทโทสะชั้นประณีต.

สัญญา^๕ทั้งห้าอย่าง^๕ จัดเป็นอย่างต่ำ จึงมีชื่อว่า
 โอรัมภาคิยสัญญา^๕ = สัญญา^๕ฝ่ายข้างต่ำ สามารถผูกมัด
 สัตว์ไว้กับภพต่ำ คือภพที่ได้แก่สถานะที่เราเรียกกันว่ามนุษย์
 และสวรรค์พวกกามาจร

๖. รูปราคะ = ความติดใจรักในสุข หรือความรู้สึ
 ที่เกิดแต่รูปฌานหรือในภพอันเป็นวิสัยแห่งรูปฌานคือรูปภพ,
 ตลอดถึงความรักจนยึดมั่นในสมาธิประเภทรูปกัมมฐาน, คือ
 ในรูปาวจรกุศล. เป็นความชั่ว^๖ ประเภทราคะประณีต.

๗. อรูปราคะ = ความติดใจรักในความรู้สึอันเกิด
 แต่อรูปฌาน หรือในภพอันเป็นวิสัยแห่งอรูปฌาน คืออรูป
 ภพ, ตลอดถึงความรักจนยึดมั่นในสมาธิประเภทอรูปกัมม-
 ฐาน, คือในอรูปาวจรกุศล เป็นความชั่ว^๖ ประเภทราคะประณีต.

๘. มานะ = ความยึดถือต่อสถานะของตัวเองว่าเป็น
 เป็น^๗ โดยกำเนิดหรือแต่งตั้งก็ตาม อันเป็นเหตุให้หมิ่น
 ไปเปรียบเทียบกับผู้อื่น จนรู้สึก^๗ว่า ตัวดีกว่าเขาบ้าง, ตัว

๑. พฤติการณ์เช่นนี้ ในขั้นต่ำ ๆ เราไม่เรียกว่าความชั่ว, ครั้นมาถึง
 ขั้นสูง กลับเป็นความชั่วไป เพราะผูกมัดให้ติดอยู่ในความวนเวียนวัฏฏะส่วน
 หนึ่ง.

เสมอเขาบ้าง, ตัวเลกว่าเขาบ้าง, แล้วเกิดความหวั่นไหว
ไปโดยประการต่าง ๆ ตามกรณี เป็นต้นเหตุแห่งความยก
ตัวข่มท่าน, ความริษยา, ความใฝ่สูงเป็นต้น. เป็นความชั่ว
ประเภทโมหะ.

๙. อหังการ = ความรู้สึกที่ทำให้ตนเด่น หรือสนใจ
ทั้ง อยากรู้อยากเห็นอยากเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง สิ่งใด
สิ่งหนึ่ง เพราะความหวั่นระแวงสงสัยกลัว หรือเพิ่นจนบังคับ
ไม่อยู่ หรือจนรำคาญ หรือแม้แต่เป็นความคิดที่เล่นเกินกว่า
เหตุตามธรรมชาติของใจที่ไม่สามารถควบคุมบังคับ, หรือเป็น
การปล่อยใจของผู้ที่อ่อนแอต่อการที่จะคุมใจตนไว้ได้. เป็น
ความชั่วประเภทโมหะ.

๑๐. อวิชชา = ความไม่รู้สิ่งที่ควรรู้ตามที่เป็นอย่างจริง ที่
ประจำสันดานสัตว์อันมีมาแต่เดิม ตลอดถึงความรู้ที่ผิดพลาด
จากสภาพความจริง ที่ถูกรอบมให้เกิดขึ้นใหม่, เป็นข้าศึก
ต่อปัญญาหรือวิชา เป็นแค้นมูลให้เกิดความชั่วร้ายอื่น ๆ ขน
ได้ทุก ๆ ประการ.

สัจจะอันทั้งห้าอย่างข้างปลายนี้ จัดเป็นอย่างประณีต
สูงขึ้นไป จึงมีชื่อว่า อุตัมภากิยสัจจะ - สัจจะฝ่าย

สูง สามารถผูกมัดสัตว์ไว้แม้ในภพอันสูง ได้แก่รูปภพ และ
อรุณภพ, อันเป็นสถานะที่เรียกกันตามธรรมดาว่าพรหมโลก

ดวงจิตหรือปัญญาที่ถูกอบรมด้วยวิปัสสนาภาวนา หรือ
ปฏิบัติธรรมชั้นสุดจนคมกล้า
สำเร็จเป็น “มัตตจริมมรรค” ลำดับแห่งการตัด
ถึงขีดที่เรียกว่า โสดา สัญโญชน์ของมรรค.
ปัตติมรรคญาณแล้ว มีกำลัง

สามารถตัดสัญโญชน์ที่ ๑-๒-๓ (คือสักกายทิฏฐิ, วิจิกิจฉา,
สีลัพพตปรามาส) ให้ขาดลงได้. ถ้ายังตัดไม่ได้ ก็ไม่คมถึง
ขีดที่เรียกว่า โสดาปัตติมรรคญาณ. จิตที่ปรากฏขึ้นโดยเป็น
ผลของการตัด ในลำดับติดต่อกันนั้นเรียกว่า โสดาปัตติผล-
ญาณ, คนผู้นั้นมีนามว่า พระโสดาบัน, เป็นผู้ถึงกระแสที่
ไหลไปสู่พระนิพพาน ไม่มีการเวียนกลับเป็นธรรมดาที่ยังแ
ต่อการตรัสรู้พร้อม คือเป็นพระอรหันต์ในเวลาข้างหน้า มี
ช้าเร็วกว่ากันบ้าง แล้วแต่อินทรีย์ หรืออุปนิสัยส่วนอื่น ๆ.
ส่วนสัญโญชน์ที่ยังเหลือแม้ไม่ได้ตัด ก็เบาบางกว่าเมื่อเป็น
ปุถุชน.

จิตของพระโสดาบัน ถูกอบรมโดยวิธีเดิมให้ประณีต
ยิ่งขึ้นไปอีก จนถึงขีดที่เรียกว่า สกทาคามีมรรคญาณนั้น
กตัตตัญญูชนได้เท่าเดิม คือเท่าที่โสดาปัตติมรรคตัด
แต่ว่าสัจญ์ชน^{๔๕} ๕^๕ ช้อนถูกขุดเกลาเบาบางลงอีกบ้าง เฉพาะ
ส่วนที่หายบ ๗ อันเรียกว่า โลก โกรธ หลง, เบาบาง
กว่าพระโสดาบัน. จิตต่อลำดับไป เรียกว่า สกทาคามี
ผลญาณ, คนผู้นั้นมีนามว่า พระสกทาคามี = ผู้มาสู่มนุษยโลก
อีกครั้งคราวเดียว.

จิตแห่งพระสกทาคามี ถูกอบรมโดยวิธีเดิมให้ประณีต
ยิ่งขึ้นไปอีก จนถึงขีดที่เรียกว่า อนาคามีมรรคญาณนั้น
ตัดสัจญ์ชนได้อีกสอง คือสัจญ์ชนที่ ๔ - ๕ (ได้แก่กาม
ราคะ, ปฏิฆะ) รวมเป็นห้าสัจญ์ชน, จิตที่ต่อไปในลำดับ
เรียกอนาคามีผลญาณ, ผู้นั้นมีนามว่าพระอนาคามี = ผู้ไม่มาสู่
มนุษยโลกอีก.

จิตแห่งอนาคามี ที่ถูกอบรมให้ประณีตยิ่งขึ้นไปอีก
จนถึงกับตัดสัจญ์ชนได้หมดทั้งสิบ เรียกอรหัตตมรรคญาณ,

จิตในลำดับข้ออรหัตตผลญาณ, ผู้นั้นมีนามว่า พระอรหันต์.

ก็แต่ว่าการอบรมจิตนั้น มีระยะเวลาไม่ตายตัวว่าจะต้องกำหนดเท่านั้นเท่านั้นลงขนนขนน, อาจจะรวดเร็วถึงพระอรหัตตเลย หรือเพียงสภากาหรืออนาคาก็ได้ ย่อมแล้วแต่คุณภาพของกิริยา ก็คือการอบรมจิตยาวนานนั้น ๆ ของบุคคลนั้นเป็นคน ๆ ไป. และแม้ว่าการหมดสัญญาชั้นเท่ากัน แต่อาจมีคุณวิเศษส่วนอื่นสูงกว่ากัน เพราะฉะนั้นในพระอริยบุคคลข้อเดียวกันจึงมีการแบ่งประเภทกันอีกตามความสามารถพิเศษมากขึ้น, เป็นเรื่องพิเศษ ซึ่งต้องมีการอธิบายอย่างยืดยาวอีกเรื่องหนึ่ง. ข้อสำคัญมีอยู่แต่ว่า เรามีสัญญาหรือไม่ เราเกลียดและอยากตัดมันหรือไม่, ถ้ามีและอยากตัด การอบรมอริยมรรคก็เป็นหน้าที่ของเราทันที ไม่จำเป็นต้องจำกัดว่าบรรพชิตหรือภิกษุก็ได้ เพราะเมื่อตัดแล้วความสุขก็เกิดขึ้นโดยสมภาพ. แม้เราจะไม่ตัดทั้งหมด เพียงแต่ตัดบ้างในส่วนที่เราเห็นโทษชัด ๆ ก็อาจมองเห็นความสุขได้อย่างไม่น้อยอยู่แล้ว.

เปรียบเทียบในส่วนนี้ : ชีวิตธรรมดา เปรียบเหมือน
 คนในประเทศที่รู้สึกว่ามีเจ้านายที่โหดร้ายทารุณเหลือเกิน.
 เจ้านายที่ทารุณได้แก่มวลกิเลสอันมีวิชาเป็นหัวหน้า บังคับ
 ประเทศนั้นให้กลับกลายเป็นคนชั่วร้าย ตามตนไปจนเกิดทุกข์,
 มรรคคือกองทัพที่มนุษย์ผู้รู้สึกตัวแอบสะสมขึ้น เพื่อทำการ
 ปฏิวัติทำตนให้เป็นสุขเป็นอิสระ ; เป็นกองทัพที่มีองคาพยพ
 แปรส่วน มีสัมมาทิฐิเป็นกองหน้า สัมมาสมาธิเป็นกองหลวง
 นอกนั้นก็รับหน้าทอน ๆ เป็นแผนกไป แต่ทุกส่วนกลมเกลียว
 เป็นอันเดียวกันแล้วก็เข้ารบ, ทำลายข้าศึกพินาศไปโดยลำดับ
 จนกว่าจะหมดจดราบคาบ. อาจารย์ก่อน ๆ ชอบผูกเป็นเรื่อง
 นิทาน เรียกเรื่องกายนคร, เรื่องท้าวจิตรราช ฯลฯ เป็นต้น
 เพื่อให้คนปัญญาอ่อนจำไว้ก่อนพอเป็นหลักคิด แต่โดยมาก
 มักไม่สมความมุ่งหมายเดิม คือ ผู้ฟังมักยึดมั่นในบุคคลา-
 ธิฐานนั้น ๆ จนเกิดทิฐิวิปริตอื่น ๆ ยิ่งขึ้นอีก, ที่ยึดมั่น
 เพียงคนเดียวเท่านั้น เพราะเข้าใจว่าพอแล้วเลิกเสียกลางคัน
 ก็มากกว่ามาก.

กล่าวโดยย่อจนถึงที่สุด : ความชั่วที่ต้องสันดานอยู่
ในใจ เปรียบได้กับข้าศึก

เพราะเป็นเหตุก่อให้เกิด

ทุกข์, การอบรมมรรค

เปรียบกันได้กับการดำเนิน

มรรค เป็นเหตุ ของผล

ซึ่งเป็นขอของความสุข

การปราบข้าศึก, อริยผลเปรียบได้กับความสงบ อันเกิดจาก
ความหมดข้าศึกนั้น. มนุษย์เรามีความชั่วภายใน คือ
อวิชชา, ตัณหา, เป็นต้น ต้องสันดานอยู่ทุกคน จึงได้รับทุกข์
อยู่เสมอตั้งแต่เกิดมา และมีความทุกข์บางอย่าง ที่เราไม่รู้จัก
มันว่าเป็นความทุกข์. เรามีความต้องการมรรคเป็นเครื่องระงับ
ความชั่วร้ายอันอยู่ตามธรรมชาติ เพื่อรับผลคือความสุข
ตลอดไปในชีวิตโดยไม่รู้สึกตัว เนื่องจากอวิชชาเป็นต้นนั่นเอง
ปิดบังไว้อีกชั้นหนึ่ง. ผู้ปฏิบัติจนมรรคเกิดขึ้นได้ย่อม มีความ
แจ่มแจ้งต่อชีวิต รู้จักทุกข์สุขตามที่แท้จริง รู้จักตัว
ของตัวถูกต้องตรงตามเป็นจริง, รู้จักหน้าที่ของชีวิตและ
มองเห็นแนวแห่งความหลงมัวที่ผ่านมาแล้ว, และได้
รับผลคือความสงบสุขแห่งใจเป็นเครื่องตอบแทน. กิริยา
ที่ดำเนินตามมรรคนั่นเอง เป็นการต่อสู้ในชีวิต เพื่อความสุข

สงบ. ทางดำเนินนี้ เป็นวิชาที่นักปราชญ์อนไม่เคยค้นข้มา
สอนได้ นอกจากพระพุทธเจ้าพวกเดียว หรือจะกล่าวว่า ผู้
ค้นวิชานี้ขึ้นมาแสดงแก่โลกได้ เขาเรียกว่าพระพุทธเจ้าก็ได้.

การปฏิบัติธรรมของผู้ที่ปรารถนาเป็นโลกาธิปไตย หรือ
อตฺตาทิปไตย เพื่อการครองชีวิตให้
เรียบร้อยไปวันหนึ่ง ๆ นั้น ย่อม เก้าโทรง ของ ปฏิ-
ต่างจากการปฏิบัติธรรมของผู้ปรารถนา บัณฑิตธรรม โดยสรุป
ธรรมาธิปไตย ที่มุ่งอุบายเป็นเครื่อง

ออกจากทุกข์จนถึงขั้นสูงสุด คือ ความดับไม่เหลือ ได้แก่
พระนิพพาน. ในขั้นนี้จะกล่าวเฉพาะของผู้ปรารถนาเป็นธรรมา-
ธิปไตย เพราะเป็นไปติดต่อกันเสมอต้นเสมอปลาย จากต่ำ
จนถึงยอด ตลอดไปจนถึงผลที่ได้. แบ่งออกเป็น ๕ ตอน คือ
ศีล, สมาธิ, ปัญญา, มรรคผล และนิพพาน. อธิบายย่อ ๆ
มีวงกว้าง ๆ ดังนี้ :-

ศีล แปลว่า ปกติ เรียบ นิ่ง สงบ, แต่หมายเฉพาะ
ขั้นแรก คือส่วนกายกับวาจา, ได้แก่
มรรยาทที่ยกกันขึ้นแล้วว่า เช่นนี้ ๆ ๑. ศีล
ควรแก่เพศ หรือชนน ๆ จะต้อง

ประพาศิตต่อตนเอง และต่อสังคมแห่งมนุษย์ และสัตว์เหล่าอื่น
ตลอดถึงสิ่งต่าง ๆ แม้ไม่มีวิญญูณ อันตนจะเกี่ยวข้องถึง
กันได้โดยทางกายและวาจา. หรือเราอาจวางหลักเกณฑ์ได้
อีกอย่างหนึ่ง โดยเพ่งผล ว่า มรรยาที่จะไม่ให้ความ
เดือดร้อนใจ (วิปปฏิสาร) เกิดขึ้นแก่เราโดยกายวาจา
เราเรียกว่า ศีล.

ในขั้นศีล เพ่งกายวาจาเป็นใหญ่ หรือเพ่งเอาภายนอก
เป็นใหญ่ คือถ้าภายนอกยังเรียบร้อยตามวินัย แม้ใจจะเสีย
ไปบ้างในภายใน ก็ไม่นับว่าเสียในส่วนศีล เป็นเพียงต่างปร้อย.
และข้อห้ามของเพศหนึ่ง อาจไม่เป็นข้อห้ามสำหรับอีกเพศ
หนึ่ง เพราะศีลมีเฉพาะเป็นเพศ ๆ ไป, เช่น เพศคฤหัสถ์,
บรรพชิต.

ศีล เมื่อกล่าวโดยกว้าง ๆ ต่อไปอีก ย่อมหมายตลอด
ถึง : การสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่าให้อาการที่
แสดงความยินดีในร้ายปรากฏออกไปภายนอก, การมีสติ
สัมปชัญญะ ในอิริยาบถ ในการบริโภค อย่าให้มีอาการ
นำเกลียด เหล่านเป็นต้นด้วย. เมื่อประพาศิตเต็มที่แล้ว
ศีลย่อมช่วยเหลือสมาธิเป็นอย่างดี โดยระงับวิปปฏิสารต่าง ๆ

ที่เกิดจากภายนอก และเป็นข้าศึกในเบื้องต้นของสมาธิเสียได้
หมดจดสิ้นเชิง.

เมื่ออาการทางกายและวาจาอันเป็นภายนอก เป็นของ
บริสุทธิ์ เพราะปฏิบัติอันเป็นส่วนศีลซึ่งเป็น
เหมือนบันไดขั้นแรกแล้ว ต่อจากนั้นก็ลงมือ ๒. สมาธิ
อบรมจิตให้เป็นสมาธิ คือให้สมควรแก่การดี
ปัญหาเรื่องความพ้นทุกข์ อันลึกซึ้ง สืบไปเป็นบันไดขั้นที่
สอง. ตามธรรมดา จิตย่อมหลุกหลิกกลิ้งกลอกจนได้ตกไป
ในอารมณ์ที่มันชอบและพอใจอยู่เสมอ การที่จะให้มันรวม
กำลัง แล้วคิดนึกเพื่อความพ้นทุกข์จึงเป็นของฝืนและยากอย่าง
แสนเข็น สำหรับผู้ทมิฬจิตยังไม่หน่ายในทุกข์ ยังไม่สลัดสังเวช
โดยได้พิจารณาเห็นความจริงมาก่อน. แต่เป็นการง่ายสำหรับ
ผู้หน่ายทุกข์ถึงกับแสวงความพ้นทุกข์มาแล้ว. คนที่หน่าย
ทุกข์มาก่อนแล้วแม้ไม่มีการทำในสมาธิมากมายนัก เพียงได้ฟัง
แต่พุทธโอวาท ก็ตรัสรู้ได้ง่าย. ส่วนผู้ที่ยังไม่หน่ายย่อมมีด้าน
ที่เข้าไปได้โดยยากสะกิดหน้าอยู่ คือ การอบรมสมาธิ เพื่อ

บังคับจิตใจให้มองเห็นและหน่ายทุกข์ เช่นเดียวกับผู้ที่หน่ายได้
เองมาก่อนแล้ว เหมือนกัน ; ต่อจากนั้นก็เข้ารูปเดียวกัน.

สมาธิคือการบังคับจิตใจให้ตั้งแน้อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเรา
ใช้เป็นอารมณ์ให้ใจเกาะ หรือมัดใจไว้กับสิ่งนั้นด้วยเชือกคือ
สติของเราเอง. สิ่งที่จะใช้เป็นอารมณ์นั้น จะเป็นอะไรก็ได้
แต่ต้องไม่เป็นสิ่งที่ชั่วใจให้กำเริบ. ในแบบแผนของสมาธิที่มี
มาแต่ก่อน ท่านเลือกสรรขึ้นไว้ ๔๐ อย่าง, ซึ่งที่จริงมีอยู่
หลายร้อยหลายพันอย่าง, แต่ท่านเลือกเอาเฉพาะที่ดีกว่าขึ้น
ตั้งเป็นตำราไว้. ใน ๔๐ อย่างนั้น ถ้าเป็นพวกที่เป็นนิमितให้
ใจเกาะให้แน่น ก็เป็นอารมณ์จนถึงเป็นอัปปนาสมาธิ เกิด
ฌานขึ้นได้ เช่น กสิณ และอานาปานสติ เป็นต้น, ที่ไม่อาจ
เป็นอารมณ์ให้ใจเกาะได้แน่นแท้ เพราะไม่มีวัตถุให้สำเร็จ
เพียงอุปจารสมาธิไม่เกิดฌานได้ เช่น พุทธานุสสติ ฯลฯ สีลา-
นุสสติ เป็นต้น.

กิริยาที่จิตเข้าไปจับอยู่ในอารมณ์ที่จัดให้เป็นนิमितนั้น ๆ
เรียกว่าวิตก, กิริยาที่จิตพิจารณาคลั่งเคล้าอยู่กับอารมณ์โดย
อาการอันละเอียด เรียกว่าวิจารณ์. เมื่อควบคุมวิตกวิจารณ์ ให้
ดำเนินอยู่ติดต่อกันลำดับไม่ขาดสายด้วยอำนาจสติจนถึงกับจิต

ที่ผูกมัดไว้กับอารมณ์เป็นฝ่ายแพ้ ยอมสงบลงนิ่งแน่วเหมือน
 วัวที่ถูกมัดไว้กับเสาเขื่อน ดิ้นไปดิ้นมาเป็นเวลานาน จน
 เหนื่อยอ่อนแล้วก็ล้มลงอยู่ตรงโคนเสาแล้ว เรียกว่าจิตสงบ,
 เมื่อสงบก็เกิดปีติ แล้วและเกิดสุขในลำดับไป ถ้าหากอารมณ์
 ที่ใช้เป็นนิมิต เป็นพวกที่ใจจับแน่นได้ดังที่กล่าวมาแล้ว องค์
 ฌาน คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข ก็จะมีกล้าแข็งพอที่จะทำให้
 จิตตั้งเป็นอารมณ์เดี่ยวถึงที่สุดที่จะตั้งได้ก็เกิดอาการที่เรียกว่า
 เอกัคคตา ขัน สมาริณัน จึงเป็นอัปปนาสมาธิ. เมื่อพร้อม
 ด้วยองค์ห้า คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ก็เรียกว่า
 ปฐมฌาน.

ถ้าหากอารมณ์ที่ใช้เป็นนิมิต เป็นพวกอารมณ์ที่ใจจับ
 แน่นไม่ได้ เช่นพุทธานุสสติ เป็นต้น, วิตก วิจาร ปีติ สุข
 ก็เป็นองค์ที่กำลังอ่อนแอ ไม่ทำจิตให้ตั้งถึงที่สุดจนเรียกว่า
 เอกัคคตา ได้ สมาริณันเป็นเพียงอุปจารสมาธิไม่มีฌาน เพราะ
 องค์กำลังอ่อน จึงตั้งอยู่ได้ในสมาธิ เดียวกตกวางค์ แล้ว
 เปลี่ยนอารมณ์เป็นอื่น (คือไม่เป็นสมาธิ) เสียเหมือนเด็กเพิ่ง
 หัดเดิน เดี่ยวเดินได้ เดี่ยวล้มลงไป อยู่เสมอ, แต่อย่างไรก็ดี

ในขณะที่เป็นอุปจารสมาธิ ผู้บำเพ็ญเพียร อาจน้อมยกขึ้นสู่
วิปัสณาภาวนา เพื่อแทงตลอดไตรลักษณ์ ได้อย่างเดียวกับจิต
ที่เป็นฌาน ยังผลคือการเห็นแจ้งอันเป็นผลโดยตรงให้เกิดได้
เหมือนกัน ผิดกันบ้างตรงที่ความสามารถอย่างอื่น ที่เป็น
ส่วนพิเศษเช่นอิทธิทธิสังขาร เป็นต้นเท่านั้น. หรือมิฉะนั้นจะ
เปลี่ยนอารมณ์ เจริญสมาธิที่เป็นชนิดอุปปนาให้เกิดเสียก่อน
ก็ได้.

จิตที่เป็นสมาธิ คือจิตที่สงบ เปลี่ยนตัวเป็นธรรมชาติ
ที่อยู่ใต้อำนาจของสติได้สนิทสนมแนบเนียน. จะน้อมนึกไป
อย่างไร ให้เห็นอะไรได้ตามต้องการ โดยควรแก้กำลังสมาธิที่มี
กำลังกล้าหรือไม่กล้า เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม. โดยเฉพาะ
สำหรับผู้หวังพ้นทุกข์อย่างเดียว มิได้หวังอิทธิทธิขอมผลเพียง
เพื่อสามารถน้อมไปพิจารณากาย หรือขั้นทั้งห้าแยกแยะออก
พิจารณาทุกส่วน ที่สงสัยว่าจะเป็นตัวตนที่เที่ยงเที่ยงยืนและเป็น
สุขอยู่ตรงไหนบ้างทั้งในกายตน และนอกกายตนคือของผู้อื่น
จนกว่าจะเห็นแจ้ง. ระยะเวลาที่ได้น้อมจิตอันเป็นสมาธิแล้ว ไป
พิจารณากาย จนเห็นแจ้งสภาพของกายนั้น เป็นระยะแห่ง
ปัญญาหรือวิปัสณา.

จิตที่เป็นสมาธิแล้ว อันเจ้าของประคองควบคุมให้คงที่

สม่ำเสมออยู่เป็นธรรมชาติที่อ่อนโยน ควร

แก่การน้อมไป เพื่อเกิดการเห็นภาพปัจจุบัน ๓. บัญญา

แห่งสิ่งที่ต้องการจะเห็น, ภาพค้อมโนคติภาพ

ที่ใจเพ่งอย่างแรง จนเกิดขึ้นได้ตามต้องการ คือตามความ

รู้สึกที่เกิดขึ้นว่าอยากเห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ ด้วยการน้อมใจไปอย่าง

แรงกล้าด้วยสมาธิ ภาพนั้นย่อมปรากฏตามทพณที่เคยเห็นตาม

ที่เป็นจริง, ที่เคยรู้อย่างมาก่อน หรือมีนิมิต ก็ตามทพณ

เชื่อว่าต้องเป็นอย่างนั้นๆ (สำหรับสิ่งที่ไม่เคยเห็น) โดยไม่

ทำความสงสัยให้เกิดแก่ตัวเองอย่างใดเลย. เมื่อเห็นภาพ

ที่ต้องการคือภาพที่พอใจมั่นคงถาวรอยู่ จะเป็นภาพความ

เป็นไปแห่งกายของสัตว์, สังขาร, กามสุข, หรือสวรรค์อันใด

ก็ตาม แล้วก็ทำความรู้สึกในการพิจารณาให้เกิดขึ้น ทั้งใน

ส่วนรวมและส่วนย่อย พลิกแพลงไปมา ตั้งแต่ความเกิดขึ้น

ความค่อยแปรไป จนถึงความดับในที่สุด จนเกิดความเห็น

ชนิดที่ต้องการ เช่นอุทัยัพพยานุปัสสนาญาณ อังคานุุปัสสนา

ญาณ (ดูในแผนที่) เป็นต้น เป็นลำดับไป, ทุกคราวที่เห็น

แจ้งขึ้นหนึ่งๆ จิตย่อมแปรไปตามลำดับๆ ตามเหตุผลของ

การเห็น สืบต่อกันไปเองจนกว่าจะถึงสัจจานุโลมิกญาณ อัน
เป็นวิปัสสนาญาณหรือปัญญาดวงสุดท้าย ซึ่งต่อจากนั้นก็เป็นการ
บรรลุมรรคผล (ดูแผนที่).

ผู้ที่เจริญภาวนาในขั้นนี้ ต้องไม่ยึดถือภาพที่เห็นว่า
เป็นสิ่งที่ควรยึดถือแม้แต่ประการใด ให้ยึดเพียงเพื่อเป็นวัตถุ
สำหรับการพิจารณาหาความจริง ของสภาพธรรมดา คือ
อนิจจังลักษณะ ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะซึ่งเป็นของ
มีค่าที่ต้องการต่างหาก มโนคติภาพนั้นๆ เป็นเพียงสิ่งที่
เราต้องการจะเห็นแล้วใจก็สร้างให้เท่านั้นเอง,* เป็น
การสร้างอย่างประณีต เพราะเป็นจำพวกนามธรรม. ทั้งนี้
เพื่อให้ใจคิดหาความจริงของสิ่งที่เคยหลงใหล จินตภาพและ
คล้ายกำหนดเท่านั้น. เมื่อจินตภาพและคล้ายกำหนดในโลกได้
แล้วภาพนั้นๆ จะเป็นอะไรก็ไม่เป็นสิ่งสำคัญ เป็นเพียงเครื่องมือ
ช่วยให้ใจหลุดพ้นไปเท่านั้น. แต่มีผู้ไม่มีการศึกษาเพียง
พอในเรื่องนี้ ยึดถือภาพเหล่านั้น ถึงกับเป็นบ้าเป็นหลังไป
ก็มีอยู่เป็นอันมาก และเป็นทางหากินของอาจารย์วิปัสสนา

๑. ในโลกนี้ไม่มีอะไรเลย นอกจากสิ่งที่ใจสร้างขึ้น คือที่ใจรู้เห็น. ถ้าไม่มี
ใจอย่างเดียวนั้น โลกนี้หรืออะไรๆ ก็ไม่มีเลยสักอย่างเดียว.

ประเภทหนึ่ง. ในการแสดงฤทธิ์, ผู้แสดงได้ปลุกมโนคติภาพ
 อย่างแจ่มชัดขึ้นในใจ ก็เพียงเพื่อเป็นจอหรือเป็นสนาม
 (Object) ที่ให้ผู้นับได้เห็นภาพนั้น ๆ ตามที่ตนบังคับให้เห็น
 อย่างไรเท่านั้น. ผู้นับหายดลือภาพนั้นว่าเป็นของจริงแต่
 อย่างไรไม่ได้ เพราะเป็นมโนคติภาพที่ประณีต ทำนองเดียวกับ
 ภาพในความฝัน ในเมื่อผู้ฝันยังไม่ตื่นจากฝันเหมือนกัน
 เป็นแต่ประณีตกว่ากันมากมายหลายเท่า เท่านั้น, ฉะนั้น
 ก็นั่น.

การเจริญปัญญาภาวนาที่ไม่มีเพิ่มในทางอภิญญาหรือ
 แสดงฤทธิ์นั้น เป็นความประสงค์อันแท้จริงของพุทธศาสนา
 หรือเป็นวัตถุประสงค์ชั้นสูงสุด, การแสดงฤทธิ์ เป็นเพียง
 ความสามารถพิเศษหรือผลพิเศษอีกส่วนหนึ่ง ไม่ใช่ผลที่
 มุ่งหมายของงานนี้, กลับจะเป็นเครื่องกังวลเน้นซ้ำ ก็ต้อง
 ผูกสมาธิชนิดอุปมาให้ได้ชำนาญแทบทุกอย่างก่อน ซึ่งไม่
 จำเป็นแก่ผู้มุ่งแสวงความพ้นทุกข์ โดยง่ายเดียว. การแสดง
 ฤทธิ์ได้ ไม่ใช่ความพ้นทุกข์แต่อย่างใด นอกจากจะเป็น
 เครื่องทำคนให้เลื่อมใส มีประโยชน์ในการแผ่ลัทธิบ้าง
 เท่านั้น, เหมาะในยุคที่คนนิยมฤทธิ์ แต่ไม่เหมาะในยุคแห่ง

บุคคลที่มีมันสมองเฉียดพล่านอยู่ด้วยการค้นหาเหตุผลเลย.
 ปัญญาศึกษาที่แท้จริงคือการทำให้เห็นแจ้ง ^๕ความเกิดขึ้น
 และเสื่อมไป, -ความดับ, -ความน่ากลัวของสิ่งที่มี
 ธรรมชาติ เกิดดับไม่รู้จักสุดสิ้นนั้นๆ, -^๕ความเห็น
 สิ่งนั้นประกอบด้วยความต่ำทราม, -^๕ความเบียดเบียน
 นั้น ที่ตนเคยหลงใหลมาก่อน, -^๕ความใคร่จะพ้นไป
 เสีย, -^๕ความหาทางพ้น, -^๕ความพบทางพ้น คือการ
 วางเฉยต่อสังขารแล้วก็มี^๕ความวางเฉยต่อสังขารนั้นๆ
 อย่างแรงกล้า จนกำลังจิตทั้งหมดนั้นเตรียมตัวพร้อมที่จะให้
 ธรรมชาติฝ่ายสูงซึ่งได้สะสมไว้ในสันดาน ลงมือทำลายธรรม-
 ชาติฝ่ายต่ำที่คงสันดานให้หมดไปโดยควรแก่กำลังจิตและ
 ปัญญาที่ได้อบรมขณามากหรือน้อยตามส่วน ในขณะนั้นอย่าง
 รุนแรง จึงทำให้รู้สึกคล้ายกับว่า มีอะไรหล่นตุ้ม หรือแตก
 กระจาย.

กำลังของธรรมชาติฝ่ายสูงในทันที ^๕หมายถึงเองคัมภรค
 ที่ได้อบรมไว้ : ที่เป็นของธรรมชาติฝ่ายต่ำ คือกิเลสที่ละเอียด
 จำพวกอนุสัยหรือสัญญา ^๕อันเป็นของเข้านอนเนื่องหนึ่งๆ
 อยู่ในสันดานไว้เจตนาอยู่ด้วยกัน. ธรรมชาติฝ่ายสูงได้

โอกาสแล้ว ก็จะรวมกำลังกันเป็นจุดเดียว ซึ่งเรียกว่า
อริยมรรคดั่งอธิบายมาแล้วข้างต้น ๆ.

กล่าวโดยเฉพาะอย่างเดียว ธรรมชาติฝ่ายต่ำคือ
อวิชชา, ทัมมชอเรียกอย่างอื่นว่า ความมืดบอด ความไม่
รู้ ฯลฯ เป็นต้น. ธรรมชาติฝ่ายสูงคือ วิชา ทัมมชอเรียกอย่าง
อื่นว่า ปัญญา, แสงสว่าง, จักขุ ฯลฯ เป็นต้น. อวิชชาและ
วิชชานี้ ล้วนมีพวก หรือบริวารเกิดแต่ตน แยกไปจากตน
มากด้วยกัน, แต่เรารวมเรียกว่า อวิชชา หรือ วิชา
ก็พอแล้ว.

งานที่เรียกว่าปฏิบัติธรรมสิ้นสุดลงเพียงนี้ ตอนต่อไปเป็น
ผลของงาน เรียกว่าปฏิเวธธรรม ติดเนื่องกับปฏิบัติธรรม
ทัตถาเต็มทัต เหมือนผีเสื้อเนื่องมาจากตัวแก้วที่เต็มแก้วแล้ว
ฉะนั้น (ดูแผนที่แสดงลำดับ):

เนื้อหาของความดีที่รวมกำลังกันได้โดยอำนาจสมาธิ
และปัญญา สำเร็จเป็นเจตสิกธรรม
ปรุงแต่งจิตหรือความรูสึกดวงหนึ่งขน ๔. มรรคผล
เป็นจิตพิเศษ เรียกว่า มรรคจิต
หรือมรรคญาณ, เรียกในทำนองบุคคลาธิษฐานว่า “พระ-

ขรรค์เพชร.” จิต^๕นี้ปรากฏขึ้นโดยอาการที่ตัด หรือทำลาย
 สัญโญชน์^๕เนื่องพร้อมในขณะที่เดียวกันไป เพราะสิ่งอันได้
 เตรียมหรือมีอยู่พร้อมแล้ว. ขณะจิต^๕นี้เรียก ขณะแห่งมรรค
 จิต, ตั้งอยู่ชั่วขณะจิตหนึ่งแล้วก็ดับไป เกิดจิตที่เรียกว่าผล
 จิตหรือผลญาณขึ้นต่อลำดับ.

มรรคญาณผลญาณ แบ่งเป็น ๔ ระยะ หรือ ๔ ตอน
 ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ในตอนว่าด้วยตัดสัญโญชน์, มี
 อาการทำนองเดียวกัน แปลกกันแต่ที่สูงต่ำกว่ากันเท่านั้น.
 เมื่อผลจิตสุดท้าย คืออรหัตตผลเกิดแล้ว เรียกว่าหมดระยะ
 แห่งมรรคผล, เป็นระยะแห่งนิพพานสืบไป.

มรรคเปรียบเหมือนการตัดฟันสายรังรัด ตัดได้มากน้อย
 ตามขั้นของมรรค, ผลคือการเป็น
 อิสระตามส่วนที่หลุดมาได้ก่อน, และผล ๕. นิพพาน
 สุดท้ายคือการหลุดหมดไม่มีการรังรัดอีก
 ต่อไป. ความเป็นอิสระต่อจากผลครั้งสุดท้าย เป็นของ
 คงเที่ยงยืน เป็นอิสระที่เต็มเปี่ยมไปด้วยศานติ. ปราศจาก
 ความชั่วเก่า เพราะกรรมเก่าสิ้นไป, กรรมใหม่ก็ไม่มีทั้ง
 ฝ่ายบาปและบุญ, พระอรหันต์ไม่มีเจตนาทำกรรมทั้งบาปและ

บุญ สิ่งที่ทำลงไป จึงเป็นเพียง “กิริยา” เฉย ๆ ไม่เป็น
 กรรมที่จะเกิดวิบาก, นี้เรียกว่า กรรมใหม่ก็ไม่เกิดอีกต่อไป
 จึงเป็นผู้อยู่นอกกรรมเหนืออกุศลแห่งกรรม. บุญและบาปไม่
 แต่ต้องทำกันอีกต่อไป เรียกว่าหมดอาสวะเครื่องครองสันดาน,
 จิตลอยสูงบริสุทธิ์ปราศจากความยึดมั่นหรือถูกยึดมั่น เรียก
 ว่าผู้ไม่ลุ่มม่นด้วยอุปาทาน. ไม่มีสิ่งก่อให้เกิดทุกข์ หรือ
 สุขชนิดที่ประกอบด้วยเหตุปัจจัยที่เป็นไปกับด้วยอาสวะ มีสุข
 ในสวรรค์เป็นต้น. จิตสงบเงียบเพราะปราศจากเครื่องรบกวน
 จึงมีสุขชนิดปราศจากเหี่ยว, หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ายอดสุข
 เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ก็เพียงสักว่า รูปขันธ์อันเป็นที่เคยอยู่
 อาศัยของความทุกข์ คงยังเหลืออยู่ แต่ทุกข์นั้นห้ามไม่
 ขันธ์อื่น ๆ ยังคงเหลือสักว่าขันธ์ ไม่เป็นอุปาทานขันธ์อีกต่อไป
 เพราะท่านวางมันได้แล้ว ตัดรากหรือพืชที่จะงอกงามต่อไปได้
 ขาดแล้ว ยังคงรอแต่เวลาที่มันจะแตกดับตามธรรมชาติของ
 มันเองเท่านั้น. ะยะนี้เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า สอุปาทิเสส

นิพพาน=ความดับกิเลสที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ได้หมดจดยังมีแต่
เบญจขันธ์เหลือ. เรียกกันสั้น ๆ ว่านิพพาน.*

เมื่ออยู่มาจนถึงอายุขัย ขันธ์ก็ดับไปตามธรรมชาติ
ของมัน เพราะเป็นไปตามปัจจัย, หรือเพราะเหตุอุปัทวะ
อย่างอื่น อันมาทำลายเบญจขันธ์นั้นก่อนถึงอายุขัยก็ตาม
ขันธ์ก็แตกทำลายแยกจากกัน. แต่ว่าการดับครั้งนี้เป็นการ
ดับที่ไม่ใช่ขันธ์ สำหรับขันธ์ใหม่อีกต่อไป ดับหาย
เหมือนเปลวประทีปที่หมดน้ำมันดับไป ไม่มีเปลวเหลืออยู่
และไม่รู้ว่าหายไปไหน เปลวใหม่อีกก็ไม่ขึ้นได้เพราะหมดเชื้อ
เท่านั้นเอง, เป็นการดับของกายเปล่า ๆ จิตเปล่า ๆ, -เปล่า
จากบุญและบาป เรียกว่า อนุภาติเสสนิพพาน=ดับไม่มี
เบญจขันธ์เหลือ, ไม่มีเชื้ออะไรเหลืออีกต่อไป. เรียกกัน

๑. การเรียกการดับกิเลสสั้นเชิง เหลือแต่ขันธ์บริสุทธิ ว่า
อนุภาติเสสนิพพานนี้ แม้จะรับรองกันทั่วไป ก็ยังขัดกับหลักในบาลี
บางแห่ง ซึ่งจะต้องวินิจฉัยกันชัดขาว. ในที่นี้ให้ถือว่า ชื่อเรียกจะเรียก
ว่าอย่างไร ไม่สำคัญ. ให้ดูเอากริยาอาการจริง ๆ เป็นหลักก็แล้วกัน.

สั้น ๆ ว่า ปรีนิพพาน เพื่อให้ต่างจากอย่างแรก หอเป็น
เครื่องกำหนด : นิพพาน และปรีนิพพาน !

บรรคผลนิพพาน นี้ คือผลของการปฏิบัติธรรม !

(พึงใคร่ครวญดูลำดับ ในแผนที่).

พระองค์คือผู้ที่โลกเป็นหนี้สินต่อ อย่างใหญ่หลวง
เหลือที่จะไถ่ถอนได้ ทั้งนักเพราะ

ทรงทำความเกษมให้แก่โลกด้วย ทรงช่วยโลกให้ พ้น ภัย
การเสื่อมมรรค อันเป็นหนทาง ด้วยการทรงแสดงมรรค
แก่การครองชีพอย่างสงบสุข

นั่นเอง. เป็นยอดศิลปะ แต่สาธุการในการที่ทุกคน
สามารถปฏิบัติได้. ได้ทรงทำอะไร ปรากฏอยู่ในพระพุทธ
ภาษิตตอนหนึ่ง ดังจะสาธกยกมาดังนี้ :- “ภิกษุ ท. ! บึง
ที่อาศัยคนนามอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง. บุรุษผู้หนึ่งใครจะล้าง-
ผลาญฝูงเนื้อที่อาศัยคนในบึงนั้น เขาปิดทางที่ฝูงเนื้อจะ
หนีภัยรอดไปเสียได้ เปิดทางที่เป็นภัยแก่ฝูงเนื้อ วางเนื้อ
ล่อไว้ทางผและเมย เนื้อป่าฝูงนั้นก็รอดวายเบาบางลงไป.
บุรุษอีกคนหนึ่ง ใคร่ความสดต่อเนื้อฝูงนั้น เขาเปิดทางที่

ปลอดภัยให้แก่ฝูงเนื้อ ปิดทางที่เป็นภัย และกำจัดเนื้อล่อ
 ทางไว้นั้นเสีย, ในกาลต่อมา เนื้อฝูงนั้นถึงถึงความสวัสดิ
 ทวีจำนวนมากชน ข้อนั้นเป็นฉันทะ ; ภิคุช พ. ! เราทำอุปมา
 เพื่อให้พวกเธอเข้าใจเนื้อความได้ชัด. คำอธิบายของอุปมา
 คือ : บึงใหญ่เป็นชื่อแห่งกามคุณทั้งปวง, เนื้อฝูงใหญ่เป็น
 ชื่อแห่งสัตว์โลก พ., บุรุษผู้หวังร้ายเป็นชื่อแห่งมาร, ทางที่
 เป็นภัยเป็นชื่อแห่งมิจฉามรรคอันประกอบด้วยองค์แปดคือ
 เห็นผิด คิดผิด พุตผิด การงานผิด กรองชัฟผิด พยายาม
 ผิด ระลึกผิด ตั้งใจมั่นผิด, เนื้อล่อตัวผู้ เป็นชื่อแห่งความ
 กำหนด ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน, เนื้อล่อตัวเมีย เป็น
 ชื่อแห่งอวิชา, บุรุษผู้หวังความสวัสดิ เป็นชื่อแห่งตถาคต,
 ทางที่ปลอดภัย เป็นชื่อแห่งอริยมรรคมีองค์แปด คือเห็นถูก
 คิดถูก พุตถูก การงานถูก ดำรงชัฟถูก พยายามถูก ระลึกถูก
 ตั้งใจมั่นถูก.

“ภิคุช พ. ! ทางสวัสดิที่เราเปิดไว้แล้ว ทางร้ายเรา
 ปิดแล้ว เนื้อตัวผู้และตัวเมีย เราได้กำจัดแล้ว ด้วยประการ
 ฉะนั้น” (เทวท้าวติกษะสูตร ม. ม. ๒๓๘).

มหาวิทยาลัยที่สั่งสอนเรื่องความสุขอันสูงสุดแท้จริง
โดยเฉพาะมีอยู่ในโลกนี้แต่แห่ง

เดียว คือพระพุทธศาสนา. กายนี้เป็นเหมือนห้องทดลอง
หลักวิทยาศาสตร์ ที่มุ่งค้นคว้า ล่องของการปฏิบัติธรรม
เฉพาะศิลปะแห่งยอดสุขในโลก

นับแต่หลักเดียว คือหลักพุทธศาสนา. นักวิทยาศาสตร์ที่สูง
สุดคือพุทธศาสนิก ที่ทำการทดลองด้วยเครื่องมือ กล่าว
คือ ดวงจิตที่อบรมแล้วด้วยภาวนา อยู่ในห้องทดลองกล่าว
คือร่างกาย ทั้งกลางวันและกลางคืน ในสถานที่สังเกตจาก
สังวรภวน ทั้งทางกายและทางใจ.

กายนี้เป็นที่ประชุมแห่งความจริง ๔ อย่าง คือ ทุกข์,
เหตุให้เกิดทุกข์, ความดับสนิทของทุกข์, และทางให้ถึง
ความดับสนิทท่อนั้น. — คำนี้ตรัสไว้ในโรหิตัสสสูตร อังคุตตร
นิกาย, ทรงชี้ให้ผู้อยากทราบแก่นเอาความจริงจากกายอัน
ยาวาหนะนั่นเอง.

ในห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์ของโลกปัจจุบัน อาจ
มีการทดลองได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุดนั้นใด ในร่างกาย ก็มี

สิ่ง^๕ที่^๕คน^๕กว่า^๕ไม่^๕มี^๕ที่^๕สน^๕สุด^๕ณ^๕นั้น^๕ แต่^๕พระ^๕องค์^๕ทรง^๕สอน^๕ให้^๕คน^๕
 เพียง^๕สั^๕อย่าง^๕ คือ^๕ ทุก^๕ข์^๕, เหตุ^๕ของ^๕ทุก^๕ข์^๕, สุข^๕, และ^๕เหตุ^๕ของ^๕
 สุข^๕ เถา^๕น^๕เอง. เครื่อง^๕มือ^๕ใน^๕การ^๕คัน^๕ มี^๕เพียง^๕อย่าง^๕เดี^๕ยว^๕
 คือ^๕มรรค^๕หรือ^๕มัชฌิ^๕มา^๕ปฏิ^๕ปทา^๕ อัน^๕ประ^๕กอบ^๕ด้วย^๕อง^๕ค์^๕แปด^๕,
 ทั^๕ม^๕แล้ว^๕ก็^๕จะ^๕ทำ^๕ที่^๕สุด^๕ทุก^๕ข์^๕ หรือ^๕ความ^๕พิน^๕ทุก^๕ข์^๕ได้. จง^๕คน^๕ให้^๕
 ทั^๕ม^๕ความ^๕สงบ^๕กาย^๕ สงบ^๕จิต^๕ และ^๕สงบ^๕กิเลส^๕. การ^๕คัน^๕น^๕เรีย^๕ก
 ว่า^๕การ^๕มร^๕ฐา^๕น หรือ^๕การ^๕ปฏิ^๕บัติ^๕ธรรม.

มรรค^๕หรือ^๕มัชฌิ^๕มา^๕ปฏิ^๕ปทา^๕มี^๕อง^๕ค์^๕แปด^๕ เป็น^๕แนว^๕และ
 เครื่อง^๕มือ^๕แห่ง^๕การ^๕คัน^๕กว่า^๕ ที่^๕จะ^๕ใช้^๕คัน^๕กับ^๕กาย^๕น^๕. การ^๕คัน^๕พบ^๕
 เพียง^๕ใด^๕ ก็^๕คือ^๕การ^๕ดำ^๕เนิน^๕ก้าว^๕หน้า^๕แห่ง^๕ใจ^๕เพียง^๕นั้น^๕. นั้น^๕คือ^๕
 การ^๕ก้าว^๕หน้า^๕แห่ง^๕ปฏิ^๕บัติ^๕ธรรม^๕ตาม^๕ทาง^๕สาย^๕เดี^๕ยว^๕ ที่^๕จะ^๕นำ^๕ชี^๕ว^๕ิต^๕
 อัน^๕ทน^๕ทุก^๕ข์^๕ทรมาน^๕ ให้^๕หลุด^๕พ้น^๕ และ^๕ลุด^๕ถึง^๕สุข^๕อัน^๕สูง^๕สุด^๕ได้.

มรรค^๕คือ^๕ทาง^๕เดิน^๕แห่ง^๕ใจ^๕! ใจ^๕ย่อม^๕เดิน^๕ไป^๕ด้วย^๕การ^๕ปฏิ^๕บัติ^๕!

อง^๕ค์^๕ทัง^๕แปด^๕แห่ง^๕อริ^๕ยมรรค^๕นั้น^๕ เปรียบ^๕เหมือน^๕ใบ^๕จักร^๕
 แปด^๕ใบ หรือ^๕แจว^๕พาย^๕แปด^๕เล่ม
 สำหรับ^๕พยุ^๕พัด^๕ดัน^๕เรือ^๕คือ^๕ใจ^๕ให้^๕ มรรค^๕มี^๕อง^๕ค์^๕แปด^๕คือ^๕
 เล่น^๕ทวน^๕กระ^๕แส^๕ของ^๕โลกิ^๕ยะ กระ^๕แส^๕แห่ง^๕พระ^๕นิ^๕พพาน.
 อัน^๕เต็ม^๕ไป^๕ด้วย^๕เห^๕ยอ^๕ล่อ^๕ใจ

จนล่วงพ้นเข้าไปในเขตกระแสนแห่งโลกุตตระแล้ว ก็ลอยล่อง
 ไปตามกระแสนั้น โดยมีต้องออกกำลังพายหรือใช้จักรอื่ก็ได้
 เป็นแน่นอนว่าจะถึงพระนิพพาน. ผู้ที่พยายามจนอย่างเข้าใน
 เขตนี้ได้เป็นก้าวแรก เรียกว่าพระโสดาบัน คือผู้ถึงกระแสน
 แน่นอนต่อพระนิพพาน มีอันไม่เวียนกลับเป็นธรรมดา
 มีแต่จะพัฒนาตัวเองไป จึงได้ตรัสไว้ ในมหาวรรค
 สังยุต. ว่ามรรคมอังก์แปด ชื่อว่า โสดา (กระแสน),
 ผู้ได้ดำเนินไปตามมรรคมอังก์แปดนั้น ชื่อว่า โสดาบัน
 (ผู้ถึงกระแสน).

พระโสดาบัน คือเป้าหมายอุดมมุ่งหมายที่แรกของเรา
 ท.!

พระโสดาบัน เป็นความสุขขั้นแรกของเรา ท.!

การปฏิบัติตามอริยมรรค อันมีอังก์ปฏิบัติแปดประการ
 เป็นหนทางของเราทั้งหลาย!

เมื่อก้าวลงขันแล้ว พระพุทธองค์เป็น “ผู้
 กำประกัน” ว่าฉันไม่เวียนกลับเป็นธรรมดา, มีอันตรัสรู้
 พร้อมเป็นเบื้องหน้า, เที่ยงแท้ต่อนิพพาน.

นิพพานอยู่ในเงอ่มือของผู้ที่ไม่เห็นว่า มัชฌิมา
 ปฏิปทา ๘ อย่าง อันเป็นองค์ของอริยมรรค เป็นของ
 สดวิสัย

ของก้าวหน้าเถิด !

เหตุผลเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับปฏิบัติธรรม

ดอกไม้ที่ตูมเต็มที กำลังรอเพื่อได้สัมผัสแสงอุทัยแห่ง
อาทิตย์ แล้วก็จะคลิบาน
ย่อมแตกต่างกับดอกที่ยัง ความแตกต่างระหว่างผู้บรรลุ
เพียงจะผลิขึ้นมา ฉันทิ ผู้ ทันทิ กับผู้ต้องพยายามมาก
อุปนิสัยแก้กล้าย่อมต่างกับ
ผู้ยังต้องบ่มอุปนิสัยของตนอยู่ ฉันทิ. แม่มนุษย์เกิดมา
ในวัฏสงสารแห่งความทุกข์ โดยสภาพอย่างเดียวกัน ก็จริง
แต่บางพวกรู้ถึงธรรมชาติของวัฏสงสารคือความทุกข์ จน
เบื่อหน่ายต่อโลกหรือกาม แสวงหาอยู่ว่า อะไรเป็นทางดับ
ทุกข์มาแล้ว. ส่วนบางพวกยังไม่สำนึกได้ แม้แต่เพียงว่า
ชีวิตสุขหรือทุกข์เป็นประการใด ไม่มีความหน่ายในทุกข์

อันแย้งบ้าง คือถาม เลยแม้แต่หน้อยเดียว เพราะฉะนั้น จึงมีความแตกต่างกันเป็นส่วนมากเป็นธรรมดา.

มรรคมืองค์แปด หรือมัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางสำหรับ ก้าวล่วงพ้นจากความทุกข์ก็จริง แต่ยังไม่สู้มีประโยชน์สำหรับผู้ไม่รู้เสียเลย ว่า วิภูตังสารณเป็นทุกข์ กามทั้งหลาย เป็นสภาพเสียบแทง และเผาลน. ส่วนผู้รู้แต่เพียงเกิน ๆ ว่าความไม่สบายกาย สบายใจเป็นความทุกข์ ทางดับทุกข์ คือมรรคนั้นมีอยู่แต่เขายังไม่เห็นความทุกข์ ซึ่ง พอ ถึงกับ เกิดความหน่ายต่อทุกข์ เขาจึงต้องบำเพ็ญมรรค เพื่อให้รู้ตัวทุกข์ จนเกิดความหน่ายในทุกข์เป็นส่วนสำคัญเสียก่อน แล้วจึงค่อยก้าวขึ้นเป็นลำดับไป. ส่วนผู้ที่เบื่อทุกข์หน่ายกามาแล้วอย่างเต็มทักก็มีอยู่เพียงคนเดียว คือ เขาค้นแล้วว่า จะ ว่างความยึดถือในอะไร จึงจะหลุดจากความทุกข์ได้ เท่านั้น, คนเช่นนั้น มีอุปนิสัยแห่งวิปัสสนาญาณคือองค์มรรค ขึ้นสูงมาแล้วอย่างเต็มที่ จึงเพียงแต่ได้ฟังกับบรรลุ เช่นเดียวกับดอกไม้ที่ตูมเต็มที่แล้วเหมือนกัน.

ผู้เข้ามาบวชสักว่าบวช จะต้องเดินมรรคนตงแต่ต้น
 ทาง คือดองแต่ขัดเกล้ากายวาจาที่หยาบๆ อันเป็นส่วนศีล
 เพื่อเกือกูลสมาธิจนสมาธิเกิดแล้ว ใช้เพ่งวิปัสณาให้เห็นว่า
 ชีวิตนี้เป็นทุกข์ เพื่อเพิ่มความหน่ายในทุกข์ และหาทางพ้น
 สบไป นอกจากจะต้องดำเนินมากแล้ว ยังมีกำเป็นเครื่อง
 ดูกิ่งเหนี่ยวรั้งในการเดินอีกส่วนหนึ่งด้วย จึงซ้ำว่าผู้ที่มี
 ความหน่ายในทุกข์มาแต่ก่อนบวช (เช่นยสกุลบุตรเป็นต้น)
 ซึ่งเขาเดินทางแห่ง “มรรค” มาแล้วเป็นอันมาก และไม่มี
 กำเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งการเดิน, ยังขาดที่ยังเดิน ไม่ถูกอยู่
 เพียงเล็กน้อย พอได้ฟังก็บรรลุดีทันที.

ยุคโน้น เขาหน่ายกำจึงออกบวช หาทางหลุดพ้น
 จากกำ. ผู้คนเรามากบวชทั้งที่หอบกำพะรุงพะรังไปด้วย
 หรือไปเพิ่มเติมเข้าใหม่ก็มี จึงกลายเป็นบวชเพื่อกัดคันไหญ่
 จักกำ จนหน่ายกำเสียก่อนต่อหนึ่ง ถ้ายังคิดขันธ์แรกคือ
 ความหน่ายกำไม่ได้ ก็ยังไม่อยากละวางกำ หรืออุปาทาน
 ในกำ และภพที่ประณีตยิ่งๆ ขึ้นไป. สถานะในทางใจของ
 ผู้บวชในบัดนี้กับในยุคโน้นต่างกันอย่างลิบลับ จึงไม่เป็นการ

แปลกประหลาดอะไรเลย ที่เราเรียนกันเป็นตุ ๆ แต่หาผู้หมด
กิเลสได้โดยยากเต็มที. แต่แม้การปฏิบัติธรรมของผู้ที่หน้ากาม
มาแล้วกับของผู้ที่ยังขวนขวายเพื่อหน้ากามอยู่ จะต่างกัน
มากก็ตาม แต่ถึงกระนั้น เราก็ควรพยายามเพื่อความก้าวหน้า
ของเราสืบไป, เพราะว่าเรามีความทุกข์ เราอยากเปลื้องทุกข์
ที่เราหลงรับเอามายึดถือไว้เป็นของตน. ทุกคนมีหวังจะสำเร็จ
ความประสงค์ แม้จะยังล่าหลังกันอยู่มาก ก็ทำได้เป็นเครื่อง
หมายว่าผู้นั้นจะไม่อาจบบรรลุไม่เลย. ขอบใจก้าวหน้าไปเถิด!

แท้จริง การก้าวแห่งการปฏิบัติธรรม มิได้หมายเอา
การก้าวด้วยเท้า หรือขยับไปโดยอา-
การแห่งความประพฤติกายนอกเป็น การก้าวหน้าคือการ
ส่วนสำคัญเลย ย่อมหมายถึงการ ก้าวแห่งใจที่มาก
ก้าวด้วยใจ, ได้แก่ ใจที่หลุดพ้น ขันด้วยความสุข.
จากความรู้สกอันต่ำลงจนเป็นลำดับ.
กิเลสหรือความรู้สกอันต่ำช้า เป็นหลักที่บดบังดวงใจของ
มนุษย์ให้จมอยู่ในสถานะอันต่ำ. ขุดเกลากิเลสได้เพียงใด
ใจก็ก้าวไปสู่สถานะอันสูง กล่าวคือโลกุตตระได้เพียงนั้น.

การแปลงเพศจากฃรราวสออบวช หรือการประพฤตวิตรปฏิบัติ
 เครื่องครัดขงฃน โดยมากเป็นเพียงการก้าวภายนอกใจ คือใจ
 อาจไม่ก้าวเลยก็ได้ โดยทำนองเดียวกัน การสีกหรือลดอาการ
 เครื่องครัดลงด้วยความจำเป็นอย่างอนบังกั๊บ อาจไม่เป็นการ
 ถอยหลังก็ได้ ถ้าความรู้สีกส่วนใจยังกงอยู่ในระดับเดิม.

การบรรลุมรรค เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงวางสมภาพไว้
 เสมอกัน ทั้งแก่บรรพชิตและฃรราวส. ฃรราวสอาจได้บรรลु
 มรรคผลสูงกว่บรรพชิตก็ได้ ในขณะเดียวกันและได้พึงอย่าง
 เดียวกัน, เพราะฉะนั้นอาการภายนอก เช่นเพศเป็นต้น จึง
 ไม่เป็นประมาณแน่, สำหรับผู้ทบวชด้วยความมมงายแล้ว
 ไม่เป็นการก้าวเลย แม้การปฏิบัติเครื่องครัดก็อย่างเดียวกัน.

การขุดเกลา อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ให้เบาบางลงได้
 เป็นเครื่องหมายของการก้าว, ทั้งนี้ ก็เพราะมรรคผลนิพพาน
 เป็นงานทางใจ ได้รับผลทางใจเป็นส่วนสำคัญ. ในประเทศ
 ที่ไม่อำนาจแก่การบวช หรือต่อไปข้างหน้าขงอาจจะเป็นยุค

ที่มนุษย์ไม่นิยมการบวชก็คงมีหวังในการก้าวหน้านั้นได้เท่ากัน
ถ้าหากมนุษย์จะไม่ใช่ผู้เหลวไหลต่อการศึกษาทางใจให้เพียง
พอ.

ขอพวกเราจงก้าวหน้า อย่ามัวเก้งเพศ เก้งชัน
เก้งว้ายแห่งอายุ ฯลฯ ซึ่งเป็นการเก้งด้วยอำนาจโมหะเลย.
ของจงทำการคิดค้นเพื่อทำลายอวิชชา แล้วปลุกวิชชา
ขึ้นตีปัญหาความทุกข์แห่งชีวิต ให้แตกหักลงไป
โดยเร็ว. นั่นคือการก้าวหน้าแท้จริงแท้!

การเป็นอริยบุคคล มิใช่สิ่งที่เป็นแทน หรือทำให้แก่
กันได้, มิใช่สิ่งสำหรับยกขึ้นเป็น

เครื่องเชิดชูตัวเองให้ผู้อื่นพากัน ไม่อาจสังเกตรู้จักอริย-
กราบไหว้หรือนับถือ เหมือนประ บุคคลได้ด้วยรูปร่าง.
ภาศน์บัตร, ดักริ, หรือ ยศศักดิ์

เพราะเหตุนี้ อริยบุคคลจึงไม่มีเครื่องหมายภายนอกเป็น
เครื่องแสดงอย่างแน่นอน. การเป็นอริยบุคคลนั้น
จะให้ใครช่วยตั้งให้ก็ไม่ได้. จะตั้งตัวเองเอาเองก็ไม่ได้
ธรรมเท่านั้นเป็นผู้ตั้งให้เอง. เคยมีผู้หลงตั้งตัวเอง

กันบ่อยๆ โดยไม่ได้รับอนุมัติจากธรรม, แล้วก็
 ไม่ได้. แท้จริงการเป็นอริยบุคคล ก็เพื่อความสุขเฉพาะตนเอง
 มากกว่า, และทั้งเป็นความสุขส่วนใจ มิใช่สุขกายซึ่งเกิดจาก
 วัตถุแวดล้อมภายนอก จึงยังเป็นการสังเกตได้ยาก สำหรับ
 ผู้อื่น นอกจากตัวผู้มันเอง. อาจมีบางคนทักทายนอกเชื่อ
 ว่าเป็นอริยบุคคล แต่ความจริงเขาเป็นเพียงเลียนเอาแบบของ
 อริยบุคคลจากตำรามาห่อหุ้มตัวเองไว้ก็ได้ ในการลับหลัง
 หรือนานไปข้างหน้าเขาจะกลับทำสิ่งน่าติเตียนก็ได้ หรือเขา
 อาจเป็นพระอริยบุคคลจริงๆ ก็ได้เท่ากัน. เมื่อการเป็นอริย-
 บุคคลเป็นของเฉพาะตน จึงไม่ควรมีการเลียงกันว่า คนนั้น
 สำเร็จ หรือไม่สำเร็จ หรือพยายามพิสูจน์ เพราะจะไม่มี
 หลักอะไรมาตัดสินได้เลย นอกจากสภาพความจริงในใจของ
 ท่านผู้ได้รับบรรลุมรรคผลพ้นนเท่านั้น, แต่ใครจะล่วงของท่าน
 ออกมาได้ นอกจากท่านผู้ได้บรรลุมรรคผลสูงกว่าผู้มัน.

ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยสี่อาจารย์ มีชุดงค์ มีสมาธิ
 นำเลื่อมใสปรากฏตลอดจนถึงแสดง

ฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ทุกประการอาจไม่ใช่
 อริยบุคคลก็ได้ เพราะอาการเหล่านี้
 นั้น ทเป็นโลกียะก็ยังมี. พระอริย-

ไม่ควรเสียเวลาใน
 การพิสูจน์ผู้อื่น.

บุคคล ไม่จำเป็นจะต้องมีอาการภายนอกปรากฏว่าน่าเลื่อมใส หรือแสดงฤทธิ์ได้ทุกคนไป, เพราะท่านที่คนนอกไม่อาจรู้ว่าท่านเป็นอริยบุคคล ก็ยังมีอยู่ เพราะฉะนั้น อย่าพยายามที่จะตัดสินว่า ท่านผู้นั้นผู้นี้เป็นอริยบุคคลหรือไม่เสียเลยจะดีกว่า, เพราะเป็นของไม่รู้ได้สำหรับผู้ที่ต่ำกว่า แต่ทว่าควรและทำเป็นที่สุดนั้น ก็คือการแสวงหาให้รู้ว่ ทำอย่างไร ตนจึงจะก้าวขึ้นสู่ความสุขของพระอริยบุคคล หรือเป็นพระอริยบุคคลได้บ้างเท่านั้น. ความรู้เรื่องต่างๆ อันเกี่ยวกับการเป็นอริยบุคคล เราอาจหาได้จากตำรา และผู้ที่ยังไม่เป็นอริยบุคคล เช่นเดียวกับ ที่เราอาจชอบนมบั้งอย่างใดก็ได้ จากร้านที่ผู้ชายทำเองไม่เป็น และไม่เคยรับประทานเลยก็ได้. ข้อสำคัญมันอยู่ที่เราต้องทำการย่อย หรือ digest สิ่งเหล่านั้น ให้ละลายออกปรากฏเป็นความจริงขึ้นในตัวเรา เราจึงรู้ว่าจริง อริยบุคคลคืออะไร. เมื่ออาจที่จะได้ความสุขอันอริยบุคคลมาเพื่อตนแล้ว ประโยชน์อะไรที่จะต้องรู้ว่าผู้นั้นเป็นหรือไม่เป็นกันเล่า ขณะนี้ ควรใช้เวลาเพื่อการก้าวหน้า

ของตนถ่ายเดี่ยวเสียก่อน ปล่อยให้การทายการเสี่ยง ตกเป็น
หน้าทของผู้ยุยแต่ปากไปพลางจะเหมาะกว่า เป็นเทวดาให้
ได้เสียก่อน จึงค่อยรู้ว่าเทวดาคืออะไรแน่, และใครเป็น
จริงหรือไม่จริง.

พระอริยด้วยกัน ท่านกล่าวว่ารู้จักกันได้ ในเมื่อมีญาณ
เครื่องกำหนดรู้ใจผู้อื่น. คนธรรมดายากที่จะรู้จักได้ เช่น
อุปการะชวกร หรือภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้เห็นพระพุทธเจ้าแล้ว
ก็ยังไม่ทราบว่าเป็นผู้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลเป็น
ต้น. ต่อเมื่อได้ฟังธรรม และสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลขั้นต่ำ
บ้างแล้ว จึงรู้จักและขอบรรพชา. ข้อสำคัญของการเป็น
อริยบุคคล อยู่ตรงที่การเรียนรู้จักชีวิตของตัวเอง.

มรรคผลไม่ใช่เป็นสิ่งนอกเหนือจากความสามารถ อัน
เป็นวิสัยแห่งมนุษย์! มรรคผลเป็น
ของสำหรับปุถุชน! พระอริย- มรรคผล เป็นของ
บุคคลท่านย่อมไม่ต้องการมรรคผล สำหรับมนุษย์ทุกคน
เพราะท่านได้บรรลุลแล้ว, เช่นเดียว

กับคนมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงพอแล้วย่อมไม่ต้องการอีก. ปุณฺณ
จะยึดหน่วงเอามรรคผลได้เป็นแน่ ด้วยการตั้งหน้าปฏิบัติ
ด้วยใจอันบริสุทธิ์ปราศจากความคดโกงหรือเหลวไหลหลอก
ตัวของตัวเอง. ทางแห่งมรรคผลนั้น ทรงวางไว้เป็น
บทเรียน **สำหรับปุณฺณโดยเฉพาะ.** นึกดูเถิด! ถ้าไม่ใช่
สำหรับปุณฺณแล้ว จะสำหรับใครเล่า. ถ้าเรามี “ความ
นับถือตัวเอง” เท่ามนุษย์ หรือสัตว์มีใจสูงจะพึงมีแล้ว
เราไม่ควรจะหลีกหน้าท่อนของเร. หน้าท่อกการแสวงสุข
ให้แก่ตน ตามกรุยทางที่พระองค์ทรงประทานให้. ที่เป็น
เพศต่ำ ก็ยึดเอาพอสัมกับเพศ ที่เป็นเพศสูงก็ยึดเอาพอสัมกับ
เพศสูง และทำตนเป็นตัวอย่างของเพศต่ำ พร้อมกันไป.
การแสวงสุขคือการปฏิบัติธรรม.

การก้าวจากท่มดสู่ที่สว่าง นั้นแหละคือการปฏิบัติ
ธรรม!

การฝึกตนเพื่อชนะความทุกข์ อันเป็นของธรรมดา
สำหรับมนุษย์ นั้นแหละคือการปฏิบัติธรรม!

จากการปฏิบัติธรรมนั่นเอง เราจะประสบมรรคและผล, มรรคผลเป็นของไม่อยู่นอกวิสัย เพราะ การปฏิบัติธรรมไม่อยู่นอกวิสัย. เมื่อ มรรคผลไม่ใช่สิ่ง เหตุไม่เป็นของสุดวิสัยแล้ว ผลจะเป็น ที่สูงสุดวิสัยเลย. ของสุดวิสัยได้อย่างไร. มรรคผลเป็น ผลเกิดจากการกระทำทางใจ เช่นเดียวกับเงินทองที่เป็นผลเกิด จากการกระทำทางฝ่ายวัตถุทั้งหลาย. ต่างกันสักว่าทางใจ และทางวัตถุ คือทางกายอันจัดเป็นภายนอกโดยตรงกันข้าม เท่านั้น. แบบฝึกหัดทางกาย เช่นพลศึกษา เป็นต้น เมื่อ ฝึกไปแล้วมากเข้า จะทำสิ่งซึ่งเคยเข้าใจว่าสุดวิสัยได้ฉันใด แบบฝึกหัดทางใจ เมื่อได้ฝึกมากเข้า ก็จะทำสิ่งที่เคยคิดว่า สุดวิสัยได้ฉันนั้น. ผู้คนมนุษย์อันนับแต่การงานฝ่ายวัตถุมาแต่ กำเนิด จึงเห็นงานฝ่ายใจเป็นของยากไปก่อนแต่จะได้ลงมือ ทำ. เป็นผู้ยอมแพ้ก่อนแต่จะได้รับ ขอมทนทุกข์โดยไม่ขอกันหาหนทางเพื่อชนะทุกข์ เพราะเห็นแก่ความเพ็ดิด เพลินบ้าง เพราะไม่รู้บ้าง ฯลฯ. เราไม่เห็นว่าการงานของเรานั้นน่าอันตราย, ยิ่งกว่านั้น ไม่รู้สักว่ามีความ โง่หลง.

ตามที่ปรากฏในบาลีเอสการสูตร มัชฌิมนิกาย, พวก
พราหมณ์ ท. บัญญัติการเที่ยวรับ

ไทยทานว่า เป็นทรัพย์สินของพวกเขา มรรคผล ไม่จำกัด
พราหมณ์, บัญญัติธนูหรือศรเป็น ตระกูลเชิงชั้นวรร-
ทรัพย์สินของพวกเขาด้วย, บัญญัติ ณะ ของผู้ต้องการ.
โคและไถ เป็นทรัพย์สินของพวกเขาแพะ

และบัญญัติเกี่ยวกับไม้คาน เป็นของพวกเขาสูตร โดยแบ่งชั้นแบ่ง
วรรณะกัน. ส่วนพระพุทธองค์ ปรากฏว่า ทรงบัญญัติ
โลกุตตรธรรม ให้เป็นทรัพย์สินของบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นวรรณะ
ไหนก็ตาม. โดยนัยนี้เราจะเห็นได้ว่า โลกุตตรธรรม คือ
มรรคผลนิพพานนั้น เป็นของจำเป็นแก่ชีวิตของคนทุกชั้น
ไม่ว่าเขาจะมีชาติ สกุล การงาน รูปพรรณ ฯลฯ อย่างไร
เป็นสิ่งที่ควรกระทำโดยเสมอหน้ากันหมด, เพราะเมื่อชีวิต
ใดต้องการความสุข ชีวิตนั้นย่อมต้องการมรรคผลนิพพาน
แม้จะเป็นยาจกเข็ญใจ หรือ บรมมหาเศรษฐีก็ตามที.

สุขเกิดแต่วัตถุ หรือ โลภียสุข อันได้แก่กามคุณ ก่อ
รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส
นั้น ซอขายแลกเปลี่ยนกันได้ การได้นิพพานสุข ไม่ต้อง
ด้วยวัตถุอันเป็นทุนหรือทรัพย์ ลงทุนด้วยวัตถุแลกเปลี่ยน.
ของตน. ผู้ปรารถนา จะต้อง

หาเงิน อันเป็นวัตถุสำหรับแลกเปลี่ยน เพื่อพอกเลี้ยงตัณหา
ของตนเอง. “ตลาดกาม” ของโลกนี้วันแต่จะวิจิตรโอชา
ยังขบ ผู้ยากได้ต้องขอเอาด้วยวัตถุ. ผู้แสวงหาเงินก็ดี
ทองก็ดี สิ่งที่เขาซื้อด้วยเงินมาบำรุงกามก็ดี ล้วนแต่ไม่
เที่ยงเป็นทุกข้อยู่ตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น สุขทางวัตถุ
ซึ่งจะต้องซอหามาด้วยทุนทรัพย์เพราะอานาจตัณหา จึง
ไม่เป็นสุขที่สงบเยือกเย็นได้เลย. เราอาจกล่าวได้ว่า

มนุษย์ที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ แสวงหาสิ่งที่ไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ มาได้ด้วยสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ! ส่วน
สุขทางใจ หรือนิพพานสุขนั้น ตรงกันข้าม. ไม่ต้องลงทุน
ซอหาด้วยเงิน ด้วยความทะยานอยาก. ผู้แสวงก็เป็นผู้หมอง
เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงและเป็นสุข กือนิพพานนั้น ได้อย่างถนัดชัดเจน

ใจ มาก่อนการแสวง และวัตถุที่แสวง ก็ทั้งเที่ยงทั้งสุข.
เพราะฉะนั้นสุขทางใจจึงสงบเยือกเย็นแท้ และไม่ต้องขอหา
ด้วยวัตถุเพราะไม่ใช่วิสัยที่จะทำได้เช่นนั้น.

ถ้าเรารักที่จะพ้นทุกข์ ด้วยความจริงใจ ไม่หลอกตัว
เอง เราอาจค้นพบนิพพาน

สุขได้ด้วยการคิดค้นปัญหา
อันเกี่ยวข้องกับสุขทุกข์ประจำ

นิพพานสุข สำเร็จได้
ด้วยการอบรมใจตนเอง.

วันของเรา, ชรรบดาคนเรา

ช่อมรุได้เองว่า อากาที่แสบเผ็ดทนได้ยากนั้นเป็นความทุกข์.
 ความสงบเยือกเย็นเป็นความสุข, เพราะไม่ชอบทุกข์เราจึงหา
 ทางดับทุกข์. ความโง่ไม่รู้เท่าทัน ทำให้เราอยาก โกรธ รัก
 เกลียด กลัว หลงใหล มัวเมา จนในที่สุดได้รับทุกข์
 แล้ว ส่วนมากก็ยังไม่มีการมองย้อนหลังมาถึงต้นเหตุของ
 ทุกข์อันนั้น กลับไปเช็ดถู หรือขัดถูการกระทำด้วยความรู้
 ไม่ทันอย่างอื่น ๆ ที่แปลก ๆ สืบ ๆ ไป ซึ่งในที่สุดก็พบแต่
 ทุกข์ หรือสุขผิว ๆ ที่เคลือบหุ้มก้อนทุกข์ไว้. แต่ถ้าเราจะ
 มองย้อนหลัง ค้นหาเหตุของความรู้สึกรักทุกข์หรือสุขประจำวัน

จนพบเหตุแห่งทุกข์แล้วทำลายเหตุแห่งทุกข์เสีย แทนการ
แสวงทุกข์ใหม่มากลบเกลื่อนทุกข์เก่าคราวละเล็กน้อยอยู่
เสมอแล้ว ไม่นานเท่าใด ดวงปัญญาเครื่องเจาะแทงกิเลส
หรือความทุกข์ ก็จะแหลมคมยิ่งขึ้น จนทำลายต้นเหตุหรือ
รากเหง้าของทุกข์ได้เด็ดขาดทีเดียว, ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในวัน
ไหน, จึงค้นหาเหตุให้พบ แล้วกำจัดเสียในวันนั้นทันที,
อย่าฝัดวันประกันพรุ่ง หรือดูหมิ่น ว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย ต่อ
ปัญหาทุกข์ของตนเอง จึงจะหลุดพ้นจากทุกข์ไปได้.

กรรมฐาน คือการอบรมใจให้หลุดจากอำนาจของ
ความทุกข์. กรรมฐานทอดที่สุด

คือการหิยขกเอาปัญหาสุข การอบรมใจให้ชนะทุกข์คือ
ทุกข์ประจำวันของตนขึ้นมาคิด กรรมฐานอย่างประเสริฐ.
กัน จนเห็นเหตุแห่งทุกข์ และ

และทางดับทุกข์ได้ชัดเจน. มนุษย์ทุกคนทั้งที่เป็นเด็กและผู้
ใหญ่ทั้งที่เป็นฆราวาสและบรรพชิต สามารถคิดปัญหาเรื่อง
ทุกข์สุขของตนเองได้ทุกคน เป็นแต่จะลึกตื้นกว่ากันบ้างเท่า
นั้น. ถ้ามนุษย์คนใด มีสมองพอที่จะรู้สึกรำรณาสุขแล้ว

ก็ย่อมมีสมองพอที่จะค้นเหตุแห่งสุขหรือเหตุแห่งทุกข์ได้เป็น
แท. แม้มนุษย์ที่สมองต่าจนเห็นทุกข์เป็นสุขอยู่ในบัดนี้ ก็
อาจกลับความเห็นผิดนั้นเสียได้ เมื่อเขาทำตัวเองเป็นนักคิด
ปัญหาทุกข์ประจำวันมากเข้าทุกที.

แม่คนจำพวกบูชาเงินเป็นพระเจ้า อาจกลับมิจฉาทิฏฐิ
อันนี้ได้ ถ้าเขาเป็นนักคิดปัญหาทุกข์ประจำวัน. เขา
จะพบความกลัดกลุ้มร้อน ความหวาดกลัว ระแวงและ
ความกังวลอาลัย ที่แผดเผาหัวใจเขาอยู่เสมอในวันหนึ่ง ๆ
แล้วจะพบสืบ ๆ ไปว่า อะไรทำให้เขาเป็นเช่นนั้น และ
อะไรทำให้เป็นเช่นนั้น ๆ ชับซ้อนกันลงไปเป็นลำดับ ในที่
สุดจะพบ “ธรรมชาติแห่งความทุกข์” แล้วดวงใจของเขา
ก็จะสลัดความยึดถือ หรือ “ก้อนหินแห่งชีวิต” เสียได้ รู้จัก
ดำเนินชีวิต หรือปรับปรุงใจให้คงอยู่ในสถานะที่เป็นสุขสงบ
สืบไป.

พระพุทธองค์ เป็นผู้คิดปัญหานำสำเร็จอย่างประเสริฐ
ที่สุด เพราะพระปัญญาได้แทงตลอดถึงปัญหาทุกข์หมดทุก

เหลื่อมทุกแง่ทุกชนิคมมนุษย์ จึงอาจทรงสอนผู้อื่นให้รู้จักคิด
ปัญหาได้ โดยวิธีง่ายเข้า.

กิจประจำวัน ที่พระองค์ทรงสอนให้สาวกทำ คือ
รวบรวมกำลังจิตให้สงบจากฟุ้งซ่าน หรือหดเหี่ยว สงบเป็น
จุดเดียวกล้าแข็งแล้ว ถิ่นนอนไปเพื่อการคิดปัญหาทุกข์สุข
ที่ประจำชีวิตตนเองหรือธรรมชาติของสัตว์ทั่วไป จนกว่าจะเอา
ชนะความทุกข์นั้นได้, ระยะนี้เรียกว่า การปฏิบัติธรรม หรือ
กรรมฐาน หรือวิปัสสนาธุระ. ทุกๆ คนควรหาโอกาสประกอบ
กิจนี้ แม้อย่างน้อย ครึ่งชั่วโมงต่อ ๑ วัน ก็ยังดีไม่น้อย.

ตามธรรมชาติ, ความทุกข์ เป็นสิ่งทรมกู่เคียงกันอยู่
กับมนุษย์, แต่ควรคิดว่ามี
สำหรับให้มนุษย์ยอมแพ้หรือ มนุษย์ คือ สัตว์ที่เกิดมา
ให้มนุษย์เอาชนะมันให้ได้? สำหรับเอาชนะความทุกข์.
ปัญหา ขอให้เราคิดกันให้

มากเป็นพิเศษ, คิดจนให้แจ่มแจ้งว่า ฝ่ายไหนควรเป็นของเรา
คือฝ่ายแพ้ หรือฝ่ายชนะ! ฝ่ายไหนที่สมกับภาวะของเรา

ผู้ปฏิบัติตัวเองเป็นพุทธสาวก หรือผู้แสวงสุขเพื่อตนทั่ว ๆ
ไป. พระพุทธองค์ทรงพระนามอย่างหนึ่งว่า “พุทธชินะ”
คือพระพุทธะผู้ชนะ, พระสงฆ์จึงมีนามอีกอย่างหนึ่งด้วยว่า
“พุทธชินโรต” คือโอโรตแห่งพระพุทธะผู้ชนะ ทั้งนี้หมายความว่า
เป็นผู้ชนะความทุกข์ตามพระบิดา มิฉะนั้นจะไม่ได้
ชื่อว่า พุทธชินโรตไปได้เลย แม้จะนั่งห่มเหลืองจนตลอด
ชีพ เทียบวิภวาทจนตลอดชีวิตเหมือนพระองค์ก็ตาม.

เราอาจชนะได้แน่ละหรือ ? ข้อนั้นจะตอบได้สองทาง
คือตามหลักพระพุทธดำรัส และตามเหตุผลจากหลักวิชา
ทั่วไป.

ทางแรกความจริงอันหนึ่งมีว่า มมิด ก็ต้องมีสว่างแก่,
มีร้อน ต้องมีเย็นแก่, มีทุกข์
ต้องมีสุขแก่, มีแพ้ ก็ต้องมี ตามหลักพระพุทธภาษิต
ชนะเป็นคู่กัน, หรือกล่าวอีก เราอาจเอาชนะทุกข์ได้.
แห่งหนึ่งก็ความมดก็ต้องมีที่สุด
ของความมืด, มีทุกข์ ก็ต้องมีที่สุดของความทุกข์. เพราะ
ฉะนั้น การชนะย่อมเป็นของมีอยู่ เป็นปัญหาแต่ว่า เราจะ

เอาชนะให้ได้หรือไม่เท่านั้น. ในบาลีมหาสติปัฏฐานสูตรตรัส
 ไว้เป็นใจความว่า ผู้เจริญสติปัฏฐานทั้งสี่ย่อมหวังผลอย่าง
 นอนใจได้สองอย่าง คือเป็นพระอรหันต์ หรือมีฉะนันทิกเป็น
 พระอนาคามี. การบรรลุช้าหรือเร็ว ย่อมสุดแต่อุปนิสัยของ
 ผู้นั้น แต่จะบรรลุภายในระหว่าง ๑ ปี ๖ ปี ฯลฯ ลงมาจนถึง
 กึ่งเดือนและ ๓ วัน. ในบาลีโพธิราชกุมารสูตร มัชฌิมนิกาย
 พระองค์ตรัสไว้ว่า ผู้ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ อย่าง คือมีความ
 เชื้อ มีโรคน้อย ไม่อวดดี มีเพียรดี มีปัญญา เมื่อ
 ได้รับคำสอนของพระองค์ ออกบวช ไม่หวังผลประโยชน์
 เกอกุลแก่เรือน (คือไม่ใช่บวชแฝงศาสนาหาลาภ) แต่
 พยายามหวังผลทางศาสนา คือโลกุตตรสุขแล้ว จะบรรลุคุณ
 พิเศษใดเป็นแน่แท้ในระยะ ๑ ปี ๖ ปี ฯลฯ ลงมาจนถึง ๓ วัน
 ๖ วัน และถึงกับปฏิบัติในตอนเย็น เข้าจนถึงบรรลु หรือ
 ปฏิบัติเวลาเช้า เย็นลงกับบรรลุ แล้วแต่อุปนิสัย, แต่มีกำหนด
 ๑ ปี ๖ ปี เป็นอย่างช้าสำหรับผู้ที่จะประสบสุขอันเยือกเย็นจริง ๆ.

ทางที่สอง คือตามเหตุผลจากหลักวิชาทั่วไป. กฎแห่งเหตุและผล (Cause and Effect)

มีหลักว่า: เหตุดี ผลดี เหตุไม่ดี ตามหลักวิชาทั่วไป เราผลไม่ดี, เหตุมี ผลก็มี เหตุไม่มี ก็อาจเอาชนะความทุกข์ได้ ผลก็ไม่มี, เหตุแรง ผลก็แรง

เหตุเพลา ผลก็เพลา, เหตุดับ ผลดับ เหตุไม่ดับ ผลไม่ดับ, เหตุเกิด ผลก็เกิดด้วย. ในการปฏิบัติธรรม ถ้าฝ่ายข้างชั่วและเรามองเห็นว่าชั่ว ก็ดับหรือตัดเหตุของมันเสีย. ฝ่ายข้างดี เราด้วยความใคร่ครวญว่าดี ก็ก่อเหตุของมันขึ้น. เราระบายชั่วออก เอาดีเข้าไปแทน โดยส่วนที่เท่ากัน. เราระบายอวิชชาออก เอาวิชาเข้าแทน เหมือนเมื่อเราจุดเทียนชนกแรงเทียน ความมืดก็ค่อยลงไปเท่านั้นแรงเทียนโดยเสมอกัน. จิตวิทยา (psychology) ในบัดนี้รับรองหรือพิสูจน์ให้เห็นอยู่แล้วว่า ดวงใจของมนุษย์เราว่างไม่ได้ เมื่อเอาออกอย่างหนึ่ง ก็ต้องเอาอย่างหนึ่งใส่แทน ก็ว่ามันเป็นธรรมชาติที่อยู่ว่างไม่ได้ ต้องทำงานเสมอ. นี่เป็นการง่ายน้อยไปหรือ ที่เราเพียงแต่คอยกันเหตุฝ่ายชั่วออก บ่อนเหตุฝ่ายข้างดีแทน ให้ถูกแก่จิตซึ่งมีธรรมชาติเหมาะสมอยู่เองแล้ว เท่านั้น.

โลกะ โทสะ โมหะ เป็นเมล็ดพืชแห่งอภัพฤกษ์
 ต้องกันออกด้วยการคอยสำรวจม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
 และเพ่งเล็งให้เห็นสภาพที่ไม่เที่ยง - เป็นทุกข์ - บังคับไม่ได้,
 ของสิ่งที่ล่องลงให้เราโลกโกรธหลงในมันอยู่เสมอ. อโลกะ
 อโทสะ อโมหะ เป็นเมล็ดพืชแห่งอุทกพฤกษ์ หรือนิพพาน
 พฤกษ์ ต้องคอยสะสมเก็บหอมรอมริบมาเพาะหว่านบำรุงให้
 งอกงาม ด้วยการพยายามเต็มທີ່ตามที่ได้ศึกษาและใคร่ครวญ
 เหตุผลเห็นมา, - ด้วยมุ่งเอาานิพพานผลอย่างแรงกล้า. เมื่อ
 เป็นเช่นนั้น มรรคผลหรือการชนะความทุกข์ ก็เป็นอันหวังได้
 และได้เท่ากับเหตุที่หว่านลงไป - ได้ด้วยการก้าวตามรอยพระ-
 อรหันต์โดยใจ, ซึ่งเป็นการก้าวแห่งการปฏิบัติธรรม.

แต่เพราะเหตุที่มนุษย์ไม่สามารถรื้อถอนอวิชชาหรือ
 โมหะของตนให้เบาบาง พอที่
 จะเห็นช่องทางขึ้นได้เป็นส่วน ยังเอาชนะความทุกข์ไม่
 มาก จึงมีแต่คนสำคัญผิดว่า ได้ ก็เพราะยังไม่รู้ทัน.
 ตนเองชนะความทุกข์ได้เพียง
 พอแล้ว ทั้งที่แท้จริงตนเองยังไม่ได้ชนะความทุกข์นั้นเลย.

และเพราะไม่รู้คุณค่าของการชนะความทุกข์อย่างเด็ดขาด บางพวกจึงไม่เคยพยายามชนะ, บางพวกก็คิดว่าจะพยายามแต่ความเหลวไหลเพลิดเพลिनครอบงำเสีย ไม่ได้ลงมือหรือตั้งหน้า, บางพวกก็คิดจะชนะด้วยปริยัติ, บางพวกก็อุปนิสัย, และยังมีบางพวกซึ่งขอยอมตนอยู่ใต้อำนาจของความทุกข์ทั้งที่รู้ๆ แม้ใครจะประณามเกียรติยศว่า “เสียแรงได้พบพระพุทธศาสนา” ก็ยอมรับด้วยหน้าตาอันชั้นบานร่าเริง!

นี่เป็นผล เกิดแต่อำนาจของอวิชา!

โลกถูกอวิชาหุ้มห่อไว้ เช่นเดียวกับความมืดแห่งราตรี! มนุษย์จุดไฟดวงน้อยขึ้นแล้ว มองเห็นช่วงรัศมีของดวง มนุษย์ อยู่ใต้อำนาจไฟ. ยังมีอีกหลายล้านเท่าซึ่ง อวิชา และตัณหา. มนุษย์มองไม่เห็น. การเห็นแต่กายในวงแคบเช่นนั้น ทำให้เกิดทฤษฎีจินนนานาประการ, เกิดมานะ วิจิกิจฉา กังขาและอื่นๆ ซึ่งทำให้มนุษย์มืดดวงตาเต็มไปด้วยไฟฝ่ามืดมัว ลู่อำนาจแก่ใจตน ไม่ยอมเชื่อและทำอย่างอื่น นอกจากบัญญัติแห่ง “พระเจ้าตัณหา” ซึ่งเป็นความหวาน

อรรถของมนุษย์ผู้^{๔๗๕}นั้นเอง. ตัณหา^๕ ได้บังคับมนุษย์ให้ตราก
ตรำใจไม่มีวันอิ่มวันพอ, จนกระทั่งวันตายมันก็ยังได้มอบ
“หมายกำหนดการ” ให้ไปกระทำเช่นนั้นเช่น^๕นอก ใน
สวรรค์หรือนรกกับด้วยเอนกชาติ จนกว่ามนุษย์ผู้^{๔๗๕}นั้นจะหลุด
พ้นจากอริปไตยของ “พระเจ้าตัณหา” น. ส่วนมนุษย์ผู้^{๔๗๕}ที่พลาด
ปราศจากไฟฟ้าในดวงตา ย่อมถอนตัวออกจากอำนาจอริปไตย
ผู้^๕ได้ในชีวิตตนเอง เพราะเขาพากันบำเพ็ญตนเป็นหน่วย
ประชาสัตว์ ซึ่งขงนสังกัดอยู่ในพระพุทธองค์. เขาจึงได้
รับความสุขสงบเยือกเย็นเป็นอิสระจากตัณหา.

การที่จะเป็นหน่วยประชาสัตว์ของพระพุทธองค์ ถึง
กับรับความสุขสงบสูงสุดได้นั้น
มิใช่ว่าอาจมีได้เป็นได้ เพราะ การหลุดพ้นเป็นอิสระ
เพียงแต่การแปลงเพศ เช่นการ มิใช่มีได้ เพราะเพศ,
โกณศรัยะ นุ่งเหลือง, การ
อ่อนวอนขอต่อพระองค์, การทอ้งบ่มนตรา, หรืออะไรอื่น
นอกจากการปฏิบัติธรรมอย่างเดียว. **การปฏิบัติธรรม เป็น**
การแปลงใจ -แปลงจากมืดมัวเป็นแจ่มใส. มันมิใช่เป็น
การแปลงเพศ ซึ่งมีได้แน่นอนเสมอไปว่าใจจะถูกแปลงด้วย.

การศึกษาหรือการท่องบ่น เป็นเพียงระยะต้น, เปรียบเหมือน
การขอข้อบังคับของสมาคมใดสมาคมหนึ่งไปดูก่อนสมัคร.
เขายังไม่ได้เป็นสมาชิกแห่งสมาคมนั้นเลย จนกว่าจะได้ปฏิบัติ
ตนตามกติกาของสมาคมแล้วทุก ๆ ประการ หรือจนกว่า
จะมีสิทธิแห่งสมาชิกเต็มทุกหน. หรืออีกนัยหนึ่ง เช่น
เราอาจอ่านตำราศีกรมให้จบได้หลาย ๆ เล่ม แต่เราจะเป็น
ศีกรไม่ได้เลย ถ้าเพียงแต่อ่าน. คำเปรียบนั้นใด การ
ทำตนให้เป็นคนสังกัดในพระพุทธองค์ก็นั่น.

เพื่อให้เห็นความจริงในส่วนนี้ชัดเจน ควรแบ่งกิจทาง

พระศาสนาเป็นสามตอน

คือ	ปริยัติ	ปฏิบัติ	ปริยัติ, ปฏิบัติ, ปฏิเวธ,
ปฏิเวธ	ปริยัติ	คือการ	ของมนุษย์
ศึกษาท่องบ่น,	ปฏิบัติ		ปัจจุบัน.

คือการทำจริงตามที่ได้อศึกษามา, ปฏิเวธคือการเก็บเกี่ยวผลที่
เกิดจากการปฏิบัตินั้น ๆ. ปริยัติเนื่องกับปฏิบัติก็จริง แต่เป็น
คนละขณละตอน เหมือนตัวแก้วกับแมลงผีเสื้อ, ตัวลูกน้ำ
กับขุณ, หรือลูกกบที่ยังว่ายอยู่ในน้ำกับตัวกบกระโดดไปได้
บนบก. ก่อนแต่จะได้กลายตัวเปลี่ยนแปลงสภาพ มันได้ตาย

เสียเกือบทั้ง ๑๐๐% โดยอันตรายต่างๆ เช่นเดียวกับที่พวกเราโดยมาก เป็นพุทธมามกะเพียงแก่การศึกษา หรือภาวนาท่องบ่น เหมือนกัน.

ส่วนปฏิบัตินั้น เนื่องกับปฏิเวธหรือความสุขที่แท้จริงอย่างไม่ใช่คนละขั้นละตอน, มันผสมกันแนบสนิทเหมือนการบริโภคกับการรู้รส การเดินกับการไถ่เข้า การจุดไฟกับการสว่าง, การกระทำได้ดำเนินสำเร็จไปเพียงใด ผลของการกระทำก็เกิดขึ้นพร้อมกัน และแฝงอยู่ในการกระทำนั้นๆ เพียงนั้น.

ปริยัติเหมือนการทำงาน ปฏิบัติเหมือนการรับประทานขนม ปฏิเวธ เหมือนการรู้รสชุ่มใจ หรือปริยัติคือการเลียงว้าว ปฏิบัติคือการรืดนมดื่ม ปฏิเวธคือการชุ่มชื่นอันเกิดขึ้น. -นี่เป็นการเปรียบเทียบโดยอีกปริยายหนึ่งจากแนวที่กล่าวมาแล้ว.

พุทธบริษัทเป็นส่วนมากได้ตายด้านเพียงปริยัติ เปรียบเหมือนคนรับจ้างผอนมาทำงานหรือเลียงว้าว ไม่ได้รับผลของสิ่งนั้นด้วยตนเองโดยตรง ต้องแสวงสิ่งอื่นรับประทาน. สิ่งที่เขาติดตัวไปถึงประตูสวรรค์ เพราะได้ทำความดีไว้บ้าง

ก็เพียงแต่ความหิวกระหายว่า เมื่อไรเราจะได้อิ่มหนมนหรือดื่ม
นมเนยบ้างหนอ!

มนุษย์พวกนี้ที่ไม่ได้รับประทานนม และ “ดื่มนมวัว
แห่งโลกุตตรสุข” ก็เพราะไม่รู้-

จักแม่หลักวิชา กล่าวคือปรีชา มนุษย์ส่วนมากพอใจ
นั่นเอง หลงติดในลาภผลอัน หลงติด เสียแก่ปรีชา.
เกิดจากปรีชา ที่หล่อเลี้ยง

ตัณหาได้ชั่วแล่น ช่างสมกับที่พระองค์ตรัสว่า นกติดบ่วงแล้ว
น้อยตัวจะรอดพ้นเงอมมอนายพรานไป. มนุษย์ติดบ่วงของ
นายพรานโลกหรือพระเจ้าตัณหาแล้วน้อยคนจะหลุดไปได้. แต่
พระองค์ได้ตรัสว่าไม่มีผู้หลุดพ้นไปได้เสียเลยก็หาไม่. เพราะ
ว่าคนผู้มีไฟฟ้าในดวงตาแต่เบาบางยังมีอยู่. ข้อนั้นจริงตาม
“คำพูดของสัทัมบดีพรหม” ผู้มาอาราธนาพระองค์ให้ทรง
แสดงธรรมโปรดโลก. พรหมได้กล่าวหมายถึงใครกันเล่า
ในบรรดาพวกเราในบัดนี้? พรหมได้กล่าวหมายถึงผู้อาจ
ปฏิบัติธรรมต่อจากการศึกษาทางปรีชาตนเอง. เราจึงเป็น
ผู้ปฏิบัติธรรมสนองพระพุทธโฆษาท. ขออย่าให้เราเป็น

เหมือนบัวประเภทที่ต้องเป็นเหยื่อแห่งเต่าปลา ในบัวประเภทนั้นเลย.

ปรียติเราเรียนกันแล้วจนเหลือเฟือ แต่เรายังไม่ได้ไถ่หวำน “เมถิดปรียติ” ให้ผลัดผลด้วยการปฏิบัติ จนนานเข้าเมถิดพจนนิกัสสยงเหี่ยวแห้งไป. จะน่าละอายสักเพียงไรเล่า! ถ้าหากปรากฏขึ้นเป็นความจริงพร้อมทั้งเหตุผลว่าพุทธบริษัททั้งที่แก่เฒ่า-ปานกลาง-หนุ่ม ทั้งหมดนั้น เป็นเพียงคนรับจ้าง: เรียนปรียติไว้สอนรับค่าจ้างตอบแทนเท่านั้นเอง. ผู้สอนเป็นเพียงคนรับจ้าง ส่วนผู้ฟังบางคนได้เกี่ยวผลคือละ โลกะ, โทสะ, โมหะ, ได้แล้วเชือกเย็นอยู่.

ขอเราจงรีบไถ่หวำนเพื่อตนเองด้วยกันทุกคนเถิด อย่ามัวเกียงแย่งก่อนหลังกัน หรือสำคัญมั่นหมายว่า ให้ผู้อื่นไถ่หวำนกันหมด เหลือแต่ตนผู้เดียวจะคอยรับจ้างอยู่โดยไม่มีใครแข่งขันแย่งชิง เลย.

แม่พระสาวกที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่นพระ-
สารีบุตร พระโมคคัลลานะ
พระยส เป็นต้น เข้ามาขอ
บรรพชา มีใช้ท่านหวังจะ
เป็นอริยบุคคล แต่ท่าน
เคยวัน มนุษย์มัก
ยึดเอาคุณค่า จากข้อ

หวังความสุขสงบแท้จริง. คุณค่าอยู่ที่ความสุขอย่างเข้ม
 ยอดไม่ใช่อยู่ที่คำว่า “อริยบุคคล.” แต่ในบัดนี้ มนุษย์
 ยึดถือเอาคุณค่าที่คำว่าอริยบุคคลแทนความสุข. เพราะหลง
 ยึดมั่นชื่อ “อริยบุคคล,” จึงพบหรือบรรลุลความเป็นอริย-
 บุคคลไม่ได้ จนกว่าจะมีความเห็นที่บริสุทธิ์ถูกต้องเกิดขึ้นเสีย
 ก่อน. ที่แท้เพราะได้บรรลุลความสุขสงบอันสูงสุดแท้จริงต่าง
 หาก ผู้หนึ่งจึงชื่อว่าอริยบุคคล, จะได้ชื่อว่าอริยบุคคลโดย
 เปล่าจากความสุข หรือก่อนแต่ได้รับความสุขนั้น ๆ ก็หาไม่ได้.
 คำว่าอริยบุคคลจะไม่มีค่าแต่อย่างใดเลย ถ้าหากมิได้มีคำแปล
 หรือความหมายว่า ได้แก่บุคคลผู้บรรลุสุขอันจริงแท้.

มีนักศึกษาบางคน	เมาปริยัติเหมือนเมาเหล้าหวาน
หรือยาเสพติด. เมื่อได้	
รับเกียรติในการปริยัติ	มีนักปริยัติหลงเข้าใจผิด ว่า
อย่างน่าเพลิดเพลินแล้ว ก็	การปฏิบัติ ไม่ใช่การทำประ
เกิดผ้าในนัยดั่งกับ-	โยชน์ให้แก่พระศาสนา.
ประมาณนักปฏิบัติว่า	
เป็นคนเห็นแก่ตัว, เอาตัวรอดแต่ผู้เดียว, ไม่เป็นการช่วย	
เหลือพระศาสนาไป.	บางคนถูกความเมาครอบงำหนักถึง

กับตั้งใจำจัดนักบวชเพื้ญสมณธรรม ก็เคยมีปรากฏในบาง
คราว. เขาลืมไปว่า ผลอันประเสริฐทางศาสนานี้ จะเกิด
ต่อเมื่อบุคคลปฏิบัติ, ^๕ทั้งนี้ก็เพราะเพ่งแต่ว่าลาภผลเกิดจากปรีดิ์
เป็นทีพอใจตน ก็พอแล้ว. แทนที่จะเห็นแก่ส่วนรวมกลับ
เห็นแก่ส่วนย่อย.

เราจงพากันใคร่ครวญดูว่า ถ้าไม่มีการปฏิบัติเอาผล
ของพระศาสนาแล้ว ^๕ทุนรอนและเรี่ยวแรงที่ทุ่มเทลงไป
ในปรีดิ์เป็นจำนวนมากกว่ามากนั้น จะได้ผลคุ้มกันหรือเกินทุน
ได้อย่างไร. ความรู้นั้น ๆ จะมีประโยชน์อะไร ถ้ามิได้ใช้
เพื่อการทำลงไปจริง ๆ จนเกิดผล. แม้ในมหาวิทยาลัยทาง
โลก ถ้านิสิตทั้งหลายเพียงแต่เรียน ๆ แล้วไม่ได้ประกอบ
การงานด้วยวิชานั้น ๆ ^๕จะเป็นประโยชน์แก่ตนและชาติ
ประเทศของตนได้อย่างไร ฉะนั้นก็ฉะนั้น ^๕ที่ปรีดิ์จะสนอง
ผลตอบแทนตนตนได้ ก็ต่อเมื่อรู้แล้วและปฏิบัติตามที่
จนเกิดผลได้จริง ๆ.

เป็นการนำขบขันเหลือเกินสำหรับคำพูดของผู้ที่กล่าวว่า
การบวชเพื้ญสมณธรรม ไม่ได้เป็นการช่วยเหลือพระศาสนา

หรือช่วยน้อยกว่าการจัดการปริยัติ! ทั้งนี้ เพราะความเมาผลอันเป็นพิษของปริยัตินั่นเอง, ความเมาทำให้เข้าใจผิดไป.

ปริยัติต้องเนื่องกับปฏิบัติ เหมือนตัวแก้วเนื่องกับผลเสมอ ด้วยการกลายตัวมกบินไปได้ ชีวิตจึงจะหลุดพ้นเป็นอิสระเหนือกิเลส!

ในยุคและดินแดนที่พระอริยบุคคลครั้งพุทธกาลนั้น
มนุษย์บรรลุจกมรรคผล

นิพพานได้ชัดเจนถูกต้อง โทษ ของการเข้าใจคำว่า
ตามที่เห็นจริงโดยหลักว่า ‘มรรคผลนิพพาน’ ผิดไป.
เป็นชื่อของความสุขชั้น-

สูงพิเศษ, มนุษย์พวกที่ได้บรรลุ ก็ได้ดื่มรสแห่งมรรคผล
นิพพานนั้นด้วย. ในกาลต่อมา เกิดผลปลอมเทียม อ้างตนเอง
เป็นอริยบุคคลเพื่อลาภผลมากชน ผู้บริสุทธิ์แท้จริงยังน้อยลง
จนไม่มีใครเชื่อว่าใครจะสามารถเป็นพระอริยบุคคลได้ พระ-
อริยบุคคลจึงถูกยัดถ่อไว้เพียงสักว่าชื่อ โดยที่ปรากฏอยู่ใน
คัมภีร์ และริมฝีปากของมนุษย์ผู้ปรารถนาทั่วไป. เมื่อเกิด
หนอนบ่อนไส้เช่นเช่นนั้นนานหนักเข้า ปฏิบัติดีสัทธิธรรมที่แท้
จริงก็สาบสูญ ยังเหลือแต่ชนิดที่พวกปลอมเทียมดองขึ้น

บัญญัติขึ้นเป็นลัทธิของตน ๆ ปรัชญาก็ถูกปนปลอมด้วยลัทธิภายนอกและถูกน้อมนำไปตามความเชื่อของผู้ศรัทธาในแง่ใจในครั้งหลัง ๆ ในที่สุดมนุษย์นับถือหลักศาสนาตามความเชื่อความเห็นของตน และบอกเล่าสืบต่อปรัมปรากันมา จนมรรคผลนิพพานมีความหมายเป็นอย่างอื่นไปในบางกาละเทศะ.

มนุษย์นับถือมรรคผลนิพพานเป็นของสูงสุดพิเศษ สมมติเป็นบ้านเป็นเมือง สำหรับตายแล้วจะได้ไปเกิด, นับถือพระอรหันต์บุคคลอย่างพระเจ้าผู้สร้างสำหรับจะได้ครอบงำสิ่งทั้งตนประสงค์ แม้ที่สุดแต่ในการเริ่มกรรมฐาน ก็มีการเชื่อเชิญ “พระเจ้าปติ” ให้มาโปรดเช่นเดียวกับการอ้อนวอนพระเป็นเจ้าของชาวลัทธิภายนอก ทั้งนี้ ก็เพราะเข้าใจคำว่ามรรคผลนิพพานผิดไป. เมื่อความมุ่งหมายผิด การกระทำก็งมงายและปราศจากผล ช่างยังเกิดความเชื่อผิด ๆ ผังสมองอย่างแน่นแฟ้นสืบกันมาช้านานด้วย, จัดเป็นคราวเสื่อมของพระศาสนา. มรรคผลและนิพพาน ไม่ปรากฏชัดเจนเช่นครั้งพุทธกาล. ปรัชญาที่ศึกษาเอาด้วยดีโดยถูกต้อง จะช่วยเหลือให้เราเข้าใจแนวของมรรคผลได้, ต่อนั้นเราก็จะได้เดินไปตามแนว.

เราไม่ควรเข้าใจผิดสำคัญว่าพุทธศาสนาของเราเจริญแล้ว
และหยุดการเอาใจใส่

ในการทำให้เจริญสืบ อันตรายเกิดแต่การสำคัญว่า
ไปเสีย. ขอเรอย่าหิ่ง เรามีพุทธศาสนาเจริญแล้ว

เราเอง ตามเสียงโลก

ที่เล้าโล ยกให้เราเป็นประเทศที่มีพุทธศาสนาเจริญที่สุด.

เราอาจตกหลุมพรางก็ได้ อาจถอยหลังเข้าคลอง เพราะ
ความหยิ่งของตัวเราเองก็ได้. ถ้าเรามัววดอ้างกับพวกเรา
กันเอง หรือเพื่อนบ้านของเราว่า โลกยกให้ว่าเรามีพุทธ-
ศาสนาเจริญที่สุดแล้ว นั้นแหละ ก็อหายนะอันใหญ่หลวง
ที่กำลังจะเกิดขึ้นมาหาเราโดยแท้.

แทนที่เราจะหลงใหลใฝ่ฝันตามเสียงสรรเสริญ เรา
ควรหลงใหลในทางตรงข้ามข้างหน้า คือทางที่จะทำให้พุทธ-
ศาสนาของเราก้าวหน้าถึงความเจริญจริง ๆ, -และนั่นคือ
ปฏิบัติธรรม! ถ้ามีดังนี้แล้วเราอาจถูกประณามว่าเป็นมด
แดงที่กลุ่มรวมหอมล้อมผลมะม่วงเปล่า ๆ เปลือย ๆ สุดแสน
ที่จะน่าละอายสักวันหนึ่งเป็นแน่. เราควรคิดกลับหน้าในทาง

ที่จะให้พุทธศาสนาเกิดผลเป็นความสุขให้แก่เรา จึงจักไม่
ต้องเสียใจในภายหลัง.

ศิลปกรรมที่วิจิตร เช่นโบสถ์วิหารพระปรางค์พระเจดีย์
เหล่านี้ ไม่ใช่ความเจริญของพระพุทธศาสนา เป็นแต่ความ
เจริญของอามิสบูชา อันเกิดจากศรัทธาของคนที่ทรัพย์
เท่านั้น. จำนวนพุทธบริษัทที่มาก ๆ ก็ไม่แน่นอนว่าจะเป็น
ความเจริญ อาจเป็นเพียงการทำตามประเพณี หรือแสวง
สุขอย่างโลก ๆ ก็ได้. ความครึกครื้นในการพิธีอันเกี่ยวกับ
พุทธศาสนาต่าง ๆ ก็เป็นเพียงความพร้อมเพรียงของคนอยาก
สนุกจำพวกรูปปั้นมาธิกา โฉมปั้นมาธิกา, แต่มีคนแทบ
ทั้งหมดกล่าวว่าอันเป็นความเจริญของพุทธศาสนา ทั้งที่แท้
จริง เป็นภาพลวงของความเจริญเท่านั้นเอง. พุทธศาสนา
คือ ปรัชญา-ปฏิบัติ-ปฏิเวธ หาใช่จิตรกรรมหรือวัตถุแบบ
แฝงพุทธศาสนาไม่เลย.

ความเจริญที่บริสุทธิ์แท้จริง คือผลนำขึ้นใจอันเกิด
จากการปฏิบัติธรรม อันได้แก่ทุกข์แห่งความสุข!

ผลนำสนใจของปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติธรรมตามแนวอริยมรรคมีองค์แปด ให้ผลที่
กล่าวสรุปโดยวงกว้าง ๆ ก็คือ ทำให้
เป็นคนมี เหตุผล อันเป็น หลักการตัดสินใจ ผลโดยวงกว้าง
ใจ-การชนะตนเอง-การบังคับตัวเอง.

ทำให้มีความมุ่งหมายอันถูกต้อง หนักแน่นตรงทาง มีกาย
กรรม วาจากรรม และอาชีพที่ห่างจากความทุกข์ร้อนโดย
ประการทั้งปวง มีความเพียร ความกล้า ความรอบคอบ และ
ความแน่วแนใจ พอที่จะให้ชีวิตของตนราบรื่นควรแก่ฐานะ
ของธรรมที่ตนปฏิบัติ. ในขั้นต่ำโดยเฉพาะสำหรับฆราวาสผู้
บริโภคคาม ก็คือเป็นผู้เจริญด้วยทรัพย์ ยศ ไม่ตรี. ในขั้น
สูงก็คือมรรคผลนิพพาน อันเป็นยอดสุข.

เราจะเห็นได้ว่า ทุกคนต้องการปฏิบัติธรรม! ผลของ
ปฏิบัติธรรม เหมาะแก่ชีวิตของทุกคน - เหมาะโดยธรรมชาติ

ของพระธรรมและธรรมชาติชีวิตของมนุษย์ ทุกชั้นทุกสถานะ
ไม่มีส่วนยกเว้นแต่อย่างใดเลย.

เมื่อกล่าวโดยทั่วไปแก่ชีวิตทุกประเภทแล้ว พุทธศาสนา
ซึ่งมีมรรคอันประกอบด้วย

องค์แปด เป็นหลักการ มรรค มี องค์แปด เป็นหลัก
ปฏิบัติ ที่ยังคงเป็น หลักอัน แห่งการครองชีพได้ทุกชนิด.

เหมาะ แก่ชีวิต ทุกประเภท

อยู่นั่นเอง. มัชฌิมาปฏิปทานี้ เป็นทางดำเนินเพื่อต่อสู้ให้
ชีวิต ทรูสึกว่า เป็นทุกข์ เอาชนะทุกข์ให้ได้ ไม่ใช่เป็นเครื่อง
กระทำให้อ่อนแอแพ้ความทุกข์ชนิดที่ต้องอดทนพอให้มีชีวิตไป
วันหนึ่งๆ อย่างขอไปที - ดังที่ยังมีคนจำนวนไม่น้อยเข้าใจ;
และไม่ใช่เป็นกิจประจำชีวิตของพระที่วิเวกโดดเดี่ยว จำพวก
เดี่ยว แต่เป็นเรื่องสำหรับทุกคนที่ต้องการความสงบสุขอัน
แท้จริงเป็นทางสายกลาง มีสูงมีต่ำตามขนาด สำหรับทุกๆ
สถานะแห่งชีวิตของมนุษย์ ในโลกนี้; กล่าวอย่างกว้าง
ที่สุดคือ:

ความเห็นชอบ ได้แก่ความเข้าใจถูกต้องถึงเหตุผล
ของสิ่งอันเป็นหน้าที่ของตน ๆ

กระทำให้ทุกคน รู้ จักเหตุของ
สิ่งที่ตนไม่ประสงค์แล้วและทำ

ลายมันเสีย และรู้จักเหตุ
ของสิ่งที่ตนประสงค์ เพื่อก่อ

หลักเกณฑ์ ที่ จะ ใช้

แนวพรรค ให้เหมาะ

แก่ ชีวิต ทุก ชนิด.

มันชน. เมื่อรู้จักดวงแล้วก็เป็นทางให้ **ดำรงชอบ** ก็ดำรง
ในอันที่จะหลีกเลี่ยงจากสิ่งไม่พึงประสงค์ แล้วและก้าวไปสู่สิ่ง
ที่ประสงค์ ซึ่งเป็นการดำรงอันทำให้เกิด **วาจาชอบ**

การงานชอบ ดำรงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึก

ชอบ และ ตั้งใจมั่นชอบ จนครบองค์ที่จะเอาชนะทุกข์

ทั้งมวลในชีวิตได้จริง. เมื่อพิจารณาองค์แห่งพรรคทั้ง ๘ องค์

แล้วย่อมเห็นได้เองทันทีว่า ทุกๆ ประเภท ทุกๆ ชั้นแห่งวัย

ในชีวิตมนุษย์ย่อมถอเอาหลักนี้ เป็นหลักต่อสู้ความชั่วร้ายใน

ชีวิตของตน เพื่อเอาชนะได้ทุกๆ อย่างเสมอ ไม่ว่าฝ่ายข้าง

ละชั่ว หรือทำดีก็ตาม.

มรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทาอันประกอบด้วยองค์แปดนั้น
 เป็นอุบายเครื่องดำเนิน
 และต่อสู้ในชีวิต ดัง อริยมรรค ก็มรรคที่ได้
 อธิบายมาแล้ว, เมื่อ อบรมเต็มที่แล้ว ตัดต้นเหตุ
 องค์ทั้งแปดถูกรอบรม ของความทุกข์ในชีวิตได้.
 ให้กำลังเต็มทีตามวิธี

แห่งปฏิบัติธรรม พร้อมเพรียงเป็นกำลังเดียวกันแล้ว ก็เรียก
 ได้ว่า “อริยมรรค” ทำหน้าที่เจาะแทงความชั่วอันแสนจะ
 ละเอียดที่นอนแนบนิ่งอยู่ภายในใจ ซึ่งเรียกว่ากิเลสหรือ
 สัญโญชน์ให้ดับไปตามส่วนแห่งกำลังอริยมรรคที่อบรมได้, ผล
 ที่เกิดขึ้นจากกิจอันนี้เรียกว่า “อริยผล.” รวมทั้งสองอย่าง
 เราเรียกกันสั้น ๆ ว่ามรรคผล. อริยมรรคที่แก่กล้าถึงขีดที่ทำ-
 ลายความชั่วในใจได้เพียงใด ก็มีชื่อเรียกตามขั้นแห่งความ
 สามารถของตนว่า โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค
 อนาคามีมรรค อรหัตตมรรค ดังได้กล่าวมาแล้ว. อริยผล
 ย่อมมีคู่กับมรรคทุก ๆ มรรค เพราะฉะนั้นจึงเป็นมรรค ๔ ผล ๔.
 อริยมรรคเป็นเหตุ อริยผลเป็นผล. อริยมรรคที่มช่อต่างกันก็
 เพราะทำลายกิเลสได้มากน้อยต่างกัน. โอกาสเปิดให้องค์มรรค

ประชุมกันเป็นอริยมรรคได้เมื่อใด การตัดสัญญาชนก็มีขึ้น
ในขณะนั้นทันที. โอกาสนี้ไม่จำกัดกาล มีได้ในขณะที่ใจตั้ง
เป็นอารมณ์เดียว โดยบังเอิญ (เช่นในการฟังเทศน์ได้บรรลุ
ฌ ๕) ก็มี โดยพยายามเต็มที (เช่นในการบำเพ็ญภาวนา
แล้วภาวนาอีกทุกๆ วัน ของโยคาวจร) ก็มี.

มรรคที่ยังเป็นโลกียะ เป็นหลักแห่งการครองชีพให้
ดำเนินไปจนกลายเป็นอริยมรรค อริยผล ซึ่งเป็นโลกุตตระ!

ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ปริยัติเป็นเพียงการเรียนรู้,
ให้รู้, ปฏิบัติคือการทำให้รู้, ปฏิบัติคือการทำให้รู้

จริงๆ ตามที่เรียนมา เมื่อปฏิบัติธรรมยังไม่เจริญ
ด้วยการพิจารณา ใคร่- พุทธศาสนาก็ยังไม่เจริญ.

ควรดูโดยแบบกาย แล้ว

ในที่สุดก็เกิดผลขึ้นได้. เมื่อยังมีแต่ปริยัติ แม้จะเจริญจน
ล้นหลำฟ้าเขียว ก็หาอาจได้รับผลไม่ เพราะเปรียบเหมือน
มีแต่เมล็ดพืช แต่ไม่ได้ไถหว่านเลย. พุทธศาสนาคือ
ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ รวมกันทั้ง ๓ อย่าง เมื่อเจริญ
แต่อย่างเดียว หาชื่อว่าพุทธศาสนาเจริญได้ไม่. การเจริญ
ของปริยัติ เป็นเพียงเจริญของแบบแผน หรือหลักแนว

ความคิดเห็น ยังไม่สามารถกลั่นความสุขอันเป็นจุดที่ประสงค์
ของพุทธศาสนา ให้เกิดขึ้นได้ จะเรียกว่าเจริญอย่างไร.

ถ้าเราจะพอใจเสียแค่ปริยัติ และยึดถือแต่ประเพณี
ของการเป็นพุทธมามกะ ด้วยการปฏิบัติญาณตน หรือเกิด
มาในตระกูลที่เป็นพุทธมามกะ ก็เป็นพุทธมามกะแล้ว แทน
ที่พุทธศาสนาของเราจะเจริญ ก็จะกลับเป็นเหมือนบ่อน้ำ
หมักหมมด้วยของโสโครกกันพอ ๑๐๐ ปี ๑๐๐๐ ปี ก็ไม่มีการ
รื้อ ในที่สุด จะกลายเป็นนาทมพิษชน แม้จะเป็นบ่อน้ำ
โบราณใหญ่โตขึ้นเอกก็จริง. เรามีบ่อน้ำใหญ่โตแต่น้ำไม่ดี
จะสูบน้ำน้อย ๆ แต่น้ำดีเพราะเจ้าของเอาใจใส่ ในการที่จะ
ปรับปรุงให้ดีขึ้น ไม่เสมออย่างไรได้ ! หนักเข้าก็จะรอ
ไม่ไหวเท่านั้นเอง.

อย่าลืมว่า พุทธศาสนา คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และ
ปฏิเวธ. ขาดไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ยังไม่เรียกได้ว่า พุทธ-
ศาสนาที่แท้. พุทธศาสนาตัวจริงไม่ใช่มีความหมายเท่า
คำแปล คือ “พุทธศาสนา=คำสอนของพระพุทธเจ้า.” พุทธ-
ศาสนาตัวจริง คือตัววิชาที่สามารถทำลายอวิชชา, อัน
เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรม !

ในบาลีมหาโคตติยสูตร มัชฌิมนิกาย กล่าวถึง

พระมหาสาวกหลายรูป

สนทนากัน ด้วยกระทุ้ ๓ ตรัสว่า สาวกผู้บากบั่นใน
ว่า ปาโคตติยสูตร ๓ ปฏิบัติ เป็นผู้งดงามที่สุด.

จะชื่อว่า เป็นบาทงาม

เพราะมีภิกษุชนิดไหนอาศัยอยู่? ท่านพระอานนท์ตอบว่า

เพราะมีภิกษุผู้พหูสูต, ท่านพระเรวัตตอบว่า เพราะมีภิกษุผู้

ยินดีในการหลักเรียน, ท่านพระอนนรุตตอบว่าเพราะมีภิกษุผู้

ทิพจักขุญาณ, ท่านพระมหากัสสปตอบว่า เพราะมีภิกษุผู้

ถืออุคคและถึงพร้อมด้วยธรรมชั้นห้า, ท่านพระมหาโมค-

คัลลณะตอบว่า เพราะมีภิกษุผู้สามารถโต้ตอบอภิธรรม

ไม่ติดขัด, ท่านพระสารีบุตรตอบว่า เพราะมีภิกษุผู้สามารถ

เข้าอยู่วิหารสมาบัติได้ตามต้องการ (ชำนาญสมาบัติ). เมื่อ

ต่างท่านต่างตอบดังนี้ ก็พากันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค เพื่อขอ

ให้ทรงพิพากษ์ว่าคำของใครเป็นสุภาษิตกว่า.

พระพุทธองค์ ตรัสว่า “คำของพวกเธอทั้งหมด เป็น

สุภาษิตได้โดยปริยาย, แต่พวกเธอจงฟังคำของเรานี้, ดูก่อน

สารีบุตร! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เวลาหลังจากอาหาร

กลับจากบิณฑบาตแล้ว นั่งบัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรง
สติเฉพาะหน้าหวังว่า ‘จิตของเรายังไม่พ้นจากอาสวะ
เพียงใด เราจักไม่เลิกถอนการนั่งบัลลังก์เพียงนั้น.’
สารีบุตร! บ้าโคตมิกสาละวัน งดงามด้วยภิกษุชนคนแล.”

พระบาลีพุทธภาษิต^๕ แสดงว่าสาวกผู้จะทำสถานที่
ประเทศใดประเทศหนึ่งให้งามนั้น ได้แก่ภิกษุผู้บากบั่นในการ
ปฏิบัติ. และผู้อวยงสถานททตนเข้าอยู่อาศัยให้งาม ก็ได้
แก่ผู้งานนั้นเอง, เพราะผู้ไม่งาม หากจะทำผู้อื่นให้งาม
ได้ไม่, -หมายถึงงามโดยธรรม.

สยามจะงดงาม ก็ด้วยการปฏิบัติของภิกษุในสยาม!

ปริยัติงามในเบื้องต้น, ปฏิบัติงามในท่ามกลาง, และ
ปฏิเวธงามในที่สุด! จิตจะหลุดพ้นจากอาสวะ ก็เพราะดำเนิน
ตามมรรคอันมีองค์แปดประการ ซึ่งจัดเป็นปฏิบัติ หรือความ
งามในท่ามกลาง!

การปริยัติมักทำให้เกิด “การอยากรับ” ตรงกันข้าม
กับการปฏิบัติ ซึ่งทำให้เกิด
“การอยากสละ” เสมอ! ปฏิบัติธรรม เป็นการทำ
นักปริยัติต้องการต้นทุน ประโยชน์ ให้แก่สากลโลก
เป็นวัตถุดิบของ และมี

โอกาสอันอำนวยแก่การรับวัตถุ อันเป็นเครื่องสักการะนั้น ๆ, นักปฏิบัติไม่ต้องการวัตถุเป็นต้นทุน แต่ต้องการกำลังใจที่เข้มแข็งเป็นต้นทุน. ใจที่เข้มแข็งเกิดจากการฝึกหัดสละทุกอย่างที่ตนมี ตั้งแต่วัตถุภายนอก จนถึงร่างกายภายในและกระทั่งความรู้สึกทยอยลดอวาทวตนทงสน.

เมื่อได้บำเพ็ญการปฏิบัติจนสละสิ่งต่าง ๆ ได้ เป็นอนาคาริกบุคคลพร้อมทั้งกายและใจเยี่ยงพระอรหันต์เจ้าทั้งหลายแล้ว, และขณะที้นักปริยัติโดยมากพากันติดตังแห่งปริยัติคือลาภผลอยู่, นักปฏิบัติก็จะได้จาริกไปเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล คือความสุขแก่สัตว์โลกทั้งหลายตามพระพุทโธวาท. โลกจะถูกลอกฟ้าในนัยตาโดยนักปฏิบัติ เพราะฉะนั้น นักปริยัติที่ดี จึงพากันสืบทอดหน้าที่ของตน ๆ ด้วยการปฏิบัติ หรือการทำประโยชน์ให้แก่สากลโลกยิ่ง ๆ ขึ้นไป!

โลกถูกอวิชชาห่อหุ้ม เหมือนลูกไก่ในเปลือกไข่. ลูกไก่ตัวที่ทำลายเปลือกไข่แตกเป็นตัวออกได้ เหมือนนักปฏิบัติที่เสียสละหลุดพ้นโลกามิสไปได้, ลูกไก่ตัวที่ตายในไข่ ก็

เหมือนผู้ติดตั้งแห่งปรียัตคือลาภผลยศศักดิ์ จนตลอดอายุ
 นั้นเอง.

นักปฏิบัติผู้ทำลายอวิชชาได้แล้ว จะช่วยให้มนุษย์
 หลุดพ้นจากแอกแห่งความทรมานของกิเลสได้เสมอ ! เขาจะ
 ได้เป็นผู้นำของผู้ทำลายอวิชชาสืบไป ๆ โดยลำดับ. เขาคือ
 ผู้ที่โลกเป็นหนี้บุญคุณ, ทั้งนักเพราะเขายึดถือเอาปรียัตถูก
 ทางเช่นกับจับช้างหัว สำเร็จประโยชน์แห่งการยึดได้เต็มที่.

ของก้าวจากปรียัตสืบต่อขึ้นไปยังปฏิบัติ โดยลำ
 คับเถิด !

จงตนตนเถิดพี่น้องทั้งหลาย ! พุทธศาสนาจะได้พ้น
 ภัย, ลูกชนจากเตียงนอนเจ็บ
 มานานแล้วได้ ในยุคกึ่งพุทธ- พี่น้องทั้งหลาย
 ศาสนายุคาลน. เราประสงค์ จงตนตนเถิด !

พระพุทธศาสนามาได้ด้วยอาการ
 อันไม่ฉลาดนัก เพราะได้บ่อนของแสงให้บ่อย ๆ. พระพุทธ
 ศาสนาจึงล้มเจ็บเป็นอัมพาตไปตั้งครั้งตงก่อน เหลืออยู่
 เพียงแถบเดียวคือปรียัต. ลาภ ยศ ชื่อเสียง การเห่อเหิม
 และสนุกเพลิดเพลิน เป็นของแสงแก่ไข่ของพระพุทธศาสนา

เวลาน. เดวณเรารู้กันแล้ว! พวกเราที่รู้แล้วมีประมาณเท่าใด ความเจริญโดยยิ่งจกมีแก่เรามีประมาณเท่านั้น เราทั้งหมดจงก้าวหน้าเถิด! จงพร้อมเพรียงกันเพื่อพระพุทธศาสนาจะได้หายสนิทจากโรค ด้วย **การปฏิบัติธรรม.**

การปฏิบัติธรรมจะนำมาซึ่งความชนะและนิพพานสุขแก่ตน!

การที่ผู้ปฏิบัติธรรมอยู่ จะทำให้สากลโลกเห็นได้แจ้งชัดว่า พุทธศาสนานั้น ถ้าปฏิบัติตาม จะเกิดผลคือความสุขชุ่มชื่นใจไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าแล้ว!

โลกจะเห็นแววตาของผู้ปฏิบัติธรรมถึงที่สุดแล้ว แจ่มใส บริสุทธิ์ เยี่ยมไปด้วยความ

สุขสงบ แสดงความอ่อนความ ผลิตนาชื่นใจ อันเกิด
พอยู่เต็มที. ดวงตาอันแจ่ม แต่การปฏิบัติธรรม.
ใส่นั่นทอดห่างจากตนไม่เกิน ๑

วายุเสมอ, แสดงการไม่ตื่นเตนต่อทุก ๆ อย่าง ด้วยการไม่
เหลียวดูอะไรด้วยความอยากได้เลยแม้แต่น้อย, แสดงความ

เข็ญกเ็นภยในหวัใจ ด้วยการไม่สะดุงสะเทือนต่ออะไร
 หมด-แม้ต่อดาอันมีผู้จับเงอจนสุดแขนและได้จ้งพันลงมา
 แล้วตรงศีรษะของตน, เพราะเชื่อของความกลัวมิได้มีเหลือ
 อยู่ภายในใจเลยแม้แต่น้อย มีการพิสูจน์ได้ง่ายๆ ด้วยตัว
 อย่างเช่น แม้ใครแอบซ่อนอยู่ แล้วกระโจนออกมาจากทมิฬ
 ไม่รู้ตัว ก็จะไม่มีความไหวใจหรือไหวกายแม้แต่น้อย อย่า
 ว่าถึงกับจะกลัวเลย. เป็นอันว่าทุกข์หรือความหวาดหวั่น
 ชนิดใดก็ตาม มิได้มีเชื่อเหลืออยู่ในดวงใจอันบริสุทธิ์แม้แต่น้อย
 แม้ว่าร่างกายและการบริโภคแห่งความเป็นอยู่ในชีวิต
 จะยังคงเหมือนเดิม มิได้เปลี่ยนแปลงให้แปลกไปก็ตาม. นั่น
 เป็นเพียงตัวอย่างส่วนน้อยที่สุด ของผลอันน่าชื่นใจแห่งการ
 ปฏิบัติธรรม!

สรุปความว่า ชีวิตบริสุทธิ์ เป็นอิสระจากความรัก
 ความกลัว ความอยาก ความโกรธ ความหลงใหลมัวเมา
 และความรูสึกอันชั่วช้าอย่างอื่น ทุกๆ ประการ, เป็นชีวิตที่
 เต็มเปี่ยมไปด้วยความอิ่มความพอ ไม่มีความปรารถนา

(demand) ในสิ่งที่สนองความอยาก (supply) ของมนุษย์
 ทุก ๆ ชนิด จะเป็นเงินทอง ยศ ชื่อเสียง ฯลฯ หรืออะไรก็
 ตาม. แม้ที่สุดถึงเครื่องนุ่งห่มและอาหารที่บริโภค, จะได้อีก
 ไม่ยินดี คงบริโภคเพียงเพื่อให้กายดำรงอยู่ได้ จะไม่ได้เลย
 ก็ไม่เดือดร้อน แม้ร่างกายจะต้องแตกดับไปเพราะขาด
 อาหาร ก็ยังคงมีสติเพ่งมองสภาวะธรรมดา คือการแตกแยก
 ทำลายของขั้นหรือร่างกาย สามารถขมเฝ้ายลลนาสภาวะ
 คือการแตกดับอันใดทุกเมื่อ จนกว่าจะดับไปไม่มีเหลืออะไร
 เหลือสำหรับปฏิเสธหรือกลับใจไป เป็นความดับที่สนิทที่สุด, ไม่
 ต้องเวียนมาสู่การว่ายวนในสังสารสาครอีกเลย.

ชีวิตที่จะถึงยอดสุขแท้จริงเช่นนั้น คือชีวิตของผู้ปฏิบัติ
 ธรรม!

มนุษย์ผู้จะถึงยอดสุขแท้จริงเช่นนั้น คือมนุษย์ผู้
 ปฏิบัติธรรม!

หากยังไม่ถึงยอดสุข. ก้าวไปได้เท่าใด นั่นคือนิพพาน
 ล่วงหน้าหน่อย ๆ หรือ รสล่วงหน้าของพระนิพพานอันจะ
 เกิดขึ้น เท่านั้น!

พระนิพพานล่องหน่น้อยๆ คือการชิมรสล่องหน้าของ
 พระนิพพานคราวละเล็กละน้อย
 ของเรา เกิดขึ้นทุกคราวที่เรา นิพพานล่องหน่น้อยๆ
 เอาชนะใจเราเองได้ ได้แก่ ของการปฏิบัติธรรม
 การตัดสิ้นใจคิดตกในปัญหา
 ยากทั้งฝ่ายความอยาก ความโกรธและความหลงซึ่งเมื่อ
 กล่าวโดยเจาะจง ได้ขำระกิเลสภายในจิตของเราเอง.
 เมื่อเราได้รับความหมั่นหมองซอกซำใจ ด้วยอำนาจ
 อวิชชาตัณหาอุปาทาน ที่เล่นออกรับเอาสิ่งอันไม่ใช่ตนมา
 เป็นของตนแล้วหวั่นไหวระทมใจด้วยสิ่งนั้น ดุจไฟสุ่มอยู่
 ภายใน เราอาจดับมันเสียได้ด้วยการเพ่งจนคิดตก เห็นความ
 เป็นโทษของความอยาก ความโกรธ และความหลงของเรา
 เอง แล้วถอนตัวให้หลุดออกมาเป็นอิสระได้ เราจะถอน
 หายใจโล่งโดยไม่รู้สึกตัว เบากายเบาใจเป็นสุขขึ้นในทันที.
 นี่เป็นตัวอย่างของนิพพานน้อยๆ หรือความดับที่เราต้อง
 กอดับ ด้วยเจตนาทุกคราวที่เราหลงก่อไฟขึ้นเองในอกต่าง
 จากพระนิพพานตัวจริง ตรงที่พระนิพพานจริงนั้น เป็นการ
 ดับตัดต้นเชื้อไฟเสียเด็ดขาด จนไฟนั้นไม่อาจลุกขึ้นสุ่มออกได้

เลยแม้แต่หน่อย. มันจะเป็นสุขสักเพียงใด ขอให้เราเทียบ
เคียงดู; รสชาติของพระนิพพานน้อย ๆ ล้วงหน้านั้นก็ทำนอง
เดียวกับพระนิพพานแท้ ต่างกันแต่ว่า นี่เป็นเพียงของให้ชิม
ดูล้วงหน้า ยังเป็นโลกียะ เป็นของชั่วคราวไม่ยั่งยืน ส่วน
พระนิพพานตัวจริง เป็นโลกุตระเที่ยงแท้ยั่งยืนไม่เปลี่ยนแปลง
เป็นบรมสุขยิ่งกว่ารสล้วงหน้าเหลือที่จะพรรณาทำน.

เราอาจกำหนดได้เองง่าย ๆ ว่า ทุกคราวที่เราดับไฟ
สมอก โล่งใจเย็นใจได้เพราะชนะใจตนเองหรือกิเลสในใจ
นั้นแหละคือรสล้วงหน้าของพระนิพพานน้อย ๆ ของเราทุก
คราว จะเป็นเรื่องชนิดใดก็ได้. การคอยสังเกตให้มีความรู้
ความเข้าใจจากนิพพานน้อย ๆ เช่นนี้ จะช่วยให้เราเข้าใจถึง
พระนิพพานตัวจริงได้ง่ายเข้า แต่เราต้องฝึกบทเรียนนี้อยู่
เสมอ, ยังทำเป็นบทเรียนประจำวันได้ก็ยิ่งดี. อย่างคำว่า
หมดกิเลสแล้ว จะอยู่ในโลกนี้ หรือทำงานให้แก่โลกนี้ไม่ได้
องค์สมเด็จพระบรมศาสดาและพระอรหันต์ทั้งปวง หมดกิเลส
ตัดหาทุกประการแล้ว ก็ยังคงทรงทำหน้าที่ของพลโลกให้แก่
โลกอยู่จนถึงวาระปรินิพพานนั่นเอง ขอบใจคิดว่า ผู้ที่ทำ
งานอย่างเดียวกัน แต่ฝ่ายหนึ่งทำด้วยความทะยานอยากหรือ

กิเลส อีกฝ่ายหนึ่งทำด้วยความรู้สึกเพียงว่า เป็นหน้าที่ของชีวิต หรือพลโลก จะต้องทำตามธรรมชาติของโลก หรือทำด้วยอำนาจธรรมชาติมีความเมตตาทักตัญญูเป็นต้นแล้ว ฝ่ายไหนจะเย็นน้ำโดยไม่ต้องรดน้ำ? การครองชีวิตของฝ่ายไหนจะเป็นของชุ่มชื้นตลอดเวลา? และการเยือกเย็นแสนจะเย็นนั้น ไม่ใช่ตัวพระนิพพาน หรือความดับทุกข์ลวงหน้า ที่เป็นนิพพานตัวจริงของผู้คนดอกหรือ!

ความมุ่งหมายแท้จริงของการจัดสถานส่งเสริมวิปัสสนาธุระ ก็คือการปฏิบัติธรรม.

ความมุ่งหมายแท้จริงของการปฏิบัติธรรม ก็คือ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมยอดเยี่ยม หรือพระนิพพาน

อันพระพุทธรองค์ทรงชกรูยทาง คือมีขณิมาปฏิบัติไว้ให้แก่พวกเราทั้งหลายแล้วนั่นเอง. หากยังไม่สามารถลูถึงพระนิพพาน ก็ยังได้ประสมมรรคสุขผลสุขขั้นต่ำๆ ลงไปอย่างเดียวกับทมนุชย์ทั้งหลายหญิง ทั้งฆราวาสบรรพชิตในครั้งพุทธกาลเคยรับมาแล้ว อย่างดาษดื่น!

สวน โมกขพลารามของคณะธรรมทานได้ตั้งขึ้นด้วยการ
 ยอมเสียสละ สุดทั้นุขยผู้เป็นราษฎรสยามธรรมดาสละได้
 ก็เพื่อการปฏิบัติธรรม อันสุดประเสริฐนี้! ดวงใจของผู้ท
 เสียสละทุกคน เตรียมพร้อมและกระหายอยู่เสมอ ใน
 การที่จะได้เห็นและได้อุปฐากองค์พุทธชินารส หรือพุทธบุตร
 ผู้ผ่านการศึกษามาแล้ว และบากบั่นในการปฏิบัติสืบไป,
 จึงพร้อมกันอุทิศสถานทณไว้เป็นสาธารณะแก่พุทธบุตรผู้กล้า
 หาญทุกท่าน, -ผู้กล้าเสียสละทุกอย่าง -ผู้พยายามด้วย
 ความเพียรอันสูงสุด, เพื่อผจญกับชีวิตแห่งการปฏิบัติธรรม
 แล้วจะผ่านพ้นไปสู่โลกุตตรภูมิ เพื่อความสุขแก่ตนเอง และ
 เป็นตัวอย่างแห่งบุคคลผู้มีความสุขอันแท้จริง แก่สัตว์โลกทุก
 หน่วยแห่งชีวิตที่ปรชาพอจะมองเห็นได้, ทุกเมื่อ.

พุทธทาสภิกขุ

ในนามแห่งชาวคณะธรรมทาน

โมกข พลาราม ๑๓ ก.ย. ๓๓

ฉันทำงานมากเหลือทน !

ฉบับ ๑๖

ฉันทำงานมากเหลือทน

แต่สุขใจจน

จักโอดจักเตนแผ่นผ่นของ.

งั้นเพราะจิตคิดปอง

เพียงว่าเราครอง

ช้พอยู่ช้พอยู่ตามธรรม

ตามเหตุตามปัจจัยนำ

อันเป็นตามกรรม

สมสำไว้เองเพรงกาล.

หากตายเหมือนได้หยุดงาน

หลับหนังรัตติกาล

พักผ่อนหย่อนใจไว้ที.

รุ่งขึ้นจ้งงานขมิ

ขม้นทนที

สับต่องานค่างปางบรรพ์.

วันใหม่ก็เกิดใหม่นั้น -

แหละช่างตรงกัน

:เกิดวัน, ตายกัน, คลื่น วัฏฏ -

สงสารถือการประหัญ

นานาวิกติ

เพื่อได้สิ่งชอบปลอบใจ.

ใครหวังสุขสถานตีป่านใด

นั้นแล้วแต่ใคร

มองเห็นสุขได้ด้วยตน.

ส่วนฉันนั้นหมายไม่ล้น -

ไปกว่าว่ตน
ตามเหตุคือบ้จยการ

เพื่อตนและท่าน
ธรรมชาติสร้างให้สมบูรณ์

กายใจจำรูญ
แม่สร้างเพื่อเกิดแก่ตาย

แต่ก็สร้างให้
พ้นผาหนาททุกอัน

รดหน้าตะบัน
เมื่อเพื่อนพากันหลับไหล

ฉันขยันใหญ่
หน้าทชวตติดคง

เปรียบเทียบก็ดัง
ก้นหน้าปานว่าวังวน

เมื่อไรจักพ้น
จากนถึงทนพพาน

เราต้องผ่านด่าน

เกิดมาเพียงเพื่อทำงาน

รู้โลกชนะโลกโคกสุญ

ขอบใจธรรมชาติเหลือหลาย !

ฉันได้โอกาสแข่งขัน

เพื่อถึงที่สุดก่อนใคร.

ดูเพื่อนไล่ติดตามหลัง.

หนสั่นยังทับถมตน

พบถันอิสระสุขสานต์.

ก็งานของซัพน์เอง.

กฏ^๕นี้แน่กว่าตาเต็ง

ถึงใครจะเก่ง

ก็หลีกหลีก^๕กันไปไหว.

เหตุ^๕นั้นการกิจชนิดใด

อันจักเป็นไป

เพื่อประโยชน์ตนท่านก็ตาม

จง^๕รับพันฝ่าพยายาม

ทำ^๕ให้ดังงาม

หน^๕ธรรมชาติเปลืองเปลืองไป

กระทั่งความยึด^๕แห่งใจ

ในสรรพสิ่ง^๕ไซ้

จัก^๕เบียด^๕จัก^๕หน้าว้ายลง

ปัญญาพา^๕ให้เห็นตรง

หมดโลก^๕โกรธหลง

ก็หยุด^๕ดวง^๕วัง^๕สัง^๕สาร^๕.

เร็ว^๕เกิด^๕เพื่อน^๕เราอย่า^๕ช้า

งานใด^๕สบ^๕หน้า

รับ^๕พัน^๕รับ^๕ฝ่าอย่า^๕ท้ง

งาน^๕มาก^๕ตาย^๕เร็ว^๕ก็จริง

แต่^๕มัน^๕ก็^๕ถึง

ไป^๕เพื่อ^๕พัก^๕หยุด^๕ดู^๕กัน

“สิริสวัสดิ” ๒๕๖๓

๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓

การทำงานให้ชีวิตสดใส

อันการงาน นั้นประเสริฐ ตรงที่สนุก
 ยังทำงาน ยังเป็นสุข ทุกสถาน
 ทำชีวิต ให้สดใส ใจเบิกบาน
 ในการทำงาน ประจำวัน นั้นเองนา
 เมื่ออย่างนี้ มีแต่คน วิมลจิต
 เย็นสนิท ดวงใจ ไร้โทสา
 เกิดสังคม ที่อุดม ด้วยเมตตา
 อยากเรียกว่า ชัมมิกะ สังคมนิยม
 ผลของงาน ล้นเหลือ เพื่อแผ้ว
 สัตว์ทุกตัว ใหญ่่น้อย พลอยสุขสม
 ทั้งเมืองเล็ก เมืองใหญ่ ไฉนชม
 โลกระดม สุขวาง ทางนิพพาน.

คัดจาก “อะไรก็อะไร”

